

MŰHELY

Alexandre Hollan: Az vagyok, amit látok – Feljegyzések festészetről és rajzról, 1997–2005 • Böröndi Lajos, Deák László, Forrai Eszter, Gergely Ágnes, Kemsei István, Kerék Imre, Lauer Gábor, Mogyorósi László, Pék Pál, Pintér Sándor és Szlukovényi Katalin versei

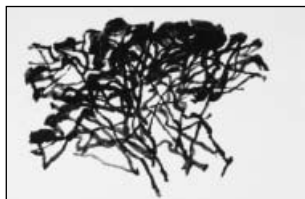
2008

1

• Kapecz Zsuzsa prózája • Charles Chamberlain Hurst: Jegyzetek kerti rózsáink eredetéről és fejlődéséről • Géczi János: A Kárpát-medence rózsatörténetének kezdetei • Vörös István: A regény nevű hangszer • Lengyel András: Lőrinczy Huba halálára • Alexandre Hollan rajzai

Tartalom

ALEXANDRE HOLLAN:	Az vagyok, amit látok.....	3
	Feljegyzések festészetéről és rajzról, 1979–2005 (Désfalvi-Tóth András fordításai.).....	6

„A művészet nem más, mint a benső élet kifejeződése. Az egész a láthatatlanban kezdődik. Ez a valódi élet válik láthatóvá, hogy lássák azok, akik akarják és képesek rá.”

GERGELY ÁGNES:	Szeptember 11.	28
DEÁK LÁSZLÓ:	Váratlan fordulat.....	29
SZLUKOVÉNYI KATALIN:	Séta.....	32
	Lydia Horatiushoz.....	32
	Harminc.....	32
	Helyzetdal.....	33
LAUER GÁBOR:	vicc.....	34
	polaroid nyár.....	34
	küszöb.....	34
	lehagy.....	35
	ékezet.....	35
FORRAI ESZTER:	Hozzá.....	36
	Plakát.....	36
	A színek párbeszéde.....	37
MOGYORÓSI LÁSZLÓ:	Fajhő.....	38
	A kudarc.....	38
BÖRÖNDI LAJOS:	Mama: jelenti neve.....	40
	A gyönyörködés ideje.....	40
PINTÉR SÁNDOR:	Gravitációs matt.....	41
	Magamnak.....	41
KERÉK IMRE:	Balassi éneke.....	42
PÉK PÁL:	Álomvesztő.....	43
	A másik égtáj embere.....	43
	Exceptio.....	44
	Mi szembejön.....	44
KEMSEI ISTVÁN:	A nyolcvannégy éves körmös úrnak.....	45
	A vidámság kedvéért.....	45
	Piac.....	46
	Hőség.....	47

KAPECZ ZSUZSA:	Az Alamond-dűlő.....	48
----------------	----------------------	----

CHARLES

CHAMBERLAIN HURST: Jegyzetek kerti rózsáink eredetéről és fejlődéséről (Farkas Gergely fordítása)... 50

„Az ókori ősrózsák többnyire évente csak egyszer, nyár elején virágoztak...”

GÉCZI JÁNOS: A Kárpát-medence rózsatörténetének kezdetei 56

„A fülemüle és a rózsza, keresztényes értelme szerint, a szerelmes és a szeretett lény.”

VÖRÖS ISTVÁN: A regény nevű hangszer 61

LENGYEL ANDRÁS: Lőrinczy Huba halálára..... 63

KELEMEN LAJOS: „Hogy kiadja teljesebb végösszegét”
(Kemsei István: Immanuel Kant hálósipkája) 67

KOMÁLOVICS ZOLTÁN: A test tükörcserepei (Lovas Ildikó: Spanyol menyasszony) 67

BAÁN TIBOR: Honnan? Hová? (Pék Pál: Szélcsönd és újra szél) 70

JUHÁSZ ATTILA: Bölömborz-sutaszalonkák (Báthori Csaba: Bestiarium literaricum)..... 71

HALMAI TAMÁS: Áttörténések (Vörös István: Švejk gyóntatója) 73

FEKETE J. JÓZSEF: „Előkelő idegen a magyar irodalomban”
(Az élet faggatottja. Beszélgetések Szentkuthy Miklóssal) 74

A. GERGELY ANDRÁS: Fülöp Miklós emlékére
(Emlékkönyv. Fülöp Miklós születésének ötvenedik évfordulójára)..... 76

KÉPEK: ALEXANDRE HOLLAN rajzai (Fotó: Sarkantyú Illés)

A borítón: „A lázadó”, nagy tölgy, 2007, szénrajz (65x100) részlet

A belső borítókön: Bose Vieli – magyaltölgy, 2007, szénrajz (50x65) részlet

A fa és a tér, 2007, szénrajz (50x65) részlet

A hátsó borítón: A fennsík öreg tölgyfája, 2007, szénrajz (65x100) részlet

ALEXANDRE HOLLAN

Az vagyok, amit látok

Sarkantyú Illés fotója

Nagyon örülök, hogy a „Műhely” alkalmas ad rajzaim és jegyzeteim közlésére.

Had mondjam el, hogy számomra mennyire fontos e két írt közötti kapcsolat.

1956 óta Franciaországtól élek, és mákor kikerültem alig voltam több mint húsz éves. Azóta sem tanul-
tam meg úgy beszélni mint „az igazi franciák”, és
tudom a hosszú kintlétemben magyarságom is elkopott.
Így egyike nyelvem sem beszélem úgy mint mások.

Értezt lett számomra annyira alapvető a szavak
értelme. Arra támaszkodnak a gondolatok, és az az
igény, mely a megismerést keresi.

Ugyanakkor, és még régebben megszületett bennem a
látás élményvilága. Ez pedig a rajzolás és festészet
útjára vezetett. A látás élménye rejtelmes, és a kül-
világ és a belső érzelmi valóság közötti kapcsolatra
épül, azt próbálja kifejezni, hogy ezáltal az élmény
elmélyüljön.

Régóta érzem hogy a képek és szavak között kell egy
lehetőleg objektív, nyugodt kapcsolat. Ezre szünetisége
van a képi élményekből élő művészeknek, hogy megértse
hol van, és hogy mások is megértse. A szavaknak talán
még nagyobb szünetisége van arra, hogy a valóságos, érethető
élettel legyen kapcsolatuk.

Ez a két kifejezési forma kell hogy megértse egymást.
Ugy érzem a legfontosabb az élő élmény. Ez számomra
legtöbbnyör a látással függ össze. Ugyanakkor ebben a
letisztulási folyamatban szünetiségem van a gondolatokra.
Természetesen nem az analízis spekulatív logikára,
sem a lelkesen szárnyaló szóképekre.

Ugyonkor jó ha az ember nem tud tökéletesen beszélni
egy nyelvet. Keresnie kell a szavakat, hogy azok meg-
értse, mit szeretne rájuk bizoni.

Így van aztán, hogy amikor a körülmények engedik,
csak rajzolok, rajzolok... aztán, ha a ceruza (a rajzserén)
elfárad, veszek egy írőeszközt, hogy míg élő élményeim
elrendezem, megadjam helyüket belső világomban és
annak kifejezési formáiban.

Ezt szerettem volna bevezetőnek lenni. Aki olvas, próbálja
meglátani miről beszélek, és aki lát, próbálja megérteni
mi rejtezik a formák mögött.

J. L. Sándor

Sarkantyú Illés fotója

Nagyon régóta tudom, hogy „nem látok”.

Mit értek ez alatt? Valami hiányzik abból, amit látok. Nem érdekel, amit a szem felfog. Fa? De mi közöm van hozzá?

Azt is megfigyeltem és tudom, hogy ez nem mindig van így. Vannak futó pillanatok, amikor a látvány megérint. Ezek ritka, de élő pillanatok. Így fog meg a természet, néha pedig egy-egy festmény vagy rajz... Tehát nem reménytelen a „vakságom”, és a képi élmény kifejezhető. Azt is tudom, hogy van még néhány festő, akinek a számára ez a kérdés szintén fontos. Így hát nem vagyok egyedül.

Ezek a gondolatok vagy 40–50 évvel ezelőtt indítottak útnak, hogy a látás élményét megtaláljam. Akkoriban sokfelé kerestem a természetben az igazi benyomásokat. A hatvanas években több ezer kilométert utaztam, míg végre valami benyomás igazán megragadott. Azóta úgy érzem, hogy rátaláltam a motívumaimra, néhány időt látott fára és csendéletté csoportosuló tompa tárgyra.

Mi a motívum? Valami, ami elem lép, elzárja az utamat, megál-lásra kényszerít. Amivel meg kell küzdeni. A tekintet ilyenkor visszafordul, megérint, mintha a fát nézve magamat is látnám. A motívum és a szemlélő között jár a tekintet. Meg-megérinti a látványt, és utána befelé fordul. A motívum és a tekintet között megszületik egy élő kép, amely a külső valóságból táplálkozik, de a belső élmény is ki tud bontakozni benne. A kettő között a pártatlan, figyelmes tekintet felismeri az összefüggést. Az ilyen valóságélmény – bár nem teljes – nyugalmat és megtisztító erőt hoz. Ilyenkor a külvilág befogad és rajtam keresztül új életet kap.

Számomra ez a művészet kezdete.

Feljegyzések festészetről és rajzról, 1979–2005¹

„A Tágas” öreg tölgyfa, 2007, szénrajz (50x65)

Feljegyzések

- 1997.07.20. Az írás néha segít egy a rajzból folyamatosan áradó benyomás megértésében.
- 1998.07.10. Feljegyzéseim mögött a megértésre való törekvés vágya él. Ez a szükséglet lassabb és tömönyebb, mint ami a festészetet viszi előre.

Látni és érezni

- 1988.09. A látás kint kezdődik, a külvilágban. Felismerni a látókörben lévő elemek viszonyát. A látás egyesít. Az vagyok, amit látok.
- 2005.02.28. Nem látom, amit nézek. Ez a legjobb kiindulópont számomra.
- 2002.09.16. Érezni vagy látni. Az érzés körülölel és jobban szeret beolvadni. Én most viszont pontosan és világosan próbálok látni.
- 1997.07.07. Valaminek a látásához el kell választani a már láthatót az azt átjáró és a levegőben megtapasztalt érzéstől. Az összefüggéseket kell látni, a többit kiszűrni.
- 1997.07.27. A látás a rajzolás ellentéte. A rajzolás vágya felfalja a látást. A látás vágat vagy hirtelen megáll. Kilélegezni.
- 1997.07.31. A nézés akkor kezdődik, amikor kiszűrjük a rögtön a szemünkbe ötlőt.
- 1997.09.09. Küzdelem a látás és a megvalósítás között. A rajz folyton egy részletben akar kifejezésre jutni. A tekintet folyton szét akar áradni. Ha a kettőt nem egyesítem, biztosan szétmegy a fejem.

Benyomás

- 1977.08.15. A benyomás pillanatnyi kapcsolat a külvilág és a között, ami annak bennünk élő megfelelője.
- 2001.08.24. Az első fontos, határozott és erős benyomás az egész fát átjáró markáns és egyértelmű vonal. Ezt kell észrevenni és megragadni a lehető leghosszabb ideig anélkül, hogy irányát megváltoztatnánk. Ez a vonal a fát megnyitja, formáját kiteljesíti.
- 1999.08.20. A friss benyomások mindig kurták és villanók. A motívumból születnek. Munkával eltöltött bizonyos idő után új, más jellegű benyomások is előbukkannak a motívum mélyéről. Gyakran hiányként jelennek meg a rajzokon és festményeken, amiken már viszonylag régebben dolgozom. Egyfajta „belső szükséglet” nyilvánul meg így.
- 2004.07.22. Előfordul, hogy a benyomás nem oszlik szét rögtön és a levegőben marad.
- 1999.06.21. Este. Szél. Hadd csituljon el. Hadd ébresszen benyomásokat. Hadd szunnyadjanak el.
- 2001.06.27. A benyomások megszületnek, táplálkoznak, növekednek és elmúlnak.

¹ Alexandre Hollan, *Je suis ce que je vois. Notes sur la peinture et le dessin, 1979–2005, Le temps qu'il fait.* – kivonatok

Észlelés

- 2003.08.27. Milyen furcsa észlelés maga a „természet”. Visszavágyó, érzékeny tudatállapot, ami önmaga formáját akarja elérni, kitapintani és megérezni.
- 1999.09.10. Észlelni valamit ellentéte annak a számtalan kivetülésnek, amit a külvilág ébreszt bennem. Miközben nézek valamit, nem állhatom meg, hogy szüntelenül gondolatok ébredjenek bennem. (Hogy megfogalmazzam magamnak, amit látok: színeket, vonásokat stb.) A kivetülések és reakciók világában az ezektől eltérő pillanat hirtelen bukkan fel. Könnyen elmosódó avagy határozottan egyedi, mindkét esetben csak rövid időre jelenik meg. Figyelni kell ezekre a változásokra, arra, ami múlik. Ezzel kezdődik a „látás”.
- 1999.06.23. Értem már a XIX. századi tájképfestőket. A korlátaikat. Erejük hiánya nem teszi számukra lehetővé, hogy a felszín kellette látszat mögé hatoljanak. A pillanat hiányzik ehhez.

Kép

- 2006.11.23. A képek a motívumból jönnek. A testhez szólnak. Az igaz képek szavak nélkül beszélnek, jót tesznek, megnyugtannak.
1984. Az első benyomás egy rövid érintkezés. Ugyanannak a fának a benyomásai állandóan változnak. Az észlelt kép rögtön újat hív életre, ami válaszol neki, módosítja azt, vagy ellentmond neki.
- 1996.07.01. Minden rajzomba és minden festményembe egy benyomást sűríték. Ha nem törekszem arra, hogy ezzel foglalkozzam, a benyomások tovább élnek bennem, létezésük pedig a másnapi valót szüli. Dolgozni, dolgozni...
- 1989.09. Miután megérintett, hagyni, hogy a kép elfoglalja a helyét. Benyomás, lenyomat.
- 2003.02.07. Minden változik, minden mozgásban és átalakulásban van. Az állandóságnak ebben a hiányában a képek, amiket az áramlás közepette megragadunk, az életet őrzik.
- 1988.10. *(A képi látásról)*
A világról alkotott képünk minősége egymáshoz hasonló benyomásaink eredménye, és ez a szemlélet határozza meg a munka módját.
- 1986.02.10. Bármely szemlélet alkalmazásához a benyomások terén bizonyos döntések meghozatala szükséges. A döntéshez elengedhetetlen önmagunk meghatározása a külvilággal szemben: tudni, mit szeretünk. Ezt az érzelmi viszonyítást bizonyos állandóság jellemzi, ez időszakonként megváltozik. E módosulások pedig teljesen megváltoztatják a világról alkotott képünket és szemléletünket.

Belső világ

- 1994.12.09. *(Levél Y. B.-hoz)*
A művészet nem más, mint a benső élet kifejeződése. Minden a láthatatlanban kezdődik. Ez a valódi élet válik láthatóvá, hogy lássák azok, akik akarják és képesek rá.
A festészetben a látás ölt testet és tér vissza a gyökereihez. Az út állapotokon vezet keresztül. Minden állapot képet szül. Az állapotok megismerése az egyetlen módja annak, hogy átjussunk rajtuk: látni a képeken keresztül.
Ehhez egyfajta meditáció, a magányba és a csöndbe való mindennapi megtérés szükséges. A látáshoz nélkülözhetetlen figyelem ebből a visszatérésből születik. Figyelem nélkül nem látok, a káoszban vagyok.
Látni fontos.
A motívum fontos.

„Az Egyenes” kis magyaltölgy, 2006, szénrajz (50x65)

A benyomás fontos.
A rajzolás és a festés nélkülözhetetlen tevékenységek.

(Levél egy festőbarátomhoz)

- 1993.09. Azt hiszem, első számú közönségem én magam vagyok. Világok léteznek bennem, amiknek benyomásokra van szükségük, vak világok, amik ki akarnak tapogatni egy fát, a fény által akarnak melegedni, és lélegezni vágnak. Annyira súlyosak e világok, olyan sötétek és mélyek, ugyanakkor igazságos és könyörtelen bírák is. Valódi tapasztalatokra van szükségük.

A tekintet és a figyelem

- 2004.09.26. Megtalálni a világban elveszített tekintetet.
1984. Vigyázva nézni, anélkül, hogy a tekintet kívülre vetülne. Visszatérése a fontos.
- 1996.11. A dolgok előbukkannak, majd eltűnnek. Azt akarják, hogy megértsük őket... Előtűnnek, a tekintetünket keresik, hogy fényében megnyugodjanak...
- 1993.10.28. A tekintet ellenállhatatlanul tör a látvány felé. Ebben az eltávolodásban találok meg az életet. Ezért van szükségem „motívumra”. Ha már kezdettől fogva „elővigyázatosan” ez ellen a hajlam ellen küzdök, az elvág az élménytől.
Mert van valami a külvilágban, valami egészen más. Amikor a figyelem elég erős ahhoz, hogy a képeknek és mozgásuknak ellenálljon, akkor fedezi fel, lassacskán, a láthatatlan valóság hangtalan nagyságát és átható lassúságát, amivel egyesülnie megnyugvást hoz. Ettől fogva figyelem, tekintet, motívum már mást jelent.
- 2004.03.19. Hagyni, hogy a tekintet az ismeretlenbe szálljon. Elveszíteni a kapcsolatot. A szem idegei és izmai fellazulnak. Az idő velük enged fel.
- 2000.09.05. Együtt tartani a tekintetnél is gyorsabban villanó pillanatot és a tartósság ízét.
- 1997.07.20. Remegni a tekintetben, a törésekre nem figyelni, fényt pumpálni, kitérkedni... A részletekkel nem törődni, a nagyság áradásában nem beleavatkozni, a sötétbe olvadni. A sebeket enyhíteni. Passzív cselekvés. A nehézségeket és az ellentmondásokat elfogadni. A részleteket megkeresni, semlegesíteni, egységbe fogni. Megőrizni az élességet a könnyedségben és a könnyedséget az élességben. Magatartásomban pedig a pillanatot észrevenni.

A tekintet és a fák

- 1996.08.04. Úgy sétálni a fa felszínén, ahogyan a hullámokon halad az ember.
- 1995.08. A tekintet vándorol, a figyelem a fához köti. Kereső tekintet. A nagyságot keresi a mozgásban, hogy önmagára leljen, hogy lélegezzon. Meg akar szabadulni a jelentéktelen, felesleges mozdulatoktól, hogy pillanatra se szakadjon meg a szál, amit a figyelem a fában sző. A rajz a teret bontja ki.
- 1997.07.30. Lebegtetni a tekintetemet, hogy veszítsen a nehézségéből, a merevségéből. A fákon át ismeretlen utakon vezetni őt.

„A vadőr fája” öreg tölgy, 2005, szénrajz (50x65)

Fákról

- 2006.09.19. Visszatérek a fákhöz egy kicsit vézna rajzzal, a „mi gyerekünk”, hogy foglalkozzanak vele, hogy táplálják, megmutassák neki, hogy hogyan él egy tölgy, hogy mozog, hogy pihen, hogyan találja meg a gyökereit.
1986. Bizonyos azonosságot vélek felfedezni a bennem csak homályosan kirajzolódó érzés és néhány magyaltölgy között. Szeretem a lombjuk és az érdes törzsük vibráló tömörségét, és azt, ahogyan a nap hevében a maguk természetes módján befelé fordulnak. Valamilyen vejem született érzést hívnak életre és erősítenek meg bennem, egyfajta megérezésem ölt bennük testet. Ők az én tanítómestereim.
1987. Némely fák régóta, több mint harminc éve vonzanak. Ezeket keresem most is. Kedvelem a tölgyet, az örökzöld magyaltölgyet, a diófát, néhány öreg fenyőt, de nem vagyok rasszista. Tulajdonképpen szinte mindig a fa választ engem. Amikor elhaladok mellette, kiált egyet vagy közelebb húzódik hozzám, elém áll, megállít a jelenlétével. Gyakran olyan közvetlen és intenzív a kapcsolat közöttünk, hogy az esetek többségében a hétköznapi tekintet és figyelem fel sem foghatják azt, zavarban érzik magukat, mert ez a viszony felfoghatatlan a számukra. Lehet, hogy gyorsaság kérdése az egész, ők pedig nem elég gyorsak.
- 1994.04. Emlékszem két élményemre:
Talán 25 éve annak, hogy egy nagy platánt három nap óta rajzoltam már, amikor felcserélődtek a dolgok: a fa eltűnt, és a lombok közötti űr kézzelfogható valósággá vált.
- Más alkalommal, a hetvenes évek elején, egy müncheni parkban többször lerajzoltam egy nyárfát. Egyik alkalommal egyszerre úgy éreztem, hogy a fa bennem volt, a mellkasomban és a tüdőmben, önmagát pedig minden irányba kitérte, hogy átjárja az űr.
Ettől a naptól kezdve a fehér papír nagyon fontossá vált; a forma és a fehér szín közti szakadék megkettőződött képet eredményezett. Volt, hogy csak a fehér létezett, és volt, hogy csak a foltok. Azóta többször az az érzésem, hogy amikor igazán nyugodt vagyok, a fa lélegzik bennem.
1989. Az emberen kívüli világot, a természet világát az ismeretlen lakja. Bizonyos fák hozzá vezető kapuk.
- 1993.08. A fa nélkülem is létezik. Az életnek ez a formája én-mentes és kivétel nélkül. [...] A fával szemben állva megvan az a lehetőségem, hogy közvetlenül az ismeretlennel léphetek kapcsolatba, azzal, ami nem én vagyok, és ez szabadság érzését kelti.
- 1988.07.08. A roskadt, sérült, szél által meggyötört fa összegyűjti minden erejét és az életbenmaradásra fordítja. Ettől lesz egyéni, megközelíthető emberi...

A motívum előtt

- 2004.03.18. A jelenvalóság, ez a fában és a természetben lakó titkos élet, amit a műterem reggeli csendjében is megletek – igen, a valóságnak formákra van szüksége. A természetnek kedvére van, hogy nézem és rajzolom. A csend is szavakra vágyik, amik megértik őt. A tekintet a természet nélkül vak marad.
- 2005.09.15. A vöröses fazék, a szürkés-kék csupor és a feketén bordó őszibarack előtt ismeretlen a bennük közös, titkos szépség. E rejtett szépség a tekintet számára is csak a fazekat, a csuprot és a barackot elfeledve válhat láthatóvá.
- 2004.03.20. Itt a műteremben minden dolog (az alma, a korsó, a rajzok) a befejezetlenségről beszélnek, és segítségül hívnak, hogy megmentsem őket a káosztól... Össze vagyunk kötve. Nekik rám, nekem rájuk van szükségem. E kölcsönös függésünkben az anyagnak a tökéletességre való vágyódását fedezem föl és az anyagtalan világ szeretetigényét. A kölcsönös függés jelek és szimbólumok formájában megnyilatkozó és kitapintható teret hoz létre. E tér a csendben és a türelemben koncentrálódik.

„Az Ezeréves olajfa” 2006–2007, szénrajz (50x65)

A tér

1983. Szítáló ködben könnyebb a teret látni, megérezni. A köd ilyenkor olyan anyag, amiben a tekintet formától formáig úszik. Az így felfedezett tér testet ölt, a térnek (és a formának) testszerű kiterjedése pedig a teljesség érzését szüli.
- 1983.08. ... Éjjel a dombok között, mindentől távol. Mivel nem tudtam elaludni – nem nyugtalanság gyötört –, rövid sétát tettem. Felhős volt az ég, az éjszaka sötét és csendes... mégis tudtam: ugyanez a sötétség egy bokrot rejt közvetlenül mellettem. Kicsit távolabb pedig az éjszaka más formát öltött. Mindenhol nyugalom honolt, és tudtam, így van rendjén. Ezt keresem a rajzolásban, illetve annak eltörlésében (vagy a magamében?).
- 1983.08. Az elején nincs még meg. Nincs itt, nincs a tekintetben, hanem messze, amögött, amit nézek... a lassú látás. A tekintet fala mögött.
1980. Rajzolok, törölök... nézek, törölök... beszélek, törölök... és a lassúság lassan közelít: a nézés lassúsága, a rajzolás lassúsága... A tér közelít és első lenyomatát hagyja... A tér súlya a semmi súlya.
- 1993.03.13. Hátrébb lépek, lemondok egy pillanatra a megismert világról, és létrejön a tér.
- 1995.08.6. A fény teste a tér.

A tér ritmusa

- 2003.08.11. Tekintet és érzés. Mikor pihen az egyik, helyébe lép a másik. Elengedni a tekintetet, és az érzés mellé szegődni, mert a mélységet tárja föl, ahol nincs többé külső tér, csak a formában létező belső. Utóbbi sűrű sötét, előbbi fényesen könnyű.
- 1999.08.21. Többfajta látásforma hat a szemre. Egyik legnehezebben megformálható – mert pusztán mozgás – a teltség és az úr lassú forgása. Állandó lélegzés ez, melyben az úr sohasem élhető eléggé... A tekintet a teltség felé hajlik, ha néha el is fogadja a teltség térben való ringását (pl. Morandinál). Hagyni, hogy a tér megnyíljon, ameddig akar.²
- 1998.09.03. *(Éjjeli feljegyzés)* Ez a nagy lélegzés, ez az engem és a rajzaimat átjáró és átható lélegzet – ez az, ami a rajzokat nagyvá teszi, távlatot és mélységet ad nekik, általa lélegeznek. Ez a nagy lélegzés itt az éjszaka nyugalomában az, ami engem is újra és újra élettel tölt meg, lelkesít. Ez a nagy lélegzés faggat. Azt az érzést ébreszti fel, hogy az, amit rajzolok, rajtam kívül él, lélegzik, és hogy teste van: fa vagy táj. Nyár vége felé, egy munkával töltött hosszabb időszak után ez a lelkesültség tovább nő és formálódik bennem. Gyökerét a mellkasomban érzem. Vajon természettől eredően lehetséges ez? Nem zárhatom a testembe, ő viszont a testemet is átjárja.
- 1999.09.08. A tér előszeretettel teremt nyugalmat. Szilárdságát az idő alakítja. Minden, amire nyugalma kiterjed, a tér számára táplálék. Olyan, mint amikor vízben oldunk fel valamit. Feloldani a mozgást is. A tér lélegzés. A szem beszél, megállapít, amikor pedig kifogytak már elképzelései – arabeszkjei –, megpihen és a dolgok felszínén véghezvitt saját vándorlásainak szövénységét szemléli. Az útvenalak szövénységét a szemek gyakorolta aktív figyelem szüli, mely átengedi az ismeretlent.

Tér és forma

- 2001.09.13. A tér saját akarata szerint nyilvánul meg. Egy darabka állandóságot csempész közénk és enyhülést hoz. A vele való viszonyunk szoros és nyugodt kell legyen. A tér visszahőköl a formák élesen kemény világától, a csendben mégis kapcsolatba lép azzal. A forma megteheti, hogy erre nem reagál azon nyomban. [...]

² A. Hollan fordítása, A látás élménye, op. cit., 52. o.

Kettős tölgy, 2005, szénrajz (50x65)

- 1998.07.09. A tér és a forma törvényei nem azonosak egymással. A tér nyitott, egyszerű, a görbét kiegyenesíti, mindent felold. A formát elmélyíti és áthatol rajta, noha a tér által nyitott átjárók nem azonosak azokkal, amelyeket a forma képzel el. A nyugodt tér a fény által igyekszik mindennek kifejezésére. A tér világos.
A forma hol összetettebbé válik, hol pedig leegyszerűsödik. A mozgás keltette gyötrelmek közepette koncentrálódik és megsokszorozódik – csomók sokaságává sűrűsödik. A görbe és a spirális vonalban születik és a papírral küzdelmet folytató izmokban. A forma a sötétben születik. A mozgásban, a saját lüktetésében nyilvánul meg az élet, érzések és egyéni sorsok élete, mely tudja magáról, hogy kifejezésre kell jutnia.
Az állhatatosan kitartó szubjektivitáson a tér hatol keresztül, amikor a fényben fürödve akaratlanul hirtelen megszűnik tovább mozogni.
- 2003.08.23. Ma egy ronggyal kentem szét, amit rajzoltam, hogy érzékelhető felületet kapjak. Könnyű és szabad marad az így születő békés, foltokban létező világ. Eltűnik viszont, mihelyt a forma megjelenik.

Tér és fa

- 2006.09.05. „Az, ami máshonnan jön”, átmegy az ismert formákon, ágak hálózatán, lombozaton, életvagyukon keresztül beszél, lendületükön keresztül és azon az örömmön át, amellyel a levegő elemét befogadják.
- 1993.08. A fa hirtelen kilép az alakjából, majd újra megtér bele. Azért lép ki belőle, hogy visszavegye mindazt, amit a tekintet elvett belőle. A tekintetet is visszaviszi magával.
- 2004.08.15. A csavarodó-tekeredő tölgyfa nehéz, súlyos, ősi érzést kelt, mely a szilárd formát választja a tér helyett, amelytől el is szakad. Rácsúszik, ránehezedik a papírra, még hozzá ott, ahol a tekintet az egésznek a szélét érzékeli: a lomb körvonalánál, egy forduló ágánál. Munkám az egyszerűség és a súly megtapasztalása felé halad.
- 2002.08.07. A forma peremén föltűnnek olyan helyek, ahol a fa megakasztja a tekintetet, elszívja és elnyeli annak erejét. Ott, ahol ez bekövetkezik, ezeken a pontokon lehet a fa tömegét megragadni. A fa ezeken az energiapontokon különül el a tértől.
- 2003.08.28. Ugyanakkor, amikor a fa az egyik oldala felől nézve élesen kiválik a semmiből, a másik oldalon a térbe olvad és eggyé válik azzal.
- 2004.10.02. A fák és a tágasság. Mekkora nagyság létezik a lélegzésben, mely teljesen átadja magát a kiáramlásnak és a szétáradásnak. Mekkora boldogság létezik a térben. Úgy tűnik, a fák ismerik ezt a rejtőzködő lassúságot.
Mindenfajta mozgás a levegőben folytatódik. A tágasság anyagszerű, fák körül érezhető, láthatatlan mozgás.
Felfedezem a tágasság érzését, ezt az érzékek számára majdnem ismeretlen áramlást, mely nyugalmat teremt, magába zárja a fa formáját és megnyitja azt a teljesség előtt.
- 2006.09.02. Rajzomon keresztül a fa segíteni akar, hogy kifejezzük közös vágyunkat, a természetes összhangot. Különös érzékelés, amikor a fa vagy csendélet bennem vannak, és helyet keresnek, hogy kibontakozhassanak. Van erre helyük.

Elkezdeni

- 1997.05.11. A munka oda vezet el, ahová már megérkeztem.
- 2000.09.07. Az első reggeli rajz szent dolog. Újrakezdés. Szinte mindig könnyed és légies, a szenvedélyek alszanak még...

„A Féktelen” nagy magyaltólgy 2003, szénrajz, (50x65)

- 1988.07. Ha megfelelő a távolság, a formától engem elválasztó tér be van töltve. Nincs többé különválás. A tárgyanknál nagyon kicsi ez a távolság, alig egy méter, a fáknál 5 és 15 méter között változik. Mindez vibrálás, tapinthatóság érzetét kelti.

A fában lakó erők

- 1997.06.08. Régen azt gondoltam, hogy egy fa lerajzolásához nyitottnak, nyugodtnak kellennem. Később aztán megértettem, hogy a nyugalom gyakran erőtlenséggel, az élet hiányával jár. Azóta a szenvedélyemmel, indulataimmal rajzolok, mert ezek nagyobb erőre lelnek a tölgyfában, és a maguk módján tisztelik is azt.
- 2003.10.29. Mi ez a fában lakozó erő, ami a lombon keresztül-kasul vezeti a lendületemet? Nem a fa törzse, sem a felépítése, ágai, levelei... Talán a szelleme? Lény, amit a tekintetem ébreszt fel? Vad és gyors, minden pillanatban megállásra vagy tova futásra kész. Mikor a világnak kitisztult képét látom, ő is megnyugszik, alig mozdulva lényének teljességében létezik. Engedelmeskedik.
- 1999.09.07. A fában lakozó, erős és gyors sárkány társam a részletek között vezető utamon. A sárkány nem a fa, hanem az azt lakó mozgás. A fát keresztüljáró tekintet társa. A tekintet gyenge és gyors; a fa belső ereje (a sárkány) erősebb, de lassabb is, különösen akkor, amikor abbamarad a ritmus, amikor valamilyen erő emészt fel az energiát, megszakítva ezzel az addigi haladását és új irányt jelöl.

Szembeszállás

- 2006.08.18. A tekintet nincs messze attól, hogy meglássa, ahogy egy nagy, terebélyes és alig észlelhető mozgás elidőzik a lombzatban. Az én szén-vonalaim próbálják imitálni. A forma lassan születik. Minden reggel egy kicsit. Később aztán hozzá kell kapcsolni a konkrét formákhoz. Hagyni, hogy a feszültségek vezessenek. A tölgyekben van vadság. Hagyni, hogy ez a vadság jöjjön. Hadd jöjjön elő. Összetartani.
- 1997.07.29. A vonal hasít és energiát áraszt magából. A fa visszhangzik, vibrál, maga a tagadás. Válasz, mely az időben létezik. Remegése széteszlik a papíron, felrázza a tekintetet, körbejárhatja, a szem pedig kapcsolatba lép az anyaggal ennek minden rezdülésekor: olajfa, tölgy és magyaltölgy alakjában. Ez az anyag hozza létre köztünk a kapcsolatot, a kapcsolat falát, a kép héját. Az anyag a mozdulataimból épül fel, amelyek kifejező vonalakban öltenek testet, illetve abból a feszültségből, amit a fa gyakorol a vonalakra. Ritmikus váltakozás ez, mely folyton módosítja a lendületet, és azt egyre inkább a rögzült formájába tereli. Ez a lelassulás nem jelenti a küzdelem végét, hanem annak térbeli ritmusát alakítja. A tér lélegzik, elválaszt minket egymástól, de egy séget is képez köztünk.
- 1995.07.27. A fény erősödik, amikor nő a sötétség. A sötétség összegyűjti a fényt. Kettejük között tiszta és egyértelmű a határ, de nem áthatolhatatlan. Az ellenfény lehetővé teszi az összesűrűsödést, a forma leegyszerűsödik és önmagába fordul. A határ tisztasága emiatt fontos. Az ilyen, kontraszton alapuló rajz kivetítve láttat, ennél fogva vonzó a szemnek, ugyanakkor nem könnyű művészet.
- 1995.07.20. Az ellenfényben álló fa teljes tömegével dacol a fényvel. Harc dúl közte és a fény között, sötét alakjával pedig arról tanúskodik, ami nem ő: az őt átjáró fényről. Minél eltökéltebben van jelen, annál jobban élettel telítődik és vibráló formává válik.

„Futó fa” 2006, szénrajz (24x32)

A vonal

- 1994.06. A vonal láthatatlan a szemnek. A vonal az időben létezik. A látás időn kívüli. Rajzolni a mozgást annyi, mint futni a láthatóban.
- 2003.08.13. A vonal megtámaszkodik a papíron, majd elrugaszksodik.
- 1997.08.24. Hogy az időben létezzon, a vonal megtanul lélegezni. A belélegzés a fekete irányába visz, a kilélegzés a fehér felé. Lélegezni, és hagyni közben, hogy a mozgást a nagyobb áramlatok tereljék.

Vibrálások

- 2001.09.15. A mélység lüktet. A tekintet érzi a levelek között ezt az öt megállító lüktetést, mely áttetsző felszint képez. A vonal, az ág egymástól elkülönülő pontok szaggatott folyamaként rajzolódik ki. De a lélegző mélység elnyeli a vonalat. Vibrálása az egésznek a morajlásába olvad bele. Szeretem e lüktető világ érdekességét. A világot lüktetése tartja morajló áramlásban. Egy-egy rezdülés minden irányba induló visszhangot ébreszt. Minden hangban irányok sokasága válik lehetségessé újra. A döntés a tekinteté.

Spirál

- 2000.08.18. A tér nagy titka a helyesen megértett „átmenet”, mely a formát a térbe olvasztja.
- 1998.07.10. A forma lassan fordul a tájban. Ez a forgó mozgás teszi lehetővé a tekintet számára, hogy csöndben elhagyja a formát és hogy visszatérve megpihenjen. Az élet az ágak körül áramlik. Az ágak hol magukba zárják, hol szabadon eresztik.
- 2003.08.15. Spirálok, forgó mozgások... A tér spirálja mindent átölelő, nyugodt és vízszintes élmény. Fölbukkan és megszűnik, átjárja a láthatót, átjárja a fát. A fa spirálja vad erő, mely örvényt vetve születik meg. Eleinte nyers és önző, azután lassan megleli a helyét és mérséklődik. Kiterjedést ad a fának.

Nyárutó

- 2006.09.16. Utolsó nyári napok. Gravitáció. Lassan születő gravitáció. Szüksége van az én erőmre, hogy valamit megmentsünk. A fák rajzolja magukat, lassan ellepik a papírt, de önmagukat nem látják. Csak a lombzatukkal vannak elfoglalva. Gyengéden karjaimba venni őket. Egy kényelmes helyet adni nekik önmagamban, nagyot és széleset, anélkül, hogy megszorítanám őket.
- 2004.09.30. A rajzokat be kell fejezni, el kell készülni velük. A lendületnek a legvégsőig ki kell tartania. Az elmúlt nyáron rajzolt fáimat nézegetem egy ideje, és az a benyomásom velük kapcsolatban, hogy gyakran szenvednek valamitől: mozgásra és térre lenne még szükségük. Van, hogy változtatok rajtuk, és van, hogy tovább rajzolom a motívumot: a befejezettség végett. A rajzoknak nyugodt életet kell sugallniuk, nem pedig az én mindennapos gondjaimról beszélniük.

Lombozatritmusok, 2007, szénrajz (23x30)

- 2003.08.22. A nyár vége nincsen már messze. Én pedig napról napra ugyanazokon a szénrajzokon dolgozom. Helyet készítek egy érzésnek, ahol majd megnyugodhat: azt a helyet, ahol a fa megállapodik és kiteljesedik. Meg kéne őriznem ezt a reggeli békét itt a fennsíkban, ahol még a lombok lélegzését is látni lehet. El kéne kezdenem egy új rajzot, amit majd később befejezek, hogy az érzés megtalálja a helyét és megállapodjon. Egyelőre alszik még... A tágas, lélegző figyelem lassan közeledik. Minden egésze áll össze, a megtorpanások és lelassulások egymásra adott feleletek, a megszülető formát körvonalazzák.
- 2001.09.13. Az emlékezés lélegzést szül, a lélegzés a lassúságot hívja életre. A lassúságban kirajzolódnak az erővonalak és megtisztul a levegő. A könnyűvé vált levegőben az emlékezés megidézi az „Elfeledettet”.

Lassúság

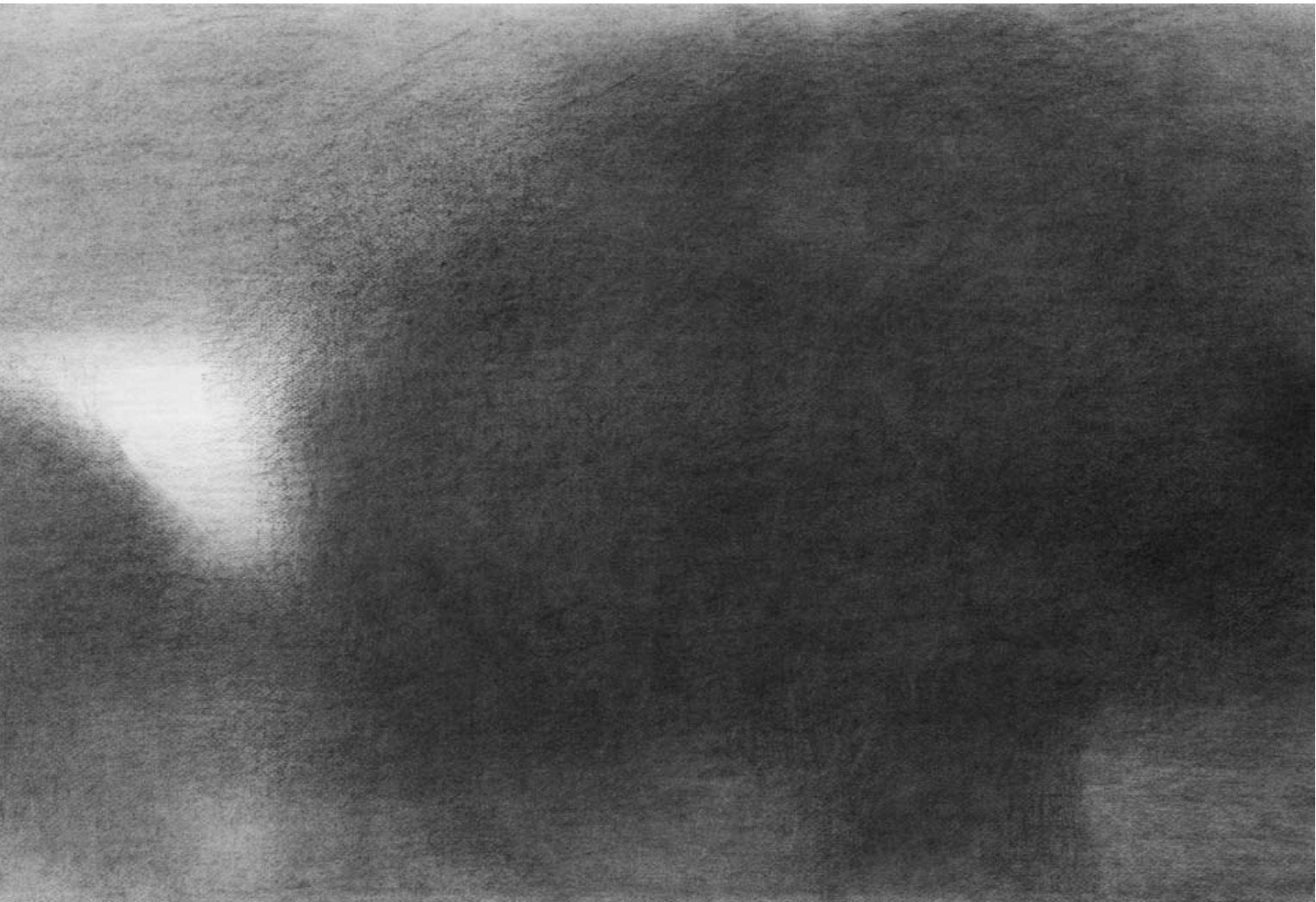
- 1993.07. A fában van lassúság, amit megoszthatnak velünk. Nekem nincsen ilyen lassúságom, elfogodom.
- 1988.08. Egy fa lerajzolásához nincsen szükség energiára, hanem inkább egy kis nyugalomra. Az energia a fában van.
- 2004.09.11. A nyugalmas teljesség még nem öltött formát. Szelíd mozgás, mely bármire kiterjedhet. A fák békés természetüknél fogva magukba fogadják. A forma nagyon fontos. Benne létezhet a teljesség. Forma a formában, békés egyensúly energiák közepette.

Mélység

- 2002.09.14. Pihenni vágyom. Visszatérni a sötétbe, a fa sűrűjébe, életszükséglet: a belsejében aludni, elfeledve mindazt, ami kívül van. A szertelen erőket a fa sűrűje tereli természetes helyükre, míg alszom.
- 1997.09.02. Leereszkedni a sötétbe, benne élni, abban, ami súlyos. Benne lüktető erő. Erő, mely a formában él, annak belsejében, türelemmel és értelemmel. Várakozik.
- 1998.08.21. A mélység a tér szülőanyja.
- 1996.08. Az élet szenvedélye a sötétségben koncentráldódik: beleivódik, eggyé válik vele, és átjárja, hogy új dolog szülessen belőle.
- 1995.09.05. A természet világa az intelligenciát keresi: célja, hogy megértsék. Úgy beszél, ahogy tud: remeg, gesztikulál, megnyugszik, felfénylik, kihuny, megbújik, hazudik... A testet hívja tanúnak és szószólónak...
A test és a szellem várják a nyugalmat. A gondolat nyugalma a megbékélés helyén.
A szellem világa meghalni készül, eltemetkezni vágyik. Nem akarja, hogy az élet felszínes gondolatok gyötörjék. Halála tanítás, mely az élő anyagot szellemmel tölti meg, vigaszt nyújt, átértékel, nyugalmat hoz.

Olajfa, késő este, 1993, szénrajz (50x65)

Esti csend egy olajfa közelében, 2005–2006, szénrajz (65x100)

Jobbra: Gandjin, japán szerzetes, 2004, szénrajz (20x25)

Szín – fény

- 1980.10. Előfordul – legtöbbször este –, hogy ragyogó fény árad szét mindenfelől. Ilyenkor anélkül igyekszem ezt befogadni, hogy tekintetem bármi konkrét dolgon is megállna. A tájból, az égből, vagy akár egy falból sugárzó színfoltokon a tekintetem megmaradni képes, de a közöttük levő harmónia még rejtve marad előtte. Azután hirtelen fény árad szét a színfoltok között, világos, de gyorsan elillanó összhang. A formától és a mozgástól független, szertesztét áradó fény. Lassan egybemosódik a formákkal. Az anyagba történő beszívódását kell követnem, figyelemmel kísérem és megfejtenem, mint a bensőt átjáró melegséget... Számomra ez a festészet...
- 1999.06.23. Hagyni, hogy mindenfelől színek törjenek elő. Nem engedni, hogy a tekintetet bármelyik is rabul ejtse. A tekintet gondolatok nélküli legyen.
- 1998.06.23. A fény magába száll, mielőtt előtörne. Ezt a feszültséggel teli pillanatot, ezt az illuminációt megelőző utolsó előtti pillanatot festem én.
- 2004.03.27. A színeknek vannak rendkívül boldog pillanataik. Ilyenkor nagyokat szökellnek, amerre pedig elhaladnak, beleborzong a kép. A fényt árasztó színek apró szökellésekkel haladnak, a talajt szinte nem is érintik. A sötét színek lomhán kúsznak és gyökeret eresztenek.
- 2005.08.27. Belélegezni a színeket. Beszívni őket, mint a föld szagát eső után.

Arcok

- 2005.01.31. *(Részlet egy J. C.-nek írt levélből)* Ha becsukom a szemem, egy másik valóságba lépek. Nem azonnal, csak lassacskán. A külvilággal való kapcsolatom apránként megszűnik, a nyugtalanságot előidéző hatások porba hullnak – porba, mely maga is leülepedik... Az arcon tükröződő érzések – félelmek, mohóság, kétségek, gyűlölet és harag nyomai, megannyi lelki álarc – mindegyikének feloldódik a szorítása. Le tudom tenni őket. Átmenetileg. Az arc csupasszá válik. Ráismerek e fedetlenségre: folyamatos és szélesen áramló mozgáshoz hasonlít. (Tudom, hogy benne minden egyes megállás feszültség, az egyén egy-egy megnyilatkozása.) Ez a mozgás anyagot átalakító: az áthatolhatatlant légiessé teszi, teret ad a levegőnek és vele egyfajta tekintetnek is helyet készít. Úgy tűnik, mindez lassú folyamat eredménye, mely türelmet igényel, és csak ritkán vezet a forma teljességére, anyagában is valóságos és felengedett archoz. A rajzolás a bennünk élő békevágyat állítja próba elé.

Désfalvi-Tóth András fordítása

„Valami...”³

Néhány mostani jegyzet, melyekben megpróbálom tisztázni a magam számára – festő lévén –, mi is a költészet helye.

2006.11.17. A költészet máshonnan jön. Még láthatatlan. A fák érzik lombozatukon keresztül. Mi az atmoszférán át. A térben élnek a szavak, utaznak a születő gondolatok.

2006.11.25. Egy pillanatban az a formamentes valami, amiről úgy gondolom, hogy az lehet a költészet, szavakká és képekké válik. A szavak és a képek két világ között élnek, mint a víz a levegő és a föld között, az elpárolgás és a fölszívódás között.

A két világ között minden mozog, úszik, száll, átalakul. Ezt a helyet a szavak oldottságnak vagy folyékonyságnak hívják, a képek úgy érzik, mint egy erős áramlatot, mely átárad rajtuk vagy sodorja őket.

Hosszasan utazva néha szavak és képek összetalálkozhatnak, fölismerhetik egymást, egyesülhetnek, megtalálhatják rendeltetésüket, a költészetet.

2006.11.26. Van valami... Nem tudom megérteni. Talán ebben a békés meg-nem-értésben tévelyegnek a festők és a költők.

Mivel nem tudok sokáig ebben a nyugodt meg nem ismerésben maradni, festővé válok... mások meg költővé.

Kinyitom a szemeimet a világra, amelyik formát ölt, az a fa lesz belőle, amit rajzolok, és mely magába szívja a láthatatlan és meg nem érhető életet.

Idővel kezdem érezni, hogy ez a magamba szívott élet lassan lakni kezd bennem, elködösíti a tekintetemet, megjelenik ecsetem bizonytalanságában, kételyeimben, levegőhiányomban...

Az idő meg kellene, hogy álljon, hogy helyet hagyjon az ecsetnek és az elveszett tekintetnek. Remélem, hogy az idő megérti ezt az indokolt józan kérést... Pillanatnyilag úgy néz ki, hogy megérti, a világ lelassul, a telefon nem csöng többet, a zajok elcsendesülnek.

A másik idő még nem értette meg. Az óra halad, úgy tűnik, hogy még föl is gyorsul. A türelmetlenségek betöltik a teret. Itt a két idő között vár rám egy hely: a művész helye. Egy művészné, akinek a feladata lesz tudatosan nem létezni. (»*A nemlétezés feladata*«, Yves Bonnefoy.)

Néhány részlet egy beszélgetésből a térrel, a tekintettel és az anyaggal való viszonyról

2006.01.08. Gyerekkoromban nagyon korán fölismertem az álmodozást – a természetről és a világról való álmodozást. Egyfajta mozgást, mely megengedi, hogy sétáljak a világban, és hogy a világ megértsen. Mintha hallgatna engem. Mintha otthon lennék a saját hazámban.

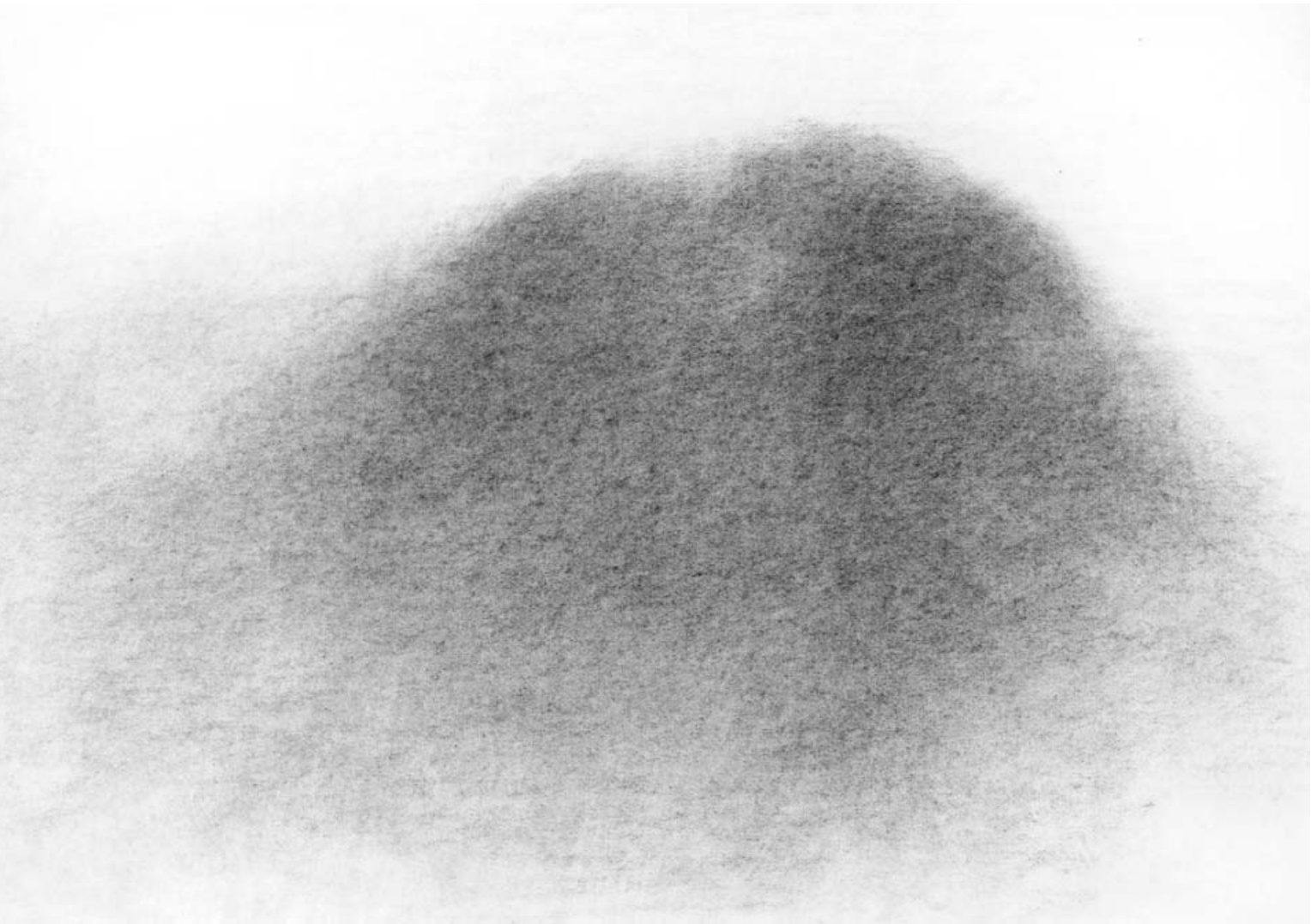
A fákat nézve az biztos, hogy valami, egyfajta jelenlét itt van. El akarna jönni hozzám, egészen hozzám. Én nézek, de ő egy más tekinteten keresztül keres engem. Nem a retinámon át. Talán azon a különös belső nézésen keresztül, amely nem is tud a külvilágról.

Szeretem a megélt időt. Azt, ami belül van, amit föl lehet ismerni az idő kopásában, egy tárgy öregedésében. Ami titokzatos, az megjelenik, amikor a felszín elkopik, átalakul.

Ha erre az egész öreg edényre tekintek, amit valami erdőben szedtem össze, ez a tárgy, ami egy kékről beszél, annyi minden mást hoz magával. Formákat hoz, amiket nem lehet meghatározni. Úröket hoz. A kék és az úr között narancspiros rozsdát hoz, majdnem a kiegészítő színét, amelyik egy bizonyos ködöt von a tekintetre.

Vagyis ebben az edény-félében, ebben az edény-hullában látom a végtelent, látom az óceánt, látom éjszakai egek emlékét, és ugyanakkor mindezek nem távolítanak el a valóságos tárgytól. Ez bizonyos szempontból csodálatos...

³ Ez a néhány jegyzet a költészetéről a „Confluences poétiques” irodalmi kiadványban jelent meg (Mercure de France, 2007).

Csend a tájban, 2006, szénrajz (50x65)

GERGELY ÁGNES
Szeptember 11.

Mindig azt hittem, súlytalan.
De súlya van, de súlya van.
Azt hittem róla, kóbor árny.
Csatorna szélén, lopva jár.
Sikátorokban, fal tövén,
hová nappal sem jut be fény.
Hasad, mint téglaközt a rés,
széttérjed, mint a falpenész,
mint göggel átnyújtott bugyor,
mint későn észrevett tumor,
mint a lenézett, rettegett
falon tenyésző rettenet.
De nem terjed, de nem hasad,
nem lopva jár a part alatt,
hajón jön, bárkán, gondolán,
halott szerelmek homlokán,
harang kondulhat, óra üt,
a rést betölti mindenütt,
minden szünetet összezsong,
tűnődik, mint a gyertyacsonk.
Csak gomolyfelhő nő vele.
Be vagyok zárva ővele.
S akár a szenny, akár a menny,
rám borul egy posztóköpeny.

DEÁK LÁSZLÓ

Váratlan fordulat

*Feldül egy perc alatt, csak nézel
S olyan különöset érzel
(ismert slágerszöveg)*

(röntgen) ha nem jelez, nincs a tudatban, nekem nem létezik, ott van mégis. Nőarc-szem néz: *van ott valami*, elég is ennyi szép hosszú időre. Gondolni rá: máris? Mi lesz? Illetve: mi van? Valóban van? Ott? Az? Azazhogy: eszerint máris végem? Kész? Ennyi volt, amit észrevettem?

(utcán) most aztán... jól szétzilálódott, mi tagadás, hát igen, igen, tudhattam volna, mindenki szólt, mégsem, én nem, lám, azaz talán nem. Mi az, hogy talán? Nem, és kész. Egyáltalán nem! Majd mindenki nézhet, meglátja mindenki. Mi az hogy!?! Még hogy ilyet?!

(hang) látod, látod! Nincs semmi baj. Nincs semmi bajod. Minden rendben lesz, meglátod. Én érzem. Tudom. Nincs semmi. Neked nincs, szóval te rendben vagy, hidd el, teljesen rendben vagy. De el kell menned. Meg kell csináltatnod. Oda kell menned. Mindenképpen oda, hallgass rájuk, mégiscsak ők tudják ott, végig kell csinálnod. Végig.

(folyosó) mind, milyen csüggedt! Hát igen. Igen, igen. (csend) Neon sötétít, várni kell. Várni, várni. Várakozni kell. Majd. Majd szólítanak. Már sehol sincs neon, csak itt, sötét neon, sötétítő. Padok. Sötét padok. Kényelmetlen, sötét padok. Kiáltás, néhányan felugranak. De vissza! Várni kell még, várni. Nincs kiáltás. Nem hangzik nevem.

(cigaretta) utcán. Esik. Betegnek való klasszikus idő, eső, áztató, szomorú, sápadt, szürke, dohányzó, nikotinfoltos, várakozó, feszült, ácsorgó idő, eső, sötétben kínlódó, pislogó, hallgatózó idő, eső, csorgásos élet, elcsorgó, neonsötét ósdi eső, topogásos, cigarettás, nyakbehúzott, váró, kilátástalan eső.

(köpet) -ről lehet beszélni? Szép nővel, asszonnyal, lánnyal? Lehet? Köpetemről? Gyűjtött köpeteimről? Igen, igen, lehet. Mindenhol nők, asszonyok, lányok. Kézbe veszi a pöcsödet: *engem az nem érdekel* – mondja. Ha kell, kezébe veszi. Segít. És elmegy. Más pöcsét ugyanúgy. Szart, köpetet, ugyanúgy.

(kemósok) kemény *lányok*, kemény *fiúk*. Mind kopaszon vagy parókával vannak, hevernek, tengenek, léhütenek. *Nekünk már nem szólnak* – így. *Ki szólhat nekünk?* – így. Meghallják a zörgést hajnalban, felkönyökölnek, felkelnek, kivárlják, amíg elviszik. *Most hajnalban is elvittek egyet* – mondják – *innen szemből*. Eszegetnek, enni kell. Telefonálnak. Hátha mondanak nekik valamit. De semmi.

(pavilonok, őspark) levegősen, téresen. Sétálni, mozogni, ki- és belégzeni, látókörön kívül rágyújtani, szippantani, fuldokolni, megrémülni. *Nekem ezek ne beszéljenek, jó?* Vegetáció a sivárság térközeiben, szirénázás után. Diadalmas ornamentika a fájdalmas retinán.

(*műszerek*) hetven őszén, mikor megismertem őt, átmenetileg az OMKER-nél dolgozott. Sosem gondoltam, hogy közelebbi kapcsolatba kerülök az áruikkal, és lám! Egész közeli kapcsolatba. Gépből gépbe kell bújnom. *Ha kigyullad a lámpa szívja be a levegőt!* Valamint: *Harapjon a csutorára!* És aztán a kedvencem: *A beavatkozás nem fog fájni!* Ah! nem, egy cseppet sem.

(*csövek*) minden cső, mindenütt – minden. Falon, ágyakon, ágyak alatt. Bejövő cső, kimenő cső, szívócső, fűjőcső. Köpőcső nincs, az valami más, az régen volt. Mindenesetre: volt. Valahonnan valahová tekeregnek a vörös gumicsövek, szívják – szállítják a ... na, mit? a valamit. Forgalmazzák az izé -t.

(*tüdőfés*) reggel, délben és este. Olykor éjjel is. Mielőtt betolnak. Miután kitoltak. Amikor nem vagy magadnál. Mikor magadhoz tértél. Evés-ivás helyett. Gondolkodás és érzés helyett. Hogy múljon az idő. Fájdalom helyett. Emlékeztetőül. Húzza fel a ... Tolja le a ... Előtte, mint rég a borbélynál: laza alkoholos bedörzsölés.

(*gottfried benn verscíme*) az emlékezetes. Keresztül a... Rémisztő gyorsasággal ért el ágyamig. Nem sokat tudok. Kívül, a sűrűben Budakeszi, közelebbről NG lakhelye, aki ő volt, eltemettük már nemrég, és nem itt, hanem szülőfalujában, de itt kínlódtok végig a hasnyál...izé, most már kussolok róla, ideje most már, éppen ideje.

(*út a buszmegállótól*) vagy: a buszmegállóig. Esszenciális. Úgy tetszik váratlan bár, de végleges a fordulat. Nem egy a lehetők közül, de az egyetlen való. Hiány támadt, feleletet váró, öbölbe árad a tenger. Nem lenne illő, ha elcsúsznék a szaron a szarba.

(*pipacsok, rőthamvú*) pillangó, sétaközi látvány. Fehérfélék, krómosak után maga a dzsungel vagy Firenze. Automatakávával, füst nélkül immár, hírmentesen, mint valami helyi érdekű, kissé rokkant, borostás, fiatal nagyapó, nagyanyó nélkül (csend). Magamban, mint a rőthamvú, csak épp *a porban vonszolódva*. Nem feledem, Janó, szavadat.

(*érdekes*) mikor kivették a katéttert nem fájt. Akkor fájt, mikor harmincegynéhány évesen olvastam valahol, hogy Jean-Jacques állandóan katéterezettette magát, holott nem szenvedett urémiában, csak beképzelte magának. Én szenvedtem, midőn ez tudomásomra jutott.

(*sebészek*) szenvedtető szenvedők. Örökös hadiállapotban. Finom ujjak, állandósult gondterhesség, csömör, szigorú nüanszírozás a kétségbeesésig. Sugárzó vakhit. Emlékezve a borbélyra, akit borbélynak neveztek. Útban a jó pásztorig, akit jó pásztornak neveztek. Mindennemű fecsegés és hiúság mély megvetése.

(*az ápolat*) kiokosodik, mint tyúktolvaj a tömlőcben. Nekifog latinul beszélni, családjá körében tudálékoskodik. Miközben retteg és vacog, kétségbe belekékül. Ha megtéptetten botorkál kihalt folyosón, fogja a falat, zihál, eltűnik belőle a nagyszájú kisfiú, káprázik, zsebkendőjét gombóccá gyűrcsöli.

(*józi desirének, kelt 1914, trencsén*) *láttál-e apádnál valami különös változást. Az arcában, vonásaiban*

van-e valami új, szenvedő vonás. Az, amit a római hadvezérek és szónokok gimnáziumi gipszszobrain látunk. Borotvált arcuk merev, elkeseredett, nyugodt, és mégis valami belső szenvedést árul el, amit nem is az agy érez, hanem a test minden sejtje külön-külön. Ez a rákos mérgezés!

(a heg) csak tükörből látható. Hosszú, vöröslő, domborodó, szántásszerű nyom a hátamon. Belül minden porcikám mozgásban még sokáig, zsibbadásban, sajgásban. Jöjjön, megmosom a hátát – így a szép fekete, és hozza a lavórt, szívacsot. Na mi lesz, vetközzön! Igen, igen, én is levetkőztetném. De más a műsor, nagyon-nagyon más.

(ápr. 12) volt a napja, hónapok teltek már azóta. És nem múlik. Nem múlik el. Az álomból nincs kétszeres ébredés. Valami vödörben köthetett ki lebenyem a csatolt részeivel, és landolt talán a citológiaián, aztán hol? egy kemence-nyílásban tűnt el, nem tudom, nem tudom végül is hol? hogy hová tűnünk el?

(találkozás) kórházon belül, fakón, a régi sorstárssal, bár sosem volt közelebbi, de évtizedeken át farsangkor, ugyanazon a helyen, ugyanabban a társaságban egy álló éjen át, vadul rokkendroloztunk, és ez valamiképp öröktől létező barátságba vont minket. Most csak egymás arcát nézzük, és jól megjegyeztem amit mondott. Hogy ha kérdezik, igazat mondjak.

SZLUKOVÉNYI KATALIN

Séta

milyen lassú minden megismerés
s milyen sebesek a felismerések
Városliget hullámvasút gyerek-
sikongatás a kutyám megfontoltan
fülel vadásszuk a pillanatot
kiélvezve a hiány és a vágy majd
a célnál megfeszülő figyelem
s az elrugaszkodásban eloldódó
feszültség összes boldog fázisát
és később már az árnyékban pihegve
elcsodálkozom rajta mennyire
másképp boldog mindegyik és milyen
hosszú az élet egy-egy pillanatra

Lydia Horatiushoz

Virrasztó telihold alatt
füledt paplan az éj, fekszik az ágyamon
tested, benne csitult gyönyör
mélyén mind idegen képek az álmaid.

Szám még őrzi az ízedet,
orrom zezzugaid bőremeleg illatát,
combod súlya a combomon,
zsibbadtan fülelem mély szuszogásodat.

Vágyunk rég nem a régi már,
fellobban, de alig telt be, kihuny soká,
pókhálósodik egykori
merszünk, s por települ rá: szomorú közöny.

Orvul reggeledik: kelet
józan fénye a kés, vére a virradat.
Almatlan figyelem, miként
tűnsz el nyomtalanul, mint ez az éjszaka.

Harminc

Elértem kortalan korom:
gondtalanul gondolkodom.
Se félelem, se vágy nem űz,
közepes konyhaláng a tűz,
mit gondosan beállítottam.
A vágy, a félsz: történelem.
Hűlt máglyák történettelen
pernyéje: sodródok a mostban.

Helyzetdal

fogmosás közben meztelen
 combomra hull egy hajszál
csiklándozik éppen ott ahol
 a múltkor simogattál
a lefolyón át elcsorog
 a szennyes víz emléktelen
ha nem vagy velem ne legyél
 hiányod által sem jelen

LAUER GÁBOR

vicc

álmodban mindig visszafelé születesz
hátsó gondolatként, hátha így része
sőt talán alanya leszel a viccnek
de közben mindig elsütik és
mire rájössz, maga a vicc az
hogymeg sosem érsz oda
megint lemaradsz magadról

polaroid nyár

mint tüdőbe került mákszemek, szinte viszket a táj
ahogy a nyár színe izzadságfoltként átüt a képen
és önmaga alá olvad a lábatlan idő
míg az árnyékok – mint első mosás után a ruhák
saját bőrükön át illannak el, akár a vers

küszöb

utolsó szavait kimondatlanul hagyta a küszöbön
és egyre gyakrabban botlasz beléjük sőt
lassan a lakást is túlnövik mert a hiány
mindig sokkal nagyobb mint ami tényleg hiányzik
tanította régen te meg emlékeznél többre is
de csak a küszöbön túl, ő pedig visszajönne persze
ha átférne köztük...

lehagy

a párás üvegre rajzolt
illatok köszönnének
már nem vagy ott
a tükörbe nézel
háttal állsz
már megint lehagytad
magad

ékezet

csonttá dermedő halványkék
szagú mosolyok
valaki megint beszorult
két ékezet közé álmában
és fuldoklik ahogy
az éjszaka féregalagútjai
fázósan összehúzódnak

FORRAI ESZTER

Hozzá

Ember – Ecce Homo
Visszatértél a poklokból
S most az élőknek tanítod
Hogyan kell menni tovább
Fejedben millió szikra
Sugározni már nem tudsz
Csak adni, adni
Kezedben szunnyadó madár
Lábadnál térdeplő angyal
Kitakart melledből
Felszáll a sóhaj –
Majd visszahull
Védőpajzs lettél
Szemed tükrében
Fürdik szerelmed
Vérző lelke kiált utánad

Maradj,
Maradj,
Maradj...

Plakát

A plakátokon
Szavak elektronjai vibrálnak
Mint a bolygók
Forognak eltűnnek
Majd megjelennek
A szél játszik a színekkel
A fényekkel
Az eső mossa,
Simogatja,
Majd eláztatja
Könnyeivel
A színorgiát –

A színek párbeszéde

A kéz formálja,
Gyúrja,
Ragasztja
Az anyag alkémiáját –
Fejbe ver,
Vagy térbe lök
Labdázik velünk az ecset –
Jákob létrája
Szinskálába vezet –
A kék – a madarak nyelvén szól
A zöld – a tenger
A sárga – a napfény kottájára lép –
Vörösarna föld válaszol
Az isteni hívásnak –
S az angyalok szárnyáról
Lehullanak a szíropelyhek...

MOGYORÓSI LÁSZLÓ

Fajhő

Ahogy a tavasz-lányok melle kibuggyan,
nyílik a bimbó, feslik a rügy,
ez maga az élet, de foghatatlan,
a mellbimbónak illata van csak,
mint a rózsának és a baracknak,
ujjaim közül kisiklanak,
csak télen dermednek tapinthatóvá,
mint selymes, futó patak,
mint a kis Gerda Kayt,
Kay a Hókirálynőt,
vacogva ölelem a nőket,
elillant ölükből a melegség,
kihűlt csillagok, hideg kemencék,
csak súrlódások, nem súrlódó testek
dinamója, délköreit róva,
mennyi a hőveszteség, mikor
egyik létből a másikba mennek,
mennyi a faj hője egy tetemnek.

A kudarc

„Biztosan buzi.
Vagy impotens.
Nővel még sohasem láttam.” –
Mondogatják majd kajánul
rosszmájú szomszédok
téli estéken,
mikor már kifogytak a témából,
és ráterelődik a szó
a korosodó agglegényre.

Odúink hermetikusan zárnak,
honnán is tudhatnának
az ezerkilométerekről,
amiket megtettem, csupán
hogyan beszélgessek vele
komoly kapcsolat reményében;
honnán is tudhatnák,
hogyan halmoztam el kedvességekkel
szóban, írásban, tettekkel,
hogyan fojtottam magamba
féltékenységem őrzöngését,
hogyan el ne veszítsem,
milyen görcsös szenvedéllyel
ragaszkodtam hozzá
jóval túl az ésszerűség határain,
mikor egyre reménytelenebbnek tűnt már
egy újabb találkozás is.

Elszálltak, mint sóhaj,
bókok és tettek,

hiába volt minden erőfeszítés,
hogy elmondhassam:
hozzám tartozik, hozzá tartozom.

Botorság lenne szemére vetni a nőnek,
hogy nem engem választott,
a kétes egzisztenciájú,
száraz humorú,
petyhüdt testű férfit;
a szemrehányást még elfojthatja
bennem a belátás,
de a keserűséget már aligha,
a szívembe egy kis rést ütött,
ami egyre tágul,
mint a mennybolton a szakadás
a bukott angyal zuhanás előtti,
utolsó mozdulatától,
a foltnyi sötétség éjszakává tágul,
és az üresség,
mint a féldecik zsibbadása,
szétárad tagjaimban.

BÖRÖNDI LAJOS

Mama: jelenti neve

Valaki sétál a hóesésben
Valaki sétál a sűrű nyárban
Most éppen délután van
Ülünk az árvaságban

Ülünk a némaságban
A kiürült világban
A fekete szárnyat bontó
Elhagyatottságban

Valaki sétál az őszben
A rozsdálló verőfényben
Valaki botorkál a
Kétségbeesésben

Valaki aki nincsen
Aki mégis mindig van
Bebábozódva fénylik
gondolatainkban

A gyönyörködés ideje

A részletek kitöltik a teret, amit
maga után hagy az elpárolgó egész.
Illat szivároog át a délutánon,
átvérzi az estét az ölelés.

Egy darabig még próbálsz összerakni,
mint egy kirakós játékot, az életet.
Aztán beletörödsz, hogy ez van, csak ez:
egész helyett a részletek.

Megtanulsz gyönyörködni egy madárszárnyban,
ahogyan beleolvad a kék délutánba.
Érzed még szádon a méz ízét,
rácsodálkozol minden út menti kőre, fára.

És hagyod, hogy leperegjen, mást nem
tehetsz. A részletek közt az életed.

PINTÉR SÁNDOR

Gravitációs matt

Megannyi testté vált gondolat: szavak
Zuhannak a hibiszkusz-illatú alkonyatban.
A szél újra meg újra felkapja őket,
Nem engedi, hogy földet érjenek. Úgy csüngnek
Szám szélén, olyan laza kötődéssel, mint
Eső után faágon vízcseppek: ezüstös barkák.
Legyen bár hamis vagy jólhangolt a szó, egyként
Tör az égre, hiába: az Úr tömör faláról
Visszapattan valamennyi, hogy csupa visszhang, legyen bár
Beláthatatlan, a bírható tér. Szél-mosta
Testük földet mégse ér, lengésük szabad, fültőtől
Fültőig. A félig gondolt szavakat úgy tartja
Sakkban a jövődölt mély, hogy testük nem múló
Üvegébe zárva örökre ott áll Newton:
A kezében tojás, azzal méri az időt, míg
Zsebórája puhára fő. A meg sem gondolt szavakon
Susztermattal győz a gravitáció, hogy
Egyé váljanak télbe dermedő szívével a földnek.

Magamnak

Át kell hogy zörögj a bizonytalanba. Magad
Mögött hagyva mindent, mi támasz, mi
Szilárdan tartaná a vers épületét, hogy szét

Ne hulljon, miként az elme, ha rákattan
A felfoghatatlanra, a túrhetetlenbe ha átcsikordul.
Fogódzót kell találg a szétesésben (a rend is

Káosz, a káosz is rend), meg kell keresd az angelust
A horror vákuumában, fellelni a véletlenben
A szükségszerűt. Mintha az elkerülhetetlen maga is

Nem afféle láncolata volna megannyi, az idő
Testére fonódó esetlegesnek. Ami alanyi
Jogon túrhetetlen, talán csak isteni

Tévedés. Figyelemlazulás, melyben
Nem a nekik szánt helyre kerülnek a dolgok:
Levél nő ki a kőből, az ágakon lélegző ametiszt.

Karold át testeddé a felfoghatatlant, madarát
Bátran lebegtesd remény és rettenet között.
A tudat pókhálóra fűzött gyöngyszemeit

Neked kell összeszedni, ha fonaluk szakadva
Szétgurulnak. Jelentésroncsok a szavak házaiban,
Mégis jelek, hogy visszasimulj a bizonyosba,

Ha visszafogad a Törvény, melynek örvénylő testéből kiszakadtál.

KERÉK IMRE

Balassi éneke

Hazámban hazátlan,
Hátamon a házam
Mint a csiga, cipelem.
Hőtől-fagytól verve
Kóborolok szerte
Széles földi téreken.
Lengyel leányokkal,
Tánccal, piros borral
Múlasztgatom életem.

Oceanum partján
Gyakran szomorkodván
Régmúlt ifjúságomon,
Mint rárómadáron,
Más égtájra szállón –
Utána kíváncszom.
De már be kell lássam,
Szent fölindulásban,
Erőben fogyatkozom.

Szárnyat az madárnak,
Lónak hamar lábat
Én Istenem, te adtál.
De hű hitestárssal,
Csöndes nyugovással
Nekem adós maradtál.
Immár segíts révbe,
Neved hogy dicsérje
Torkomból zengő zsoltár!

Szeretettel köszöntjük a 65 éves Kerék Imrét!

PÉK PÁL

Álomvesztő

Kellett a perc,
a napvilág az éjben,
a teljesség,
az állandóság vágya,
a szárnyalás, a hullás csöndje
kellett
e hamis éden minden álma.

Kellett a világ,
a nemvilág,
a semmi kint, s mi bent ragyog,
mi tömlöcökből földadogva
volt,
és újra élni fog,

mi süllyedőben, *odaát*
kezd csak, ha mégis
ünnepeink mocskával a való
visszarémlik,
ha onnan jön,
mi el nem mozdul –

Mint Veronika-kendő
fedezi el földünket,
hol megszületni késő.

A másik égtáj embere

Aki ott, csak fonák-maga,
szó-mocsokban vackol rég,
s mozdulata delejében
rontás – Ahogy visszalép,
megérti, hogy rávall minden:
út, s ahova visszajut;
ölni, halni, ahol egykor
hazudni is kitanult,
ahol végre, kiforgatva
indulhat a semmibe,
nem tudva, hogy vele tart
egy másik égtáj embere,
kinek kertjét, szennyesét se
fedezi el új karám,
kit a sorsa hőköltet, mert
hazája nem, háza áll,
ki távolodón öleli
még azt, amit csak kölcsön
egy árva isten játékaként
kapott e múltó földön.

Exceptio

ott függ a hold a
csonka fákon s vele ott
ki árnyba dőlt

kit az évek jég-
verése kísértett s menny
ahogyan összetört

kit szó sarkallt de
éj virrasztott s jelene
lett holt malaszt

ki tudta jól hogy
maszkja csupán a benne
fogant emberarc

Mi szembejön

„... magamba csukódom.”
(Szabó Lőrinc)

Harmadszor is bekopogok hozzád:
üres szobák és halott tér –
Végül ahol talpig levetkeztem,
értve, ki voltam, úgysem él.

Alázottan feküdtem egy kertben,
fölöttem némán virrasztott a Nap –
Árnya mögött lapult minden élő,
s mit elém lökött ott a pillanat,

hogy álom vagy tán, szobra az időnek,
titokkal vert – Így költözöl belém,
ki mezeidet hét napig kerülve
kuporgok már a szelek tenyerén.

Semmi voltam, minden lettem benned:
boldog fény meg csorba kő –
A pusztaságot aki látja újra,
s poklaiból ami majd kinő,

hogy fogyatkozik magában a lélek,
s olyan lesz az, hogyha meghalok,
mint utazónak föld, ahonnan egyre
szembejön, ki vele vándorolt.

KEMSEI ISTVÁN

A nyolcvannégy éves körmös úrnak

Nem tudlak elképzelni aggastyánnak, Pista,
Kossuth-díjasnak, babértépkedőnek,
százkötetesnek, magad elé dörmögő öreg, aki volnál,
mit is kereshetnél ezen a világon?

A *New York* is más lett azóta. Bolyonghatnál,
miként a szélnek eresztett garabonciás,
motyogva mennél át a városon,
morogva keresnéd hűlt helyed.

Nem volnál itt se, ott se.
Nem parolázhatnál magaddal se.
malaclopód alól nem kandikálna sült malac,
szomjas fecske hiába lesné koponyád.

Szerét nem tenné itt a halál sem,
mindig úgy fickóznál, mintha régóta áll a bál,
köddé vált nyomodban osonnának
utódaid, már akik maradtunk.

A vidámság kedvéért

A hatvanéves Pátkai Tivadarnak

Olyan hosszú falu Pátka, hogy az alvégen lakó soha nem láthatja felvégi rokonát, s viszont, legyen bár keresztelő, esküvő vagy temetés. A szívdobogtató eseményről is csak a két hét múlva megérkező táviratból értesülhet az illető, már ha nincs nála épp telefon, de találkozásra mit sem gondolhat, mivel a község a mai napig nem rendelkezik legalább két helyi érdekű repülőtérral.

Mégis, valahogy annak van a legrosszabb dolga, akit a faluközépre pottyantott le a Teremtő. Ő aztán végképp nem jut el sehová. Kénytelen gombászásra vonulni az erdőszélig, hogy aztán vissza se nézzen.

Hatvan év után se, amikor egyik lábával már óvatosan próbálgatja a szittyóst, mintha önszántából jutott volna odáig a susulykaszedésből. Cipőhegygel nyomogatja a zsombékot, félkézzel az elmúlt ágakba tétován visszafelé hadonászva, mert hogy semmiképp nem akaródzik.

Pedig most már nincs mese. A leges-leghosszabb faluban az ingoványon túl ott a templomtorony, a Kálvária és a stiglickert. Ide hallik, ahogy ropogatja az égi szénát a Szent Mihály lova.

Először bokáig ér a mocsár, aztán derékig, aztán a száj alá, aztán...

Csak a vidámság kedvéért mondom.

Piac

Dühömben hol vagyok? Már megint? Hatalmas temető ódon sírkövei között vergődöm át, hogy megérkezzem a piacra. Hetenként egyszer meg kell tennem az utat egy szűk, ázott homokú gyalogösvényen, agresszíven harmatozó fűszálak cipőt áztató árnyékában, olvashatatlanra mosódott feliratok igazítanak útba: ÉLT...

A hentesnél numizmatikus kínál régi, eloxidálódott ezüst ötförintost, a zöldségesnél kézzel megmunkált perzsaszőnyeg sárban kiterítve. A numizmatikus bódéjában befőttes gumival átfogott százforintosok piroslanak, mellettük celofánba hajtogatva csonka „Ötéves terv” bélyegsorozat. Szerteszét bakelit tánczene-lemezek szólnak az éjfékete pocsolyában. Hol fogok én vásárolni?

Próbálok mérsékelni magamat az összevisszaságban. Elhatarozom, hogy ezentúl leginkább az ihletre fogok hagyatkozni, mint mindenkor a kétségbeesésben. Valahol ugyanis lennie kell pörköltnek való marhalábszárnak ebben a világban.

Sodor a sötétruhás, cekkeres tömeg. Temetés után piac, piac után temetés. A gödör szélén nejlonzacskóból halbelsőség, hal szem kacsintgat. Mondhatnám: ott állok újfent. Anélkül, hogy egy tapodtat.

Végre szemem előtt lifeg őlábszársága, kampóra felakasztva egy eresz alá a sárgásra érett cubákjánál fogva. A húsoktól balra ropogós zöldségek, földre rakott ládáiban. A gulyás együvé hirtelen.

Vinném haza a zsákmányt, de most meg a kijáratot nem találok. Körbe-körbe, megszakítás nélkül, két méterre felmagasodó téglakerítés vöröslök.

Hogyne is fogna el a mérge?

Hőség

A globális felmelegedés hatására, egy hosszan tartó kánikulai időszak végén, amikor is egy héten át sorozatban megdőlt az eddig mért összes százéves melegrekord, egyszer csak eszüket vesztették a járdaszegélyek.

Aki csak találkozott velük, nem úszhatta meg valamiféle lábibaj nélkül. Az első bicegők, bokadörzsölők, bokájukat féllábra állva fájdalmas arccal forgatók hajnal fél hat óra tájt jelentek meg a városban.

Majd szép sorjában, ahogyan hágott magasabbra és magasabbra a Nap, követték őket a lelkes ficamodottak, a lábatöröttek, sarokban, bokában, térdben. Szilánkosra vagy nem szilánkosra. Egy-két elvetemült, korán kelő öregasszony még combnyaktörést sem átalld produkálni. Mentősnek öltözött szanitécek rohanguáltak föl-alá délig, vászonhordágyukat libegtetve legyezőként a növekvő forróságban. Olyan volt az egész Körút, mint egy negyedig elhagyott, jajgató csatamező.

Most aztán tényleg nem lehetett várni a megoldással. Elérkezett a cselekvés ideje, mielőtt. Ha már a sok benyomakodásnak, vacakolás áthuzakodásnak, rossebes bajkeverésnek, álnok elhiteltelenedésnek, nyálcsorgató félrebeszélésnek megjött végre a böjtje, mégpedig majdnem úgy, ahogyan írva vagyon.

– Építsék magasabbra a járdaszegélyeket! – hangzott egyre sürgetőbbben innen is, onnan is, mintha lett volna bármi értelme ennek a felszólításnak. – Se szeri, se száma az ötletelésnek – sügta fülbe a titkot egy félrészeg hajléktalan a kapualjban, s neki volt igaza.

Idáig jutottunk, amikor kondorkesellők jelentek meg az égen a város felett: háromméteres szárnyfeszítáv, hosszantartó vörös nyak, elegáns körbevitorlázás, ahogyan illik. Aztán letelepedtek a járdaszegélyekre, civakodni.

Eközben, aki csak tehetett, az árnyékos mellékutcákba vonszolódott. Ott legyezték-köpülték egymást a lábfájdított népek a kondorkesellők legnagyobb szemeláttára.

Csak halott nem kívánt lenni senki, hogy elhullt magával éltesse a jövevényeket, akiknek rá kellett jönniük, hogy hiába repülték át az Óperenciát.

Szívós nép ez.

A griffek érkezétségig kitart.

Az Alamond-dűlő

A Selyemrét a Kecskehegy túloldalán kezdődik és egészen a kiszáradt patakmederig tart. Az idősebbek emlékeznek, amikor kicsik voltak, még fürödtek a Graft patakban, de aztán valahogy elszivárgott a vize. Most már csak egy gyomnövényekkel benőtt árok, ahova kijárnak játszani a gyerekek és a kutyák a faluból. A patakon túl húzódik az egyutcás Alamond-dűlő, amit a lakók egy része a faluhoz tartozónak vél, de mások, például a postás, vagy némelyik gazda, esküszik arra, hogy az utóbbi években a közeli kisvároshoz csatolták. Valójában az Alamond nem tartozik sehova, senkiföldje, de lehet, hogy nemsokára az ördög kaparintja meg magának. A patak medrén túl mostoha körülmények között kell boldogulni az embereknek, nincs már szennyvízcsatorna, kövezet és közvilágítás. Télen nem jár arra a hókotró, nyáron a locsolókocsi és a szódás kerülik el a dűlőt. Sem a szemetes, sem a postás, sem az újságosfiú nem megy ki oda. Távol van a sínektől, a buszmegállótól, a benzinkúttól, és a legközelebbi boltig is jócskán eltart az út. Eső után a kerékpár beleragad a sárba, száraz időben pedig felveri a fullasztó fehér port. Akik ott élnek, jobbára gyalognak és elemlámpát hordanak a táskájukban. Villanyoszlopokat ugyan látni arrafelé, a legtöbb házban mégis petróleumlámpával világítanak, az áramot régen kikapcsolták a kifizetetlen számlák büntetéseként. A víz sem a csapból folyik, hanem a kútból húzzák fel. Télen-nyáron fát kell aprítani, hideg időben a kályhát is fűtik, nyáron csak a tűzhelyet rakják meg. Van, aki bográcsban főz a kertben. A dűlőt nem jelölik a térképeken, a jegyző mezőgazdasági területként emlegeti. Korábban kültelki tanyák láncolata volt, gyümölcsösökkel és veteményesekkel. Néhány faház is épült akkoriban, kirándulók és horgászok mentek oda hétvégére, amíg volt víz a patakban.

Az Alamond-dűlő lakói a múltban és a múltnak élnek. Legtöbben elérték már a tisztességes kort, fiatal csak olyan akad közöttük, aki sehogy sem jut ötről hatra. Az öregek zöme valamelyik gyárban fejezte be a munkát, de régebben kalauz, népbolti tejkimérő, varrógépszerelő, harisnyajavító vagy esernyőkészítő volt. Sajnálkozással gondolnak vissza a hajdani évekre, számtalan történetet mesélnek egymásnak. Büszkén viselik a mackónadrágot, a gumipapucsot, a micisapkát és az orkáncabátot, ők nem dobtak ki semmit, ami még használható. A szerencsés öregeknek jár nyugdíj, a többiek tengődnek valahogy.

A fiatalok nagy része hivatalosan munkanélküli. Van, aki segínyt kap, és van, akinek már nem adnak. Mindannyian feketemunkából élnek. Kerékpárra ülnek hajnalban, vagy begyalognak az elővárosi zöldövezetbe. Ott mindig akad elvégezni való, kertrendezés, takarítás, gyerekek pesztálása, kocsimosás, elromlott gépek szerelése. Az Alamond-dűlő lakói amolyan háziszolgák, így is tartják számon őket. Az alamondiak cseppet sem bánják. Beletörődtek, hogy aki a dűlőbe költözik, annak nincs útja visszafelé. Örülnek, ha munkát adnak nekik valahol, meg akarnak maradni annak, amik: cselédnek. Egy idegen család viszonylagos jóindulata sokszor vonzóbb, mint az, hogy nagyképű, barátságatlan főnökök kérdezzessék őket ismeretlen munkahelyeken, érthetetlen keveréknyelven.

A dűlő egyetlen utcájának házai téglaházak és faházak vegyesen. A régebbiek nyaralónak épültek, az újak lakóháznak, de nem látszik a különbség. Toldozott-foltozott épület valamennyi, hullámpala, kátránypapír, rozsdás csövek, kötőmélék van mindenfelé, amerre a szem ellát. Az önként odatelepült és önkényesen építkező lakók a maguk kénye-kedvére formálják a dűlőt, arról úgysem álmodhatnak, hogy közpénzen aszfaltozzák az utat és átjárót építenek a patak fölé. Már azzal is megelégednének, ha a rét szélén összegyűlt szemétdombot és a porban heverő kerékgumikat elszállítják a viskók közeléből. A gyom nem zavarja őket, még a parlagfű és a fekete sulyom sem; aki a dűlőbe költözött, és átvészelt néhány hetet, semmire sem érzékeny többé. Amúgy sem mondhatja senki, hogy a patak túlszélén rossz a levegő. Ez az egy kijár Alamond lakóinak: a tiszta, kék ég.

Aki odavetődik, idegenként, a dűlőbe – akár látogatóba megy, akár eltéved –, nyomorúságosnak tartja a körülményeket. A lakók azonban egy idő után megszokták a csupasz kertekben álló házak kuszaságát, és más szemmel nézik az utcát, a saját utcájukat. Igaz, hogy télen veri az eső a csatornázatlan kalyibákat, beázik a fal, a tető, igaz, hogy nyáron felforrósítja a nap a szobákat. Mégis elégedettek azzal, amit a városból magukkal vihettek, kevéske bútort, konyhafelszerelést, a ruháikat, néhány személyes holmit. A dísz tárgyakat, mintha összebeszéltek volna, eladták vagy elajándékozták, megérezték, hogy a dűlő kopárságához nem illenek a csecsebecsék. Egyetlen házbelső akad, amelyik elüt a többitől, Bolond Margit faházának tarkabarka összevisszasága, kartondobozokkal és a városban guberált lommal telezsúfoltan. A dűlő zárt világában Margitot

meglehetősen tisztelik. Amíg a városban lakott, csak gúnyt és sértést kapott. Alamondban Margit fontosnak tartja magát, úgy is viselkedik. A szomszédok méltányolják a bolondériáit, ha nem tudják mivel elütni az időt, délután összegyűlnek Margitnál, és ezredszer is végignézik a kincseket az ágy alól előhúzott, szakadozott bőröndökben.

Az öregember, aki az utca Selyemrét felőli végénél lakik, csalódott Alamondban. Úgy hírlík, hivatalnok volt a városban, azt megelőzően pedig kocsmáros Renkben, abban a közeli faluban, amelyik teljesen elnéptelenedett. A viskóutcaiak értetlenül mesélnek egymásnak Renk kiüresedéséről, hiszen „rendes” település volt, kátyús, de kövezett utakkal, utcai lámpasorral, csatornával, kacsaszatatóval, iskolával és buszjáráttal, még egy Madonna-szobor is állt a főtéren, a templom oldalában. Éppen azzal a szoborral kezdődött a romlás. Lehetett a Mária-alak száz, százötven éves, vagy ha annyi nem, hetven biztosan volt, azóta háborítatlanul pihent a hársfák árnyékában. Aztán hirtelen felnőtt egy nemzedék, autókkal és aranyórákkal kérkedő, folyton mulatozó társaság. Az egyik kocsmalátogatás után, már nem tudni, hogyan jött az ötlet, azzal fejezték be aznap szórakozásukat, hogy légpuskával célba lőtték a Mária-szoborra. Arca, egyik karja, lábfeje odalett. A kocsmáros nem mert szólni. A tiszteletes sem ment ki a fiúkhöz késő éjjel, a következő misén kiprédikálta őket, ennél többet nem tehetett. A vénasszonyok bizonygatták, hogy a Madonna elpusztítása hozta a bajt a falura, mert a lövöldözés utáni héten megjelentek az uzsorások, holott addig messze elkerülték Renket. Kicsiben kezdték, kedvező ajánlatokkal, segítségnek álcázták a számítást. A legrászorultabb családokat keresték meg először, de hamarosan fűnek-fának ígérték a gyors pénzt. Mire az emberek felocsúdtak, alig volt valaki a faluban, aki nem adósodott el. Elképesztő iramban terjedt a szegénység, mint egy ismeretlen, halálos kór, a nélkülözés a mindennapok velejárója lett. A határban bezárt a forrásvizet palackozó üzem, mert meghalt a tulajdonos, a munkások az utcára kerültek. Leégett a közösségi ház. Nem maradt más hely, ahol összegyűlhetek a falusiak, csak a templom, annak a tornyából meg ellopták a harangot, a pünkösdi körmenet idején. Az iskolában küszködött a tanító, nem volt pénz könyvre, irkára, ceruzára, még krétára sem. A munka nélkül maradt szülők ugyanúgy kínlódtak, üres hassal és üres táskával küldték a kicsiket tanulni. A tanító egyszercsak azt vette észre, hogy némelyik gyerek ormótlan férfibakancsban csoszog, mások mezítláb járnak, és egyként kiájulnak a padból az éhségtől. Szűkös fizetéséből vásárolt kenyeret, délben a felesége híg levest főzött, azt porciózták szét a tanítványoknak. Harminc-negyven gyerek egyetlen könyvből, egyetlen füzetből tanult, a tanító saját írószereivel.

Amikor már mindenki az uzsorások hálójába került, a falusiak kezdtek elszökdösni Renkről. Éjjel pakoltak össze, s alighogy virradt, útnak indultak, más falvakba, városokba, akinek meg nem volt rokona sehol, az Alamond-dűlőbe. Egy idegen falu vagy város a bizonytalanságot jelentette, a dűlő az ismerős, kiszámítható szegénységet. A napról napra való élés idegőrlő volt, de a vidéki tengődés sokaknak adott valamiféle elfogadható egyhangúságot, a városi lét legnagyobb veszélyével, a hontalansággal szemben. Nem kellett sok idő, és Renk teljesen elhagyatottá vált. Az enyészet lassan kezdte ki a falut, először csak a tarack, az útilapu, a jerikói lonc támadta meg a kerteket, aztán vizesedtek, süllyedtek, penészedtek az épületek. Gazdátlan kutyák falkája kóborolt a faluszélen, panaszos nyávogás hallatszott alkonyatkor, senki sem etette már a szerencsétlen állatokat. Szarkák és vadgalambok fészkeltek be az elhagyott padlásokra, bagoly ült az üres tornácra nyíló kapu tetején.

Az öregember, a szóbeszéd szerint, a renki kocsmából kimentett pénzén a városba ment, és ott elúszott a vagyonszája. Az utolsó filléreiből vett a Selyemrét szélén egy faházat. Az öreg nem akar mesélni a régi falujáról. Talán nem is volt soha módos kocsmája, csak ráfógták. A dűlőben előbb a konyhájában mérte a pálinkát, aztán egy ivóbódét állított fel a hátsó kertben. Ott üldögélnek sámlikon a viskóutcai férfiak, szótlanul nézik, ahogy a napfény sápad késő délután, és a csend beborítja a környéket. Egymás társaságában is egyedül érzik magukat, a vénember pedig semmit sem tesz a felvidulásukért. Mindig rosszkedvűen térnek haza az iszogatásból, ahhoz nincs pénzük, hogy berúgjanak, hitelt az öreg nem ad.

A sárgába hajló déli fényben tűnik egyedül szépnek a viskóutca, a napfény ilyenkor a levegőben kerengő fehér port aranylónak láttatja. Azt hiheti bárki, ez egy falu, tevékeny emberekkel, nagyjából rendezett portákkal. Mintha ez az élet valódi élet lenne, mintha az Alamond-dűlő lakói számítának valahol, legalább felmérésekben, és fontos adatok, számcsoportok, ilyenolyan mutatók jeleznék őket. Az alamondi jelentés azonban elkallódhatott, mert a szegénység örök érvényűnek látszik.

Lemegy a nap, a ragyogásnak vége, fullasztó por és az esti főzőtüzek füstje száll a kertek felett. Megérkeznek a városból a bejárók, gyertyát és petróleumlámpát gyújtanak, forró vizet öntenek a lavórba a mosakodáshoz. Hamar elcsendesedik a viskóutca. Amíg nem jön fel a hold, semmit sem lehet látni odakint, csak az utca végéről a Selyemréten túli, messzi lámpák imbolygó fénypontjait. A viskókat beburkolja az őszi, áthatolhatatlan sötétség.

Jegyzetek kerti rózsáink eredetéről és fejlődéséről

1941

I. Az ősi kerti rózsák (i. e. 2000 – i. sz. 1800)

A 18. század vége felé a kínai rózsza angliai meghonosítása a kerti rózsák teljes forradalmát idézte elő Európában, Amerikában és a Közel-Keleten. Ezen Távolság-Keletről származó honosítás hatásai nyilvánvalóvá először a *Noisette* és *Bourbon* hibridek esetében váltak, melyek a 19. század első éveiben jelentek meg, ezért tekinthetjük az 1800-as évet az ókori és a modern kerti rózsák közötti természetes választóvonalnak.

Az ókori ősrózsák többnyire évente csak egyszer, nyár elején virágoztak, míg a modern rózsák kora nyártól késő ősziig folyamatosan. A Riviérához hasonló kedvező éghajlaton akár egész évben virágozhatnak, mivel potenciálisan évelő növények. A legújabb kutatások kimutatták, hogy az állandó virágzás oka egy Mendel által felfedezett látens génnek tudható be, amely a Kínában már több mint ezer éve termelt kínai és a tearózsákon keresztül került a mi modern rózsáinkba. Hasonló mutációt fedezett fel a cambridge-i egyetem botanikus kertjének egyik írója pár évvel ezelőtt a kínai pézsmarózsza néhány palántájában, amelyeket Reginald Corytól kapott.

Létezett egy ókori rózsza, ami kedvező feltételek mellett (magas tápértékű talaj és speciális metszés) ősszel másodszorra is kivirágzott. Ezt a rózsát Angliában havi rózsza néven ismerték, míg Franciaországban a *Quatre-Saisons*, azaz négy évszak nevet kapta. Az ókori Rómában *Rosa bifer* néven emlegették. Második virágzása azonban elég bizonytalan és szórványos volt, s a *kínai rózsával* ellentétben semmiképpen sem volt állandóan virágbontó. A nyáron virágzó rózsák idején az ősszel elvétve található néhány virág ára az egékbe szökhetett.

A) A lancasteri vörös rózsák (*Rosa rubra*, Blackw. 1757)¹

A vörös rózsza számít az alapfajnak, melyből a mi kerti rózsáink kifejlődtek. Ez a faj, törpe és vad állapotában, a Franciaországtól egészen Perzsiáig terjedő területen megtalálható, s eddig több másik fajjal számos természetes hibridet alkotott már. A vörös rózsza története azonban az idő homályába vész. Gravereaux szerint a perzsa

nagymágus rózsája volt és az i. e. 12. században vallásos szertartások céljából kultiválták a méd tűzimádók. Az i. e. 9. századból származó szent írásaik, a Zend Avesta szerint ezt a rózsát egy arkangyalnak szentelték. Az i. e. 4. és 3. században a rózsát valószínűleg az ókori görögök természetették Milétoszon és Kis-Ázsiában, ahonnan az i. sz. 1. században importálták az ókori rómaiak. Plinius élénkpiros színűnek és több mint tizenkét szirmúnak írja le. A 6. században újra feltűnik Konstantinápolyban, mint a Codex Caesarius „Rózsája”, amit Gravereaux a *Rosa pumila*-ként is ismert törpe vörös rózsaként azonosította. A 12. században a mélyvörös rózsát az arabok természetették Spanyolországban. Ugy tartották, hogy a virág Perzsiából került hozzánk a 7. században.

A patikusok *Provinsi* rózsája (*R. gallica officinalis*, Thory)

A 13. században a Párizstól délkeletre fekvő Provins városa nagyszabású ipar központja lett, amely több mint hat évszázadon keresztül fennállt, bár a legnagyobb termést a 17. század hozta. Ez az ipar azzal a felfedezéssel nőtte ki magát, miszerint a vörös rózsza egy bizonyos variánsa olyan sajátos kémiai adottsággal rendelkezik, amely megőrzi a szirmok finom parfümillatát még azután is, hogy azok megszáradtak és porrá zúzták őket. A korigyógyászok erre akkor jöttek rá, amikor a rózsákat befőtték és különféle preparátumok, édességek készítésére használták fel. Ez a felfedezés utat nyitott az évszázadok során kibontakozó óriási iparnak. A dokumentumok tanúsága szerint a város szárított rózsákból és befőtt szerű édességekből álló ajándékokat adott Sens érsekének 1310-ben történt ünnepélyes érkezésekor, VII. Károlynak és Jeanne d'Arc-nak 1429-ben, II. Henriknek 1556-ban, XIV. Lajosnak 1650-ben, 1668-ban, 1678-ban és 1681-ben, XV. Lajos hitvesének 1725-ben, I. Napoleon császárnak 1814-ben. 1600-ban IV. Henrik történésze jegyezte meg, hogy Provins városának főutcája patikusoktól volt zsúfolt, akik a híres provinsi rózsabefőttet készítik, ami egész Franciaország területén kapható. A *Provinsi rózsát* Indiában és Angliában is kedvelték, 1860-ban pedig 36 ezer kiló Provinsi rózsaszirmot küldtek Amerikába. A vörös rózsának ez a különleges illatú fajtája, amelyet

¹ Syn., *Rosa gallica* L., 1759 (non 1753). *Rosa gallica* L., 1753, a *Caninae* fajhoz tartozik, közel áll a *R. canina tomentella*-hoz (Léman). Linné csupán 1759-ben írta le a szerzők *R. gallica*-jaként, míg Mrs. Elizabeth Blackwell a fajt a *Rosa rubra*, azaz a vörös rózsza csoportjába sorolta már 1757-ben. [Mrs. Blackwell *Rosa rubra* elnevezését nem tekinthetjük elsődlegesnek, mivel ellentétben áll az 1952-es *Botanikai Nevezéktan Kódexe* (Code of Botanical Nomenclature) 79/4-es bekezdésével. Mrs. Blackwell *Herbarium* c. műve (Trew szerk.) nem használja következetesen Linné kettős elnevezéseit, s nem is hivatkozik rájuk. Ezért helyesebb, ha a *Rosa gallica* elnevezést használjuk. GDR. A „vörös” kifejezést a régi rózsák esetében csupán az összehasonlítás kedvéért használjuk. Slater karmazsin kínai rózsájának a megérkezése előtt minden sötét rózsaszín rózsát „vörös”-nek hívtak.

1817-ben Redouté nagyon szépen ábrázolt és amelyet már több mint hatszáz éve termesztnek Provinsban, a „patikusok rózsája” néven vált ismertté. Remekbe sikeredett fénykép található a rózsáról Edward Bunyard 1936-os *Old Garden Roses* (Régi kerti rózsák) c. könyvében a *Vörös Gallica* név alatt. (25-ös tábla)

Több mint háromszáz évig a *Provinsi rózsát* vörös damaszkuszi rózsaként ismerték Angliában, bár – ahogy azt Bunyard is megjegyzi – botanikai értelemben inkább *gallica*-nak (*rubra*) tekinthető, mintsem damaszkusznak, azaz pirosnak. A damaszk vagy damaszkuszi nevet onnan kapta, hogy a közhiedelem szerint Damaszkusból hozta egy keresztes lovag. Az eredeti növényről, amelyből több ezer bokrot klónozással szaporítottak és termesztettek Provinsban és több más helyen, az a szöbeszéd járta, hogy Provinsba az egyik keresztes hadjáratból hazatérően hozta Thibaut Le Chansonnier Damaszkusz völgyéből. IV. Thibaut Navarra királya, Champagne és Brie grófja volt, ami megmagyarázza érdeklődését Provins iránt. 1201-ben született, 66 verset írt, s minden bizonnyal nagy kedvelője volt a rózsáknak, mivel verseiben is sokszor megemlékezett őket. Az 1260 környékén íródott *Le Roman de la Rose*-ban (amelyet később Chaucer *Romaunt of the Rose* [A rózsá románca] címen fordított le) utalás is található a „szaracénok földjéről” származó rózsáról. Így valószínű, hogy a kereszteseknek tartozunk hálával a keleti kertekből származó vörös, pézsmailatú és damaszkuszi rózsákért.

Rosa Mundi

Története során valamikor, melynek ideje mind ez ideig nem ismert, az ősi *Provinsi rózsá* szomatikus mutációja (rügy-rendellenesség) során jött létre a hagyományos csíkos rózsá, a *Rosa Mundi*, amely esetenként visszatér eredeti bimbóállapotához. A növénygyűjtők (pl. Clusius 1583-ban, Besler 1613-ban, Caspar Bauhin 1623-ban) gyakran és több néven emlegetik, és Robert egyik, 1640-ből származó rajzán meg is örökölte a párizsi Jardin des Plantes-ben. Van egy hagyomány, amely a virágot II. Henrik Szép Rosamondjával azonosítja. A korábbi írók a rózsá nevéét gyakran egybeírták: Rosamonde. Szép Rosamond 1176-ban halt meg, így valószínű, hogy a virágot korábban kapta egy keresztes lovagtól, aki a csíkos rózsát valamelyik szíriai kertben találta s a hölgynek adományozta, miután a virágot róla nevezte el.

Mind az ősi *Provinsi rózsá*, mind pedig annak rügy-mutációja, a *Rosa Mundi* tetraploid, azaz négyszeres kromoszóma-állománnyal bír, 28 kromoszómával a testi sejtekben és 14-gyel a hím és női ivarsejtekben.

Európában a 17. századig a vörös rózsának csupán néhány variánsát fejlesztették ki. Parkinson 1629-ben nagyjából egy tucatot említ. A 18. században holland kertészek – hála Van Edennek és másoknak – a vörös rózsá nagyszabású termesztésébe kezdtek, és Parkinson korábbi tucatnyi fajtájából hamarosan ezer lett. A 19. század elején, Josephine császárnő buzgóágának és lelkesedésének köszönhetően, ezekből a fajtákból sokat kultiváltak Franciaországban, Angliában és Itáliában, míg addig az csak Hollandiára, Belgiumra és Németországra korláto-

zódott. Manapság nagyon keveset termesztnek a vörös rózsá ezen variánsai közül, de hála Gravereaux (*La Belle Rosarie de L'Hay* – a rózsá a Párizs melletti kertről kapta nevét – *A ford.*) segítőkészségének és jóindulatának, tanulmányozhattam a gyűjteményében őrzött számos régi rózsafaj kromoszómáját. Elmondható, hogy az összes vizsgált kerti rózsavariáns tetraploid: 28 testisejt-kromoszómával és 14 kromoszómával bírnak a hím és női ivarsejtekben, míg sok hibridfaj triploid, azaz háromszoros kromoszómakészlettel rendelkezik.

B) A damaszkuszi rózsá (*Rosa damascena* Blackwell, 1757)

A kertész számára a régi damaszkuszi rózsák damaszk vörös színükkel, virágaik damaszk mintázatával, s nem utolsósorban parfümjeik illatával természetes és vonzó csoportot alkotnak. Emellé a kertész még szereti elhinni azt a hagyományt, mely szerint a virág Damaszkusból származik, s a hazatérő keresztesek hozták magukkal.

A botanikus nem elégszik meg ennyivel a damaszkuszi rózsával kapcsolatban, bár azt mindig elismerte, hogy természetes csoportról van szó, s az önálló fajok közé is sorolta őket. Azonban azt is felismeri, hogy karakterében nagyon közel áll a *Rosa rubra*-hoz, s hogy ez elegendő bizonyíték arra, hogy a vörös rózsától származik. Ugyanakkor azt is látja, hogy némely jellemzőjében a damaszkuszi rózsá elüt a vörös rózsától.

A vizsgálatok kimutatták, hogy a damaszkuszi rózsá néhány vonása – ami elüt a *Rosa rubra*-étől – a *Rosa phoenicia*-tól (Boiss.) ered, míg a többi jellegzetessége a *Rosa muschata*-tól (Miller) származik. Innentől kezdve nyilvánvaló, hogy a damaszkuszi rózsá a *rubra* és a *phoenicia* hibridje, míg a többi a *muschata*-é.

Következésképpen a damaszkuszi rózsá két természetes különálló csoportra bontható:

- (1) *x Rosa damascena (rubra x phoenicia)* nyári damaszkuszi rózsá
- (2) *x Rosa bifera (rubra x muschata)* őszi damaszkuszi rózsá

(1) A nyári damaszkuszi rózsá

A yorki és a lancasteri rózsá

Ehhez a csoporthoz a régi csíkos damaszkuszi rózsá (a yorki és a lancasteri) tartozik, amelyet kertjeinkben gyakran összekevernek a csíkos vörös rózsával, a *Rosa Mundi*val. Ennek ellenére nem nehéz megkülönböztetni a kétféle csíkos rózsát, mivel – amellé, hogy szembetűnő különbség van formájuk, külső borításuk, levelük és viráguk között – színük és a mintázatuk sem azonos. A *Rosa Mundi* szirmainak alapszíne halvány rózsaszín, egyenetlenül, de erősen csíkozott, s az egész virágot piros pöttyök tarkítják. A yorki és lancasteri rózsá esetében a szirmok alapszíne fehér, egyenetlenül eloszló halvány rózsaszín tarkítja. A csíkok és a foltok csak részlegesek. Ezt a híres rózsát 1629-ben John Parkinson hüen írta le, s kevés két-

ség férhet hozzá, hogy ezt a rózsát említi Shakespeare *VI. Henrik* című művében abban a színben, amikor a templom kertjében fehér és vörös rózsákat tépnek le. Shakespeare XCIX. szonettjében bensőséges képet kapunk a yorki és a lancasteri rózsáról, ami nagyon kedves lehet a gyakorló kertész számára is:

*A riadt rózsák tüskéken szorongtak,
Ez szegyenpir, az fehér réműlet:
Egy harmadik, se piros, se fehér,
Kettős rabló volt, s leheletedé,
De, büntetésül, bármilyen kevély,
Hernyótól lankad most sírja felé.*
(Szabó Lőrinc fordítása)

A fentebbi sorok azért bírnak jelentőséggel, mert megmutatják, hogy Shakespeare nem csupán alkalmi, felületes ismeretségben volt a yorki és a lancasteri rózsával. Bizonyos, hogy személyes tapasztalata volt a növény nevelésében. A saját tapasztalatom ezzel a változattal kapcsolatban az, hogy erőteljes növekedésével ellentétben gyenge alkatú: szaporítás és átültetés nélkül nem tart sokáig.

A yorki és a lancasteri rózsza tetraploid, 28 kromoszómát tartalmaz a testi sejtekben és 14-et a hím és női ivarsejtekben. A kromoszómák a hibriditás egyértelmű jelét mutatják – az egyenetlen, rendellenes párosodás és a gyengült rokon kapcsolatok folytán.

Az ehhez hasonló zavarok valószínűleg befolyásolják az anyagcserét és gyengítik a növény alkatát, összetételét. A fiatal pollenmagok nem voltak egészségesek, körülbelül a felén elváltozásokat tapasztaltak. Az embrióhólyag formája normális és egészséges.

A szent rózsza

Egy másik érdekes, bár meglehetősen rejtélyes rózsza, amely a nyári damaszkuszi rózsza első csoportjába tartozik, a *szent rózsza*. Ismereteink erről a rózsáról hiányosak, története mégis távolabbra nyúlik vissza, mint bármely más kerti rózsáé, s arra is vannak utalások, hogy távoli szerepet játszhatott a mi kerti rózsáink evolúciójában. Az a kevés, amit történetéről tudunk, érdekes és tarka. Először Tigre-ben, a keresztények abesszin tartományában akadtak rá, ahol a vallási szentélyek udvarain ültették őket. Richard 1848-as *Flora of Abyssinia* (Abesszínia növényvilága) című munkájában a *Rosa sancta* névvel illette.²

A szent rózsza alacsony, egyenes bokrú. Karakterét tekintve a vörös és a föníciai rózsza között helyezkedik el. Eltekintve egyes virágzatától, ami öt vagy hat szziromból áll, akár egy törpe damaszkuszi rózsza is lehetne. Mivel a *phoenicia* fajtájú szülője nem kultivált növény, a szent rózsza feltehetően természetes hibrid, amelynek otthona Kis-Ázsiában és Szíriában van, ahol a két szülőrózsza kereszteződik. A kérdés csak az: hogyan került át Abesszíniaiba?

Szent Frumenciusz története segítségünkre lehet a prob-

léma megoldásában. Szent Frumenciusz Föníciában született i. sz. 300 körül. Úgy tartják, hogy egyik útja során az etiópiaiak fogságába esett, akik az abesszin fővárosba, Axumba vitték. Később ő lett a király titkára. Azt mondják, az ő révén tértek át az abesszinok a kereszténységre, aminek bevezetését az országban szintén ő biztosította. 326-ban Athanasziusz szentelte Axum püspökévé Alexandriában. 360-ban halt meg.

A fenti adatok fényében lehetségesnek tűnik, hogy a szent rózsát a 4. században Szent Frumenciusz, Etiópia föníciai apostola hozta Föníciából (Szíria) Abessziniába. Ez azt is megmagyarázná, hogy a rózsát miért az ő egyházmegyéjében található keresztény templomok körzetében ültették el, évszázadokon keresztül megőrizve így a virágot.

A sírok rózsája

Legközelebb az egyiptomi síroknál hallunk a rejtélyes Szent rózsáról. A sír, ahol rátaláltak, a Felső-Egyiptomban található Fajumban, Arsino városának temetőjében helyezkedett el, közel az ún. labirintus-piramishoz. A rózsza mellett talált maradványokból ítélve az i. sz. 2–5. századból származott. A rózsza maradványai füzérben voltak, amikor a sírban a kitűnő régész, Sir Flinders Petrie 1888-ban megtalálta. Azonosítás céljából átküldte Kew Gardens-be. Oliver, miután meggyőződött afelől, hogy rózsákról van szó, átküldte Crépin professzornak, a brüsszeli botanikus kert igazgatójának. Crépin jelentése szerint a füzért alkotó kilenc rózsza mindegyike egyazon fajtából származik és megegyeznek Richard *Rosa sancta*-jával, amelyet Abesszínia vallási épületeinek udvarain a mai napig kultiválnak. Crépin a *Rosa gallica* (*Rosa rubra*) egy új formájának vélte őket, de úgy gondolta, hogy nem Egyiptomban és Abessziniában voltak őshonosak, hanem Itáliából, Görögországból vagy Kisáziából származtak. Lehet kapcsolat az egyiptomi sírboltban talált abesszin szent rózsafüzérek és Abesszíniai Szent Frumenciusz között, de amíg további bizonyítékaink nincsenek, ez rejtély marad.

A minózi rózsza Krétán

Elérkeztünk végül Kréta szigetére, ahol jelentős ásatásai során Sir Arthur Evans az ókori knósszoszi palota közelében feltárt egy freskót, amely egy rózsza élethű mását ábrázolta, amelyet én 1926-ban láttam, s amely erőteljes hasonlóságot mutatott az abesszíniai, az egyiptomi és a kisázsiai szent rózsával. Reméljük, hogy a további ásatások során több minden napvilágra kerül a minózi rózsákról, ami majd kibővíti hiányos ismereteinket.

A Kréta szigetén fekvő, nagy történelmi jelentőséggel bíró minózi civilizáció központi időszaka i. e. 2000 környékére tehető. Feltehetően szoros kapcsolatban állt Egyiptommal, Föníciával és Görögországgal, s kétség sem férhet hozzá, hogy a magas művészi érzékkel meg-

² Tekintettel Andrews korábbi és teljesen eltérő *Rosa sancta*-jára (1827), 1922-ben Rehder Richard *Rosa sancta*-ját (1848) *Rosa Richardii*-ra keresztelte át, így mára mind Richard, mind pedig Rehder egyéni elnevezését a Blackwell-féle *Rosa damascena* szinonimájaként használjuk.

áldott minősziaknak tetszettek a szép föníciai rózsák. A minőszi művész által a freskójához kiszemelt egyvirágú rózsza kiválasztása nem jelenti szükségképpen azt, hogy a minősziak ne neveltek volna kerti rózsákat. A kor kettős virágú, azaz kétsoros kerti rózsái túl nehézkesek lehettek a művészi célokra.

Amennyire sikerült kinyomoznom, ez a minőszi freskó a történelmi idők legkorábbi rózsaabrázolása.

(2) Az őszi damaszkuszi rózsza (x *Rosa bifera* [Poiret])³

Az őszi damaszkuszi rózsák is nagyon ősiek, s mint ahogy szüleik, a *rubra* és a *moschata*, ezek is illatukról és szabad virágzásukról híresek. Először az i. e. 10. század környékén hallunk felőlük Szamosz szigetén, ahol úgy tartották, hogy évente kétszer virágoznak, s szabadon használták őket az Aphrodité-kultusz (ill. Vénusz-kultusz) során, amely később Görögországban és Rómában is meghonosodott, természetesen a rózsákkal együtt, melyek a szertartások legfontosabb kellékei voltak. Kevés kétség férhet ahhoz, hogy az a hatvanszirmú rózsza, amely Hérodotosz említése szerint Midász király makedóniai kertjében nő, s illatával túlszárnyalja az összes többi rózsát, az őszi damaszkuszi rózsza (*Rosa bifera*), nem pedig a *Rosa centifolia*, vagyis a százlevelű rózsza, mint ahogy azt korábban hittük. Ahogy később látni fogjuk, az általunk ismert *Rosa centifolia* – amely néven a 18. és 19. században is ismerték – először Hollandiában tűnt fel a 18. században, így az ókori görögök és rómaiak nem ismerhették.

Az ő százlevelű rózsájuk, amit természetesen *Rosa centifolia*-nak hívtak, nem az általunk ismert *centifolia* volt, hanem egyértelműen a mi damaszkuszi (*bifera*) rózsánk, amelyről tudjuk, hogy egy későbbi időszakban kultiválták Paestumban, Pompeiiben és másutt. Lehetséges, hogy Frígia királya, Midász hozatta Kisázsziában található kertjeiből Makedóniába „Hérodotosz rózsáit”, s csak eztán terjedtek el Görögországban és Itáliában. Sok ugyanezen fajhoz tartozó rózsát Egyiptomban is neveltek a római piacra, különösképpen a téli időszakban, ahogy azt Martialis is elmondta: „a rózsák ára télen a legmagasabb”. Vergilius az i. e. 1. században *Georgica*-jában éneklie meg Paestum rózsáját és annak évenkénti kétszeri virágzását. A „*biferique Rosaria Paesti*” csakis az őszi damaszkuszi rózsára vonatkozhat. Az i. e. 79-ben elpusztult Pompeii romjai alatt freskókat is találtak erről a rózsáról. Maga Plinius is a katasztrófa áldozata lett, miközben közelebbről akarta szemügyre venni a háborgó Vezúvot. A 10. században egy Ibn Szina nevű arab orvos szerint ugyanezt a rózsát nagy számban kultiválták Szíriában, hogy rózsavizet és orvosságot állítsanak elő belőle. A 12. században Spanyolországban az arabokkal tűnik fel, a virágról pedig részletesen Ibn-el-Avam ad leírást, aki azt állítja, hogy a rózsza keletről jött.

Az alexandriai rózsza

A 16. században egy Nicolas Monardes nevű spanyol orvos írt orvosi értekezést a Perzsiában vagy Alexandriában fellelhető rózsákról, amelyekről azt mondja, hogy az itáliaiak, gallok, germánok és sokan mások damaszkuszinak hívják, mert úgy tartják, hogy onnan jött. Leírása megegyezik az őszi damaszkuszi rózsáéval, bár éves kétszeri virágzásáról semmit sem mond. Mindazonáltal közvetett bizonyíték van rá, hogy a spanyol damaszkuszi rózsza kétszer virágzott egy évben, ugyanis Lachaume a *Journal des Roses*-nek Havannából 1879-ben küldött írásában azt állítja, hogy Kubában szinte minden spanyol otthonban megtalálható az antik *Quatre-Saisons* rózsza, amelyet Kubában csak „Alexandriai rózsának” ismernek. Ez a rózsza, a nevével együtt minden bizonnyal a 16. században érkező spanyol gyarmatosítókkal érkezett, s őrződött meg nemzedékről nemzedékre Kubában. Ugyanígy más spanyol növény is átkerült, s a rózsával együtt a spanyol anyaországból származó szuvenirként élte túl a történelmet. Lachaume-nek az alexandriai rózsáról szóló részletes leírásából, s abból az állításából, hogy az évente kétszer virágzik, kétség sem férhet hozzá, hogy ez a virág a mi őszi damaszkuszi rózsánk, és nagyon valószínű, hogy megegyezik Monardes 1551-ből származó spanyol *damascena*-jával, amiről úgy vélte, hogy Perzsiából vagy Alexandriából érkezett az arabok és a mórok közvetítésével.

A régebbi időkhöz hasonlóan az őszi damaszkuszi rózsza ma is preferált növény rózsavíz és rózsaoajlaj készítéséhez. Törökországban, Bulgáriában, Egyiptomban, perzsa területeken, Indiában és Marokkóban hatalmas ültetvények találhatók, melyek e fajjal vannak tele. Az eddig vizsgált damaszkuszi rózsák mindegyike tetraploid 28 kromoszómával a testi sejtekben: 14-gyel a hím és női ivarsejtekben. Kivételnek egy, a Kew Gardens-ben található damaszkuszi rózsza palántája tekinthető, amely pentaploid 35 kromoszómával a testi sejtekben: 21-gyel a női és 14-gyel a hím ivarsejtekben. Ezt az érdekes rózsát Kew-ban növesztették csipkebogyómagokból, melyeket arról a rózsáról gyűjtöttek, ami Omar Nisapur-nál található sírjánál nőtt.

*Amikor Omar meghalt, a rózsza
Szirmait sírjára zokogta
Ott nyugszik ő, hol az északi szél
A rózsát friss virágában megtartja*

Anna Hills, 1884
(saját fordítás)

C) A yorki fehér rózsza (*Rosa alba* L.)

Ez a jól ismert ősi kerti rózsza túlélte az évszázadokat, s már a görög és római időktől természetették. A 13. században Albertus Magnus, a skolasztika doktora részletesen írt róla: „a fehér kerti rózsza, melynek gyakorta ötven vagy

³ Ma általánosan *Rosa damascena* vagy *semperflorens* (Loisel) néven ismerik (Rowley). Az augusztustól virágzó ősi pézsmarózsával kapcsolatos újbóli felfedezéseimet a nyolcadik fejezetben jegyeztem fel *The Mystery of the Musk Rose* (A pézsmarózsza rejtélye) címmel, ami további tudnivalókkal szolgálhat az őszi damaszkuszi rózsza őseiről. GST

akár hatvan szirma is van, sűrű bokrú, az ágai pedig hoszszan és vékonyan végződnek a fán, melynek vastagsága akár az ember karját is elérheti”. 1307-ben Crescentius, az itáliai agronómus, sövényként történő elültetését javasolja. A 15. század itáliai festői rajongtak ezért a rózsáért, s meg is örökítették a nagy kétsoros virágú fehér rózsát és a *Maiden's Blush* (Lányka pirja) névre hallgató rózsát (*alba maxima* és *alba regalis*).

Mindkettő virágzata megegyezik a ma termesztett rózsákéval.

A Rózsák Háborúja idején a kétsoros angol fehér rózsza a yorkiak jelképe lett. A régi növénygyűjtők a 16. században jegyezték fel és jellemezték ezt a rózsát, s jegyzékeikben mindig az első helyen szerepel, mint „a legősibb ismert rózsza....mely királya mindnek” (Parkinson).

Linné 1753-ban *Rosa alba* néven jegyezte be önálló fajként, s bár tulajdonképpen kerti növény, a legtöbb botanikus egyedi fajként kezelte egészen 1873-ig, amikor Christ felvetette, hogy a virág a *gallica* és a *canina* között álló hibrid. Véleményével többek között Crépin is egyetértett.

A *Rosa alba* elemzése során a *Rosa phoenicia* hatását mutatták ki, s fontosnak tartom megjegyezni, hogy ezért nem a *Rosa rubra*, sokkal inkább a *Rosa damascena* tekinthető az egyik, és a fehér virágú, szinte tüske nélküli *Rosa canina* a másik szülőnek. Továbbá a kromoszóma-számból megállapíthatjuk, hogy a *Rosa canina* az anyarózsza és nem az apa. A *Rosa alba* hexaploid 42 kromoszómával, míg a *Rosa canina* pentaploid 28 kromoszómával a női ivarsejtekben és 7-tel a hím ivarsejtekben. A *Rosa damascena* tetraploid és 14 kromoszómával rendelkezik mindkét ivarsejt csoportjában. Következésképpen: ha a *Rosa canina* lett volna az apa, akkor a *Rosa alba*-nak triploidnak kellett volna lennie 21 kromoszómával a 42 kromoszómájú hexaploid helyett.

Az egyetlen általam ismert fehér virágú és kevés tuskéjú *canina* a *Rosa canina Froebelii* (Christ), s Kurdisztánban nő, de valószínű, hogy területe a Krímtől egészen a Kaukázusig terjed. Ez az a vadrózsafajta, amit a kertekben *Rosa laxa*-ként ismernek és korábban a kerti rózsák rügyszítéséhez használták. Semmiféle kapcsolatban nem áll a Retzius- vagy a Lindley-féle *Rosa laxa*-val és Rehder felvetése ellenére Fries *Rosa coriifolia*-jával sem.

A *Rosa alba* tudomásunk szerint vadon a Krím-félszigeten nő, és lehetséges, hogy természetes hibridként onnan származott. Közép-Európában is több helyen észlelték, de ezek, ha nem kerti őstől származtak, elvadult növények lehettek.

Az egyes vagy félig kettős virágzatú (itt a külső porzó sziroimmá alakul) termékeny *Rosa alba*-k esetében a női ivarsejtek 28 kromoszómát tartalmaznak, míg a hím ivarsejtek csak 14-et. Az összes megvizsgált palántában 42 kromoszóma van.

D) Az ősi százlevelű rózsza (*Rosa centifolia*)

Sok éven keresztül azt hittük, hogy dédanyáink százlevelű rózsája a legősibb a világon. Az öreg növénygyűjtők nyomán mindannyian úgy gondoltuk, hogy a rózsák

és a virágok királynőjét, a *Rosa centifolia*-t a görögök és a rómaiak kultiválták, ahogy azt Hérodotosz is feljegyezte, nevüket pedig Theophrasztosztól és Pliniustól kapták. Mind elhittük és a világ legtermészetesebb dolgának tűnt, hogy a klasszikus százlevelű és parfüm-illatú rózsák a mi *Rosa centifoliánk*, különösen mivel Theophrasztosz és Plinius is így nevezte őket. A modern kutatások tagadhatatlanul rációfoltak milderre. Mára már úgy tűnik, hogy a mi *Rosa centifoliánk* csupán a 18. században tűnt fel, s ebből eredően mindegyik ősi rózsánk közül a legfiatalabb.

A néhai Edward Bunyard előkészítő munkájának hála, ma abban a helyzetben lehetünk, hogy a Linné-féle *Rosa centifolia*-nak – amit Angliában csak *Provence* vagy *százlevelű rózsaként* ismernek – feltérképezzük eredetét vagy sokkal inkább evolúcióját. A rendelkezésre álló hely miatt részletekbe nem bocsátkozhatunk, így az olvasónak egy tömör összefoglalással kell beérnie.

A vizsgálatok kimutatták, hogy a feltételezésekkel ellentétben a *Rosa centifolia* nem vadon növény faj, s nem is egy egyszerű primer hibrid, mint a damaszkuszi rózsza. Összetett hibrid: négy különböző vadon élő faj, a *Rosa rubra*, *Rosa phoenicia*, *Rosa moschata* és a *Rosa canina* alkotja, s ez alapján feltehető, hogy kertből származhatott. Hasonló összetétel természetesen több módon is összeállhat, s a konkrét lépésekről nincs ismeretünk. A leggyorsabb út, hogy elérjünk ehhez a kombinációhoz, az, ha közvetlenül keresztezzük a *Rosa bifera*-t (*rubra x moschata*) és a *Rosa alba*-t (*canina x damascena*), ami aztán kiadja a teljes keveréket. Mindazonáltal a növénytermesztés megtapasztalása során az ember eljut odáig, hogy a próba-hiba elv mintáján dolgozva úgy vélje, hogy a végső cél elérése előtt sok lépést meg kellett tennie, előre és vissza egyaránt.

Számos irodalmi és képzőművészeti forrás tanúsítja, hogy a *Rosa centifolia* lassan és fokozatosan fejlődött ki a 16. századtól kezdődően egészen a 18. század elejéig, amikor is elérte tökéletes formáját. Ezért a remek rózsáért a holland tenyésztők zsenialitásának és iparának tartozunk hálával, akik először 1580-ban kezdtek foglalkozni a problémával, s meg sem álltak addig, míg 1710 környékén meg nem alkották a tökéleletet.

Nem sokkal azután, a tökéletesített *Rosa centifolia* rügyrendellenessége során kialakult Hollandiában a moharózsza, amely a virágok kettősségéből fakadóan teljesen terméketlen növény lett. Ezután legalább hatvankét másik rügydeformáció alakult ki, vagy az eredeti *Rosa centifolia*-ból, vagy annak mutációiból. Sokat közülük a 19. század első felében kultiválták, de néhányat még ma is nevelnek. Burbage-ban körülbelül húsz rügymutációt magam is neveltem és vizsgáltam éveken keresztül, s ez idő alatt néhányuk visszatért rügyszülőjéhez, a *Rosa centifolia*-hoz, amennyire megfigyeltem, minden változás nélkül, amiből arra következtethetünk, hogy ezek a mutánsok az 1710 körül létező *Rosa centifolia* palántájából származtak.

A *Rosa centifolia* megtervezett fajtája, vagyis a tökéletesített forma, amiből a moharózsza keletkezett, egy tetraploid 28 kromoszómával a testi sejtekben és 14-gyel a hím és női ivarsejtekben. A növény kettőssége miatt az ivarsejtek nem értek be és nem érik el végső, kifejlődött állapotukat. Csupán egyszer sikerült egy magot szerezni, és az sem csírázott.

A legtöbb rügymutáció ugyanannyi kromoszómával rendelkezik, mint a szülőnövény, de van néhány, mint például a „festők rózsája”, amelyik tetraploid, testi sejtjeiben 21 kromoszómával és egyenetlen számú kromoszómával az ivarsejteketben, amelyek ezért nem érnek be.

A fenti jegyzetektől jól látszik, hogy legfontosabb ősi kerti rózsáink a *Rosa* vadon növő fajtájától származnak, név szerint a vörös rózsától (*Rosa rubra*, Blackwell, 1757)⁴, a föníciai rózsától (*Rosa phoenicia* Boiss.), a pézsmarózsától (*Rosa moschata* Miller) és a kutyarózsától (*Rosa canina* L.)

Ezzel végéhez is ér az a rövid tanulmány, ami az ősi és modern kerti rózsák fejlődését vette számba a kezdetektől napjainkig. Egy-két más ősi kerti rózsafajta, amit még ma is tenyésztnek, kimaradt a felsorolásból. Ilyen például a kettős fahéjrózsa, a kettős édes vadrózsa, a kettős kénrózsa

és az apró fajták, úgymint a burgundiai rózsza, a Rose de Meux és mások. Ezekről azért nem történt említés, mert ez idáig nem foglalkoztak velük közvetlenül a modern kerti rózsák evolúciója kapcsán. Megvolt a maguk ideje, de mostanáig nem sikerült dinasztiát kialakítanunk. Ebbe a kategóriába tartoznak a 18. század kevésbé ősi rózsái, például a Ayrshire-i rózsák a *Rosa arvensis*-ből (Huds), az örökzöld rózsák a *Rosa sempervirens*-ből (L.), a Burnet vagy skót rózsák a *Rosa spinocissima*-ból (L.), 1762 (non 1753). Végezetül ott vannak még a jelentős sárga és réz osztrák vadrózsák a *Rosa lutea*-ból (Miller), amelyek ősi rózsza voltuk ellenére a 20. század hajnaláig nem tartoztak közvetlenül a modern rózsák sorába. Róluk a következő, a „Modern kerti rózsák” c. részben szólunk.

Farkas Gergely fordítása

⁴ Syn., *R. gallica* L., 1759 (non 1753).

A Kárpát-medence rózsatörténetének kezdetei

Előzmények: a középkor magyar rózsajelképei

A honfoglaló magyar törzsek kultúrájában a rózsza jelenlétéről nincs adatunk, de még arról sem, hogy a Kárpát-medence népei ismerték-e egyáltalán ezt a növényt. A római kulturális hagyomány ugyan közvetíthette a rózsát¹ Pannóniába, de sem szimbolikus, sem profán használatához nem társult igazolhatóan helyi rózsahagyomány. A rózsza a latinitás egyik jelképformálója és a mediterráneum növénye maradt, annak ellenére, hogy vadon élő fajai Közép-Európában is honosak. A Kárpát-medence térségének középkori nyelvi emlékei már bőséges mennyiségű rózsahivatkozással szolgálnak: az államalapítás nyomán a kereszténység gazdag motívumkincséből a rózsza a trópusokban, a vallási hagyományok mentén, a különleges helyzetek értékének jelölőjeként mutatkozik meg.

A térség latin nyelvű irodalma magától értetődően hivatkozik a virágok virágára. A tematikus *Stellarium Coronae Beatae Mariae Virginis* (1498) Elöljáróbeszédében Temesvári Pelbárt a *Jelenések könyve* (12,1) alapján a Szűz gyönyörű képét vázolja föl: amíg a *Bibliában* hiányzik, nála szerepet kap a rózsza. A sermóban Mária tizenkét csillagból viselt koronájáért – a Szűz Csillagkoronája – Mária tizenkét titkát kifejtő művének tizenkét fejezetét ajánlja fel. A mennynek dicsőséges királynője számára a flos florum virágából készített rózsakoszorúként – vagyis a győzőnek járó jutalom értelmében – ajánlja fel beszéd-füzérét. A rózsza mint értékjelölő tehát Mária figurájához társult értékjelző fogalom. Mindezek ellenére ez a növény nyilvánvalóan földi származék: nem mérhető vele az égi asszony szellemisége, mert annak magasztalásához és dicséretéhez nem elégséges; továbbá a forrás alapján az sem kétséges, hogy az ajándékozás aktusában, a rózsák által, éppen a halandó ajándékozó részesedhet a Mária nyújtotta kegyelemben. A kommunikáció – a ferences sermonariumban érthető okkal – a kései középkor rózsza-értelmezése szerint zajlik le.

A Gömör-kódexben (16. század eleje) lejegyzett, a Szent Domonkos officiuma mintája alapján íródott *Szent Imre verses zsolozsmájának* Szűz Mária-éneke szintén Máriához kapcsolja a rózsát. A vecsernyén elhangzó Magnificat-antifóna szűzi virágnak (flos virginittatis), makulátlannak, illetve érintetlennek írja le az asszonyt, aki, meglehetősen ezért Istent szüntelenül láthatja. S itt is a mennyországhoz méltónak, azaz a legfelsőbb fokot jelentőnek bizonyul e virág.

A magyar nyelvű emlékek között a legendák, a példák és látomások, a prédikációk, az elmélkedések, továbbá

az egyházi énekek és verses imádságok azok, amelyek a kereszténység rózsajelképeit, némileg bővítve, fenntartják. Az *Érdy-kódex* (1526–1527) *Dicsőséges Szent Erzsébet asszonnak innepéről* legendája – forrása Temesvári Pelbárt *De sanctisa* – a 13. századdal kezdődő szentkultusz csodajegyzékéből fontos teret szentel a szegényeknek táplálékot osztó királynő rózsacsodájának. A Karthauzi Névtelen a tisztaság és a szeplőtelen szüzesség jegyeként mondja el a szép rózsavirágokat; az apró virágok télvíz idején jelennek meg, így teljesítve ki a szokatlan jelenet misztériumát. Szent Erzsébet korai kultuszában az Árpád-ház tagjai csupán a pápa és a Latin Császárság nyomán vesznek részt,² ezt követi aztán a klarisszák, ferencesek, domonkosok, johanniták Szent Erzsébet-imádása, amely a rózsza és a női szentek kapcsolatát, Mária tiszteletének kiteljesedése óta, nemcsak erősíti, de helyi hagyománynyá növeli. Az Árpád-házi dinasztia tagjaihoz fűződő szentségelképzelésekben korábban is fel-felbukkanhattak közvetlen vagy közvetett rózsautalások. István király székesfehérvári sírjának 1083-as felnyitásakor „*balzsam-illat*” és rózsaszín vízben úszkáló maradvány tárul az egybegyűltek szeme elé.³ A *Margit-legendá* (1310 k.–1510, Ráskai Lea másolata) ugyancsak megörökítésre méltónak találja azt az édes, tudhatóan paradicsomi illatot, amelyet az exhumált halott teste bocsátott ki. A rózsajegyek a szentség bizonyítékainak egyikévé válnak, olyan személyiségek alakjához kapcsolódnak, akiknek lelke kegyes vagy értékes földi életük jutalmául a Paradicsomba került. A rózsza jelenti a Paradicsomra való hivatkozást.

Az *Érdy-kódex Exemplum mirabile. Csodálatos példa az ifjúról, aki a paradicsomban járt* című legendájának szerzője a paradicsomot rózsákkal és egyéb illatos virágokkal gazdagnak ígéri:

„*Az feld kies, kihöz soha hasonlatost nem látott. Ott vannak hát mindenféle szép illatú fivéek, kilenb-kilenb színő virágok, rózsza, lilium, viola az szép mezőn széjjel.*”⁴

A rózsza összetett értelmének jelentéseit legteljesebben a *Cornides-kódex* (1514–1519) Szent Dorottya-legendája foglalja össze. A díszes növényről mint gazdagon „*gyimölcs*”-ező – virágzó – folyó menti plántáról esik először szó *Sirák fia Jézus könyvének* harminckilencedik részében (19,17). A plántálás kitüntetett viszonyt, gondozást és szeretetet jelent a növény és fenntartója között. A rózsza botanikai és szellemi tulajdonságai közül a virág-illat, a piros szín, a szépség társult a mártírok vérének szagához, színéhez és a tiszta szüzességhez. A rózsza a

¹ Géczy János: A középkor rózsái I. rész. *Iskolakultúra* 1997/2. A középkor rózsái II. rész. *Iskolakultúra* 1997/3.

² Klanciczay Gábor: *Az uralkodók szentsége a középkorban: magyar dinasztikus szentkultuszok és európai modellek*. Balassi, Bp., 2000. 183. p.

³ *Legendae Stephani* 432–440/49–53., idézi Klanciczay G. 2000, 115.

⁴ Karthausi Névtelen: *Exemplum mirabile. Csodálatos példa az ifjúról, aki a paradicsomban járt*. In: *Érdy-kódex*, 508–511. p.

paradicsom ültetett virága, azokat onnan küldte Krisztus Dorottya számára. A rózsá mindezért csodajelkép is. Továbbá, mivel az odor a rózsá jelenlétének hírnöke és gyönyörködtetője, Dorottya történetének szintén egy jelentést juttat. A Karthausi Névtelen hagyományos értelmezésében a rózsá a tisztaságot, a szeretetet és a dicsőséget jelképezi. A rózsá tisztasága (szépsége), pirossága (a szeretet), fényessége (a dicsőség) munkájában egyként magyarázatot nyer. A rózsavirág tisztasága a rózsán, illetve a környezetében megmutatkozik, s mindez négyyszer sorolják elő:

„Először szépségének okával, másodszor az ő jó illatjának édességével, harmadszor tiviskes voltának okával, negyedszer meghívesítő jószágos voltával.”⁵

A tövis a virágzás lehetősége, az önfeláldozó keménység, a test sanyargatása feltétele a szírombontásnak, hivatkozza a szerző Clairvaux-i Szent Bernátot. A rózsá hévcsökkentő, lázcsillapító medicínális hatása sem marad említetlenül: párhuzamba kerül a gonoszságot csillapító tisztasággal.

A *Peer-kódex* (16. század eleje) imádsága a kegyelmes Szűzet erénye miatt

„rózsánál pirosb”-

nak⁶ mondja, máshol pedig az erkölcsi tartalmat hangsúlyozva, bűn nélkül fogantatott, szépségjegyet magán viselő és föltalan

„szép, tiszta rózsá”-

nak⁷, makula nélkülinek állítja. Az óbudai klarisszák Nádor-kódexének (1508) *Farkasb ellen* fohászkozója a

„szízeknek rózsájá”-

hoz,⁸ a virágok legelsőjének ismert, közbenjáró Máriához imádkozik. A *Mária epesége*⁹ a piros rózsát – ha távolian is – öt szirma miatt Krisztus öt sebével hozza kapcsolatba. A sebek és a rózsalevelek száma kínálta illeszkedést megvilágítja az, hogy a rózsá Húsvét virágának, a krisztusi vértanúság jelének számít, s hogy a piros – a mártírvér értelmével rendelkező – rózsá szedésének, a életerények jutalmának elérése ideje „Pinkesd”, a föltámadás napja. Ezzel magyarázott az, hogy a rózsailat a paradicsom vigasztaló,

reményteljes üzenete. A rózsá a középkori hagyomány szerint maradt Krisztus virága, s a Krisztustól eredő

„szeregetnek rózsájá”¹⁰

is.

A *Döbrentei-kódex* (1508) utáni időben keletkezett *Énekek éneke*-fordítások összevetéséből kiolvasható a rózsá szerepének helyi átértékelődése. Amíg a premontrai liturgikus kódexben az eredeti latin nyelvű szövegnek megfelelően a lilium szó szerepel, Heltai Gáspár *Salamonnak legfelyebb való éneke* (1552), Károli Gáspár *Énekek Éneke* (1590) és Bogáti Fazekas Miklós *Énekek éneke* (1584) fordításaiban a lilium helyén már egyre-másra rózsá olvasható. Debreceni Simonides Gáspár (1602–1637?) verses, bibliai kompendiumában a diákokat az *Énekek Éneke* tartalmára emlékeztető szavak közé ugyancsak a rózsá¹¹ kerül. A rózsákkal a mű allegorikus értelmezésének tárgyiasítása következik be.¹² Ennek az az oka, hogy az *Énekek éneke* szerelmi együttlétet jelenít meg, s a reneszánsz kései időszaka, különösen az azt követő manierizmus megengedi a „lilium” kifejezés nem szó szerinti fordítását, s a lilium rózsajelképbe való beolvasztásával, a szerelmi értelem megnövelésével a rózsakénti értelmezését. A természeti szépség utánzása, illetve ábrázolása a reneszánsz korában jelentőséggel bír, ennek nyomán a szépség ideájának hangsúlyozása ugyancsak fontos. A szerelmet sugárzó rózsá a Mária-hagyomány alapján a misztikus szeretőt inkább tudja megidézni, mint a lilium.¹³

Az időszak világi költészete sem lehet mentes attól a rózsáértelmezéstől, amelyben a Mária- és Jézus-tisztelet megnyilvánul. Az egyházi költészet elemeiben bővelkedő *Szent László-ének* (1470 körül) a király tatárok ellen vívott harcában a hőssé növekedés folyamatát, a Szentlélek bátorításának elfogadását, majd a csatában való elhullást is értelmezi a

„rózsákat szaggatál, koronádban fized”¹⁴

kifejezéssel.

A fin’amor és a petrarkizmus magyar rózsajelképei

A latinul és magyarul író humanisták a keresztény örökség rózsajelképeinél tágabb lehetőséget találnak a rózsák hivatkozására akkor, amikor a venuszi,¹⁵ cupidói,¹⁶ a bakhoszi, a perszeponéi és a többi antikvitásban rögzült rózsai kapcsolatnak is figyelmet szentelnek. A szimbólu-

⁵ *Cornides-kódex* 120r–130v, Nytár 6. 640–650.

⁶ *Peer-kódex* 288–289. In: *Nytár* 2, 93.

⁷ Régi magyar költők tára: XVII. század. Szerk.: Klaniczay Tibor, Stoll Béla. 3. köt. Szerelmi és lakodalmi versek. Sajtó alá rend.: Stoll Béla. Akadémiai, Bp., 1961.

⁸ *Nádor-kódex* 703–704. In: *RMKT* 12 153.

⁹ *Példák könyve* 32–33. In: *CodHung* 4, 206–208.

¹⁰ *Jó és gonosz szerzőtönsnek dicséreti és szidalma. Winkler-kódex* 352. In: *RMKT* 11 117.

¹¹ *Canticum canticorum* (ex Compendio biblico memoriali). In: *A gyulafehérvári humanista költészet antológiája. „Költők virágoskertje”*. Vál./ford.: Tóth István. Accordia, Bp., 2001. (Hagyományörző könyvek).

¹² *Rohály János* 2001, 17.

¹³ Vö. Klaniczay Tibor: *Manierizmus szóban és képekben*. In: *Klaniczay T.* 2001, 207–209.

¹⁴ *Gyöngyösi kódex az 1500-as évek elejéről. A nyelvemlék hasonmása és betűhű átirata bevezetéssel és jegyzetekkel*. Jegyz.: Dömötör Adrienne, latin: Madas Edit. MTA, Bp., 2001. 220–234. p. (Régi magyar kódexek, 27.)

¹⁵ *Balassi Bálint és a 16. század költői*. Antológia. 1–2. köt. Szerk.: Varjas Béla. Szépirodalmi, Bp., 1979. 53. p. (Magyar remekírók)

¹⁶ Balassi Bálint: *Kiben Juliához hasonlítja Céliát*. In: *Varjas B.* szerk. 1979, 180.

mok közé való visszakerülésük önmagában is elégséges a jelképkör bővítésére s így a profanizáció irányának kijelölésére. A meglévő lehetséges rózsahasonlatok között számos olyan akad, amelynek semlegessége, üressége vagy ornamentális funkciója ugyancsak okot szolgáltat a profán alkalmazásra.

Kassai Zsigmond Dávid (1556?–1587) *Kovacsóczy Erzsébet sírfelirata* egy himlőben meghalt kétéves kislány emlékére íródik:

„Így szárad ki a búza is egyszer; a rózsza is így hull
S első reggelen az illatozó liliom.”¹⁷

A rózsamotívum – távolról és egyszerre – a növény halál-, búcsúajándék-, érték-, mulandóság-jelző szereplehetőségeit ajánlja föl.

S ha

„tavaszi rózsza virít a mezőn.”¹⁸

mint írja Nagyszombati Márton (16. század eleje), a kijelentés bizonyosan ornamentális szerepű. A mező (s az ország) értékének jelzésén kívül a rózsza nem referál a természetről sem: ebben az élőlényegyüttesben ugyanis nem él rózsza.

A rózsát, orientalista érdeklődés eredményeként, az oszmán „férjes meg hajadon nők” szépségének, ékességének jellemzéséhez használja Christianus Schesaeus¹⁹ (1536–1585):

„kiknek csillagszeme szebb liliomnál
s paestumi rózsánál.”

A női kellem ilyen leírása nem újdonság, igaz, a szépség nem az iszlám, hanem a keresztény nőideál toposzai szerint kerül leírásra. E költői hasonlat annyiban is érdekes, hogy Plinius *Historia naturalis* növényekről szóló ismeretei közül a szerző megnevezi a botanikusok által meg nem határozható tulajdonságú egyik rózsaváltozatot, a paestumit.

Balassi Bálint (1554–1594) ugyancsak a népszerűnek tűnő mezei rózsza toposzát használja föl a *Széllyel tündökleni* kezdetű versében:

„Széllyel tündökleni nem ládd-é ez földet gyönyörű
virágokkal?
Mezők illatoznak jó szagú rózsákkal”

A fülemüle és a rózsza együttes jelképi használatára is akad Balassinál példa. Balassi e jelkép-társítás lehetőségére nem feltétlenül a trubadúr hagyományból, mint inkább petrarkista versgyűjteményekből figyelhet fel,²⁰ de az sem lenne meglepő, hiszen maga is fordít török verset, ha azokban találkozunk a fülemüle-rózsza párral.

Egy francia versgyűjtemény két szerzője, a Bizáncból, ahol ugyancsak ismert lehetett az örmények lélekmadarának, a fülemüleinek a rózsához való heves vonzódása, Itáliába került Marullus (Mikhaél Tarkhaniota) és Joannes Secundus már „szerelemmadár”-ként beszél a fülemülről. A lélekmadárnak tartott fülemüle szerelemmadárrá válásához a szerelem/szeretet-értelemmel rendelkező rózsza nagyban hozzájárul. A virágnak udvarló madárból a szerelmesse válik.

A szépség vágya Mária segítségével Krisztushoz való törekvéssel egyenlő. Az áhítózás kifejezői a paradicsomi virág, a lélekmadár, de az a méh a kaptár közösségéhez tartozó izeltlábú is.

Balassi verseiben a rózsza-száj és a rózsza-méh összevonáson alapuló reneszánsz metaforákat is használja. Teszi ezt Joannes Secundus *XIX. basiuma* alapján, amely egyébként Rémy Belleau két szonettjének forrása is.²¹ Joannes Secundusnál a méh a beszélő hang szerelme implicite rózsásnak állított ajkáról gyűjthet mézet; az *inventio poetica* szerint, ha a méh megszűrná az ajkat, megmérgeződ-ven maga is szerelembe kellene, hogy essék.

„... De ti, mézet győző bolond méhek,
Rózsán, violákon itt mit szedegettek?
Ha mézet kerestek, azt nem itt lölitek,

Hanem az én szerelmesem száján...”²²

Balassinál a szerelem és a lélekmadár értelmeket megengedi a *Borivóknak való* vers néhány sora, mivel Pünkösöd a vers beszélőjének ideje. Az illatozva virágzó rózsza és a feltámadást üdvözlő madár keresztény értelme nem idegen sem a trubadúr „tavaszi nyitókép”-től, sem a petrarkizmus neoplatonista-misztikus tartalmú természet-hasonlatától, természetértelmezésétől:

„Áldott szép Pünkösödnek gyönyörű ideje
Minden egészséggel látogató ege,
Hosszú úton járókat könnyebbítő szele!

Te nyitod rózsákat meg illatozásra,
Néma fülemile torkát kiáltásra,”²³

A fülemüle és a rózsza, keresztényies értelme szerint, a szerelmes és a szeretett lény.

A *Kikeletkor, jó Pünkösöd havában* kezdősorú Balassivers természetmotívumai tökéletesen megformázzák azt a skolasztika idején kanonizálódott hortus conclusust, amely a Mária-szimbólumokat fogja össze. A temetőnővényként ismert örökzöld cipruson (életfán) hangoskodó fülemüle (lélek) jelentése ebben az esetben sem kétséges, amint az sem, miért éppen két rózsabokor kerül megnevezésre, s az egyik bizonyosan fehér, a másik piros virágú:

¹⁷ Kassai Zsigmond Dávid: *Consolatio Davidis Sigemundi Cassoviensis. Dialogus, quo praesides Transylvaniae suorum morte dolentes consolatur*. Heltai, Kolozsvár, 1584. 107. p. (RMK II 180).

¹⁸ Kassai Zsigmond Dávid: *Magyarország főuraihoz*. III, 734. Ford. Tóth István.

¹⁹ Schesaeus, Christianus: *Pannonia romlása*. X. 1571, 506–507. Ford. Weöres Sándor.

²⁰ *Gyarmathi Balassi Bálint összes versei*. Szerk. Szilády Á. 1879, 285–290.; *Szabics I.* 1998, 21.

²¹ Eckhardt S. 1972, 236–238.; *Szabics I.* 1998, 21.

²² Balassi Bálint: *Ad apes. Hallám egy ifjúnak...* In: *Varjas B.* szerk. 1979, 68.

²³ Balassi Bálint: *Áldott szép Pünkösödnek gyönyörű ideje...* In: *Varjas B.* szerk. 1979, 60.

„Kimentemben egy csergő patakra
Találék, oly hívesre, tisztára,
Mint fényes kristálra;

Partja búves sok gyöngvirágokkal,
Ékes sok jószagú violákkal,
Két rózsabokorral,

Mellette egy kiterjedt ciprusfa,
Kinek szép zöld bojtos ágaiba
Fülemile szóla.

Ott a fa árnyékába leülék,
Fülemile hogy ott hangoskodnék,
Szívem gyönyörködék.”²⁴

A keresztényi értelmű dolgokkal a lélek áhítatos gyönyörködésének helyét mutatja be Balassi, s rajongása emiatt vallásias jellegű. A petrarkizmus elődeinek tekintett 12. századi provanszál trubadúrok lírájának központi témája volt a hasonlóan spirituális szerelem.

A petrarkizmusnak megfelel az a szerelemábrázolás, amelyet a trubadúrlíra ráhagyományoz: a nőhöz társított rózsza, valamennyi hivatkozott botanikai tulajdonságával, miként a nő, ideáltípus. Tökéletes eszmény, amelynek jellemzői, színe, szaga, nektárja-méze, tüskéi, virágzási ideje, öt szirma, nem szorulnak sem egyedi értelmezésre, sem a hagyomány további kiegészítésére.

A színek értelme tágul, s ehhez hozzájárul az, hogy a természeti kép lefedji, s mintegy jelentésében és hatásában feloldja a vallásos és a valláserkölcsei tartalmat. Ez Balassi Bálint verseiben is nyomon követhető. A

„Paradicsomban termett szép új rózsza
dicsőséges orcája...”²⁵

még megjelöli a szín származásának helyét és erkölcsi karakterét, s ezzel vonatkozási keretet szab az értelem számára. Amikor az ehhez hasonló pontosítás elmarad, csak a mély értelmű olvasás számára tárulhat fel a piros szín charitast jelentő volta:

„Viola szép színe mutatja hívségét,
Rózsza piros volta hozzám nagy szerelmét...”²⁶

S a profanizálódás határáig jut el a rózsaszimbólum, amikor a „jó illat” már nem föltétlenül utal a paradicsom odorára:

„Én drágalátos palotám,
Jó illatú, piros rózsám,
Gyönyörű szép kis violám,
Élj sokáig szép Juliám.”²⁷

A rózsaiilat a rózsát, a madárdal a madarat (pacsirtát, fülemülét), a méz pedig a méhet hivatkozta. A (piros)

rózsza átható illata, a madár önfelédte éneke, a méh szorgos mézgyűjtése mind-mind ugyanazt a törekvést ébreszti fel: a lélek vágyakozását Ura iránt. S ha Pünkösöd idején fölhangzik a madárdal, kinyílik a rózsza, s mézét szedi a méh a virágnak, akkor az allegorikus gondolkodás számára mindez együttesen, a jelképfokozás révén, tovább erősíti azt az értelmet, amelyet külön-külön is nyújtanak.

A Pünkösödhöz társított rózsának nincs tüskéje, a szépségét nem csökkentheti semmiféle negatívum. (A tüskétlen rózsza helyettesítői, botanikai megfelelői azok a színűk, illatuk, virágzási idejük hasonlósága alapján kiválasztott növények, amelyek Pünkösöd környékén virítanak – például a bazsarózsza [Peonia] stb. A tüskétlen virág, amely képtelen sebet okozni, a föltámadás allúziója: maga Krisztus alteregója. S ugyanakkor a föltámadás élő – emlékeztetőül szolgáló növényi – allegóriája is.)

Adatok a magyar reneszánsz rózsajelképeire

Pünkösödkor nyíló rózsát idéz meg az az 1510-ben feljegyzett, mélyen vallásos vers is, amely a *Példák Könyvében* található: *Az istenes élet regulái*.²⁸ Ott a rózsza a legfőbb mártírnak, Jézus Krisztusnak a halálára és föltámadására, valamint Mária fájdalma vonatkozik, és nincs semmiféle világi üzenete.

„Piros rózsát ha szednek
Pünkösöd idejében,
Miként annak illatja
Ésmeg vigasztalja:
Ígyen Urunk Jézusnak
Őt mély sebet gondolván,
Keresztfán függesztvén,
Vigasztalja szívünket,
Oltalmazja lelkünket
Örök kárhozattól.

Gyenge rózsza meghervad,
Mikort hévség éri:
Szűz Mária hervada
Szent keresztfá alatt,
Kiről megemlékezzünk...”

A névtelen 15. századi szerzőtől származó másik szent éneket az 1506-ban készült Winkler-kódex őrizte meg. A vágans ritmusú, 6/7 szótagú sorokból álló mű Adam de Saint-Victor *Dies est laetitiae* kezdetű, 6 strófás himnuszának átköltése. A vers magyarul 31 strófányi, s az eredetiben még nem található, német nyelven keletkezett részek magyarítását is tartalmazza.

„Szeretnek rózsája
Téged ékeséjте,
Szent alázatosságnak
Violája szépéjте,

²⁴ Balassi Bálint: *Kikeletkor; jó pünkösöd havában, ...* In: Varjas B. szerk. 1979, 70.

²⁵ Balassi Bálint: *Julia két szemem...* In: Varjas B. szerk. 1979, 126.

²⁶ Balassi Bálint: *Most adá virágom neked bokréját.* In: Varjas B. szerk. 1979, 83.

²⁷ Balassi Bálint: *Ez világ sem kell már nekem...* In: Varjas B. szerk. 1979, 108.

²⁸ *Három veréb hat szemmel. Antológia a magyar költészet rejtett értékeiből és furcsaságaiból.* Összeáll.: Weöres Sándor. Szépirodalmi, Bp., 1977. 60–61. p.

*Tisztaságnak lilioma
Igen téged tisztele,
És minden jószágnek,
Jámborságnak, szentségnek
Édességes illatja
Téged mind elhata.*"²⁹

Az egyházi himnuszokban a rózsza jelentése szigorúan megszabott: az el nem múló isteni szeretet virága. A virág paradicsomi eredetét az „édességes illat” bizonyossággal mutatja meg. A szeretetet (és a rokon érzéseket) jelentő virágot egyébként máshol még visszaidézi a kódex egyik szövege. *A Jó és gonosz szerzetesnek dicséreti és szidalma* című versben (ahol a Paradicsom Krisztus kertjeként szerepel) olvasható:

*„A jó szerzetesnek
Szíve Krisztus kerte
Mert őbenne plántálta
Verágoknak szépségét,
Mert szent alázatosság
Verágozik őbenne
Mint kék viola,
Szeretnek rózsája,
Tisztaságnak lilioma,
Benne kevéldnek.*"³⁰

A pünkösöd és a meglehetősen közhelyes imádat, illetve szeretet rózsájának korábbi feltűnései mindenestül középkoriasak. A piros rózsza és Krisztus öt sebe közötti összefüggés a középkorias gondolkodás eredménye,

s folytatható hagyományt jelent a nyugati, katolikus kultúrában. Egy Szent Ambrus-himnusznak az *Apor-kódex*ben talált 15. századi magyar nyelvű változata²⁵ is ezt mutatja, bár az ismeretlen szerző egy szerencsés megoldással a rózsza és Krisztus vérének jelentését erőteljes képpé alakítja át:

*„Kinek a keresztfa oltárán
Megsült szentségő testét
Ő rózsáló vérével
Kóstolván élünk Istennek.*"³¹

Ilosvai Selymes Péter (1520 k.–1580 k.) éppenséggel közvetlenül a *Biblia* alapján említi a rózsát egy protestáns lelkipásztor leányának keresztelőjére szerzett, az asszonyi nevek eredetéről és értelméről valló rigmusában:

*„Az Zsuzsánna szép liliom avagy ékes rózsza.”*³²

A rózsza mellett feltűnő fehér liliom a szüzesség és tisztaság virága. De az érintetlenséget a makulátlan rózsza is jelezni tudja. Az 1526-os *Ó kegyes szíz Mária* kezdősorú vers mind a négy versszakának második sora az Istenanyát

*„szép tiszta rózsának”,*³³

azaz folt nélkülinek, ártatlannak nevezi – a hit szerint nyilvánvalóan a testiségében, miként az ismeretlen szerző hamarosan ki is jelenti: „*Szeplőtelen megmaradál / Jézust ha nekünk adád.*”

²⁹ Szent ének, ki dicséri Szíz Máriát és az Ő Szent Fiát. In: Weöres S. szerk. 1977, 57–59.

³⁰ Jó és gonosz szerzetesnek dicséreti és szidalma. In: Weöres S. szerk. 1977, 60.

³¹ Ad coenam agni providi. In: Weöres S. szerk. 1977, 52.

³² Interpretationes nominum mulierum. In: Weöres S. szerk. 1977, 97.

³³ Janus Pannonius: *Janus Pannonius és Balassi Bálint válogatott költeményei*. Szerk.: Lator László. Unikornis, Bp., 1994. 13–14. p. (A magyar költészet kincsestára)

A regény nevű hangszer

Minden irodalmi mű korábbi művek interpretációja. Ez alól még az Iliasz sem kivétel. Az Iliász a szóbeliség nagy korának záróköve. Összefoglalása mindannak, ami *csak* mondván volt, és amit a feledés veszélye fenyegetett. Az Iliász egy korszak befejezése. A poszt-szóbeliség kezdete.

A kis népek nagy irodalma a nagy népek kis irodalmának interpretációja. Ha az irány megfordulna, megfordulna az arány is. A kis népek csakis irodalmuk révén kerekedhetnek felül a nagy népeken. Ezért követik olyan áhítatos figyelemmel azok irodalmának történéseit.

Az irodalmi nagyság kis művek nagyvonalú interpretációja révén jön létre. Különösen igaz ez a modern (tehát poszt-klasszicista vagy poszt-romantikus) és a posztmodern (tehát poszt-posztklasszicista vagy poszt-posztromantikus) művekre. Romantika és klasszika persze szintén egy-egy tradíció nyomán jött létre. A klasszicizmus poszt-római, a római pedig poszt-klasszikus (görög). A romantika poszt-gótikus, a gótika poszt-barbár. A II. világháború utáni művészet tehát egyik ágon poszt-poszt-poszt-poszt görög, másik ágon poszt-poszt-poszt-poszt barbár. Két egymásnak ellentmondó alapfogalom mosódik el az egyre zseniálisabbá váló interpretációk során.

Ugyanígy mosódik el centrum és periféria viszonya a multikulturalizmus, a szellemi globalizálódás hatására. Ennek a tendenciának talán legfontosabb cseh atyja Milan Kundera. Kundera a cseh nemzet két évszázad óta legkeményebb kritikusa. A cseh Thomas Bernhard. A poszt-cseh (tehát francia) Thomas Bernhard. Hiszen franciának lenni sem örökül kapott büszkeség kérdése manapság. Sokkal inkább egyéni választás vagy egyén fölötti kényszer eredménye. Az önreflexió egy nép esetében talán még fontosabb, mint az egyének esetében. Pedig már az egyén se szívesen mondja ki utólag, hogy valamelyik döntése helytelen volt. Inkább körülményesen elmagyarázza, miért volt minden látszat ellenére jó. A cseh önkép nagy - mértékben annak a sikeres küzdelemnek a tudatára épül, amit a cseh nyelv érdekében egy évszázadon át az írók úgy vívtak meg, hogy szellemi erejüket alárendelték a nyelv emancipálásának. Erre jön Kundera, aki rákérdez, nem fölösleges erőpocsékolás volt-e ez. De hiszen mi a nyelvünk révén vagyunk azok, akik vagyunk, feleli az egészséges cseh öntudat. Csakhogy van más járható út is, az íreké. Nem igaz az, hogy csak nyelvében él a nemzet. Épp nyelvében szeparálódik el a külvilágtól. Persze csak elvben érthetünk egyet Kunderával, hiszen minden nyelv kincs, és egy jelentős kultúrát hordozó nyelv kihalásával az addigi cseh kultúra is végleg az olvasatlanságba dermedt, és kisszámú filológus szabad rablásának terepévé degradálódott volna.

Mégis nagyon fontos egyszer rákérdezni, hogy miért nemzedékek ontották szellemi vérüket, csakugyan jó cél volt-e. A válasz persze nem lehet más, mint igen. De akkor is tovább kérdezhetünk. Még ha jó volt is, vajon az egyetlen lehetséges jó cél volt? Vagy lett volna alternatívája?

Pedig a nyelvcseré, melyet az én kapott, és az én választott kultúrámmal, a magyar és a cseh is elutasított, biztos egyfajta kitörést jelentett volna az interpretációk egyik köréből. Ha csehek és magyarok elvállalják a német nyelvet, akkor biztos, hogy ma is létezne Közép-Európa. Létezne még akkor is, ha már Európa magában nem is létezik. Akkor a német nyelv lenne a regionális köz- és irodalmi nyelv, Közép-Európa nyomjele.

De létezhet-e Közép-Európa anélkül, hogy Európa létezik? És létezik-e Európa?

Európa addig létezett, amíg a világkultúra az európai kultúra interpretációjaként volt fölfogható. Most az európai kultúra a világ más tájain létrejövő, többnyire az európai kultúra leányvállalatait jelentő kortárs kultúrák interpretációja.

Romokban az eredeti kínai kultúra is, az eredeti dél-amerikairól pedig jóformán sejtelmünk sincs, az indiai még valamennyire él, de népi formái az európai szemnek egyszerűen giccsesnek tűnnek; mégis ezek a kultúrák dominálják a szellemi világpiacot. Európa ijedt, nem rendezi sorait, retteg az iszlámtól, helytelenül, de elutasítja kereszténységét, szintén helytelenül.

Az interpretáció, mely mindig jellemezte az irodalmat, azért is szükséges volt, hogy az ember szűkös memóriájának hiányait elfedje. Ugyanazokat a történeteket mondták el évszázadokon át az emberek újra és újra egymásnak, nem akartak eredetiek lenni, mert nem emlékeztek az előképekre. Kénytelenek voltak állandóan interpretációk révén visszahozni őket. Az interpretáció (parafrázis, palimpszeszt, rájátszás, formaátvétel stb.) egyfajta memóriabővítésként szolgált. Most memóriabővítőnek már mást használ a tudás alapú társadalom: a számítógépek fenekén rejülő, emberi agyon kívül elhelyezett tudást.

Ennek ellenére az interpretáció kultusza egyre nagyobb. Az előadóművészek híresebbek, mint az alkotók. Korunk legnagyobb zenei zsenije, Mozartjai és Lisztjei: Glenn Gould, Szvjatoszlav Richter, Nigel Kennedy. A Schiller által felállított párból, mely kétféle alkotót különböztet meg, a naivat és a szentimentálisat, ma a naiv többnyire dilettáns marad, a szentimentális pedig az interpretációk hálójába kavarodik bele, mint egy delfin, és a legnagyobb művek egy ilyen fuldokló lény utolsó énekének tekinthetők.

Ha Thomas Mann még arról elmélkedhetett, amikor Goethét és Tolsztojt párhuzamba állította, hogy párjuk, a szentimentális (önreflexív) Schiller és Dosztojevszkij egyszerűen más rangban vannak, mára ez az arány megfordult, a szentimentális, a tudatos került az uralkodói sorba. Ma Goethének nem lehet lenni, mert a nagyság nem megvalósítható olyan egyenesen, ahogy ő tette, a Goethék helyébe a Schillerek lépnek.

A cseh irodalom kortárs Schillere persze Milan Kundera. Mellette a naiv művészek Škvorecký tűnik, aki-ből ennek megfelelő módon hömpölyögnek a mondatok és történetek, csakugyan ez a hömpölygés előnti a nagyság

nem túl magas terepkiemelkedéseit. A nagyságot ma mesterségesen kell növelni. Ugyanez a spontán zsenialitás akadályozta meg egykor Nezvált, hogy a legnagyobbak közé vívó utolsó lépést is megtegye.

Kundera nem spontán alkotó, és szövegei olvastán nem jut eszünkbe a zsenialitás. Legalábbis ha mondatról mondatra lendülve haladunk munkáiban. Nem is úgy ajánlatos. Észre kell vennünk a kompozíciót, ami persze az átlagos – tehát a legjobb – műélvező elől a legkönnyebben rejtve marad. Igen, műélvezőben az átlagos a legjobb. És megeshet, hogy már alkotóban is a szürkességéből dogmát csináló a legzseniálisabb. A XX. század elején Ady Endre, a magyar irodalmi szimbolizmus legnagyobb lázadója még írhatta jó lelkiismerettel, hogy: „Én nem leszek a szürkék hegedűse.” Ma a legnagyobb lázadó, mint amilyen Kundera is, rossz lelkiismerettel, de ezt írhatná le: Az én hegedűm szürke. Félhomályban játszom rajta. Engem nem lehet látni, de a pár gyertya fényében kirajzolódó éles árnyékokat igen.

Kundera, amellett, hogy regényeiben és esszéiben rengeteg művet interpretál, legradikálisabban mégis kompozícióinak éles vonalaival végzi ugyanezt. Egyik legjobb regénye *A regény művészete* c. esszékompozíció (nem azonos a Vančuráról írt korábbi értekezéssel, és azt csak az attól való elkanyarodással interpretálja). A sarkalatos kérdés Kundera számára, hogy hogyan lehet regényt létrehozni a XIX. században ráoktrojált attribútumok nélkül. Ilyen kényszertulajdonság a cselekmény túlbuzjanzása, a jellemek koherenciája és fejlődése, a váratlan fordulatok

hajszolása, az izgalom. Ezek mind nincsenek regényeiben. Legalábbis szándékát követve tekinthetjük nullának őket, ha tényyszerűen ez nem egészen van is így. Helyettük ott a szellemi izgalom, a kiszámítottság megdöbbentő ereje, az önarcképek egész galériája egy-egy műben (gondolok itt *Az élet másról van* férfialakjainak mindegyikére), a gondolati fordulatok, a cselekmény áttekinthetősége. Mindezek a tulajdonságok esszéit is jellemzik, és ugyanazok szerint a saját maga által kidolgozott, illetve eleve adott kompozíciós szabályok szerint épülnek föl, mint a regények.

Kundera a legzseniálisabb kortárs regényinterpretátorok közé tartozik, ő elsősorban magának a regénynek a fogalmát analizálja. A legmerészebb közép-európai, aki behozza a francia nyelvet is a régióba. Ajánlata talán ez: meneküljön mindenki Közép-Európába, mint a szorongatott vár lakosai a földott alsó várból a fölsőbe.

Ha Patočka kis és nagy népekről beszélt aszerint, hogy azok a népek kis vagy nagy történelmi feladatokat visznek végbe, akkor mi beszélhetünk nagy régióról is. Ilyen Közép-Európa, de sajnos kis népek alkotják, így előttük eltörpül a nagyság, groteszknak és torznak látják. Kundera például hazájában a legnépszerűtlenebb. (Legalábbis így volt a rendszerváltástól az utóbbi időkhöz.) Hogy közösséget vállaljak egy téves ítélettel, be kell vallanom, hogy én se igazán szeretem. Ezt talán nem is igényli. De nagy alkotónak tartom, és legnagyobb élvezettel esszéit olvasom. A legzseniálisabb előadóművészek között a helye, aki a regény nevű hangszeren játszik.

LENGYEL ANDRÁS

Lőrinczy Huba halálára

Minden nekrológ, akaratlanul is, definíció: egy eltűnő élet és egy homályba merülő – élete művét magára hagyó – emberi személyiség meghatározás-kísérlete. Mert lesz idő, amikor az újabb nemzedékek, nem szerezhetvén már személyes tapasztalatokat, csak e papíros-meghatározások ismeretében idézhetik föl azt, aki nekünk még személyes ismerősünk, barátunk volt, aki a mi életünknek is részét alkotta. Felelősség tehát a búcsú, bár nem lehetünk benne biztosak, hogy azt, akiről írunk, akinek emlékét a búcsúvétellel megrögzíteni akarjuk, valóban jól láttuk, valóban azt ismertük meg belőle, ami „lényege” volt. A félreraajzolás azonban így is, úgy is bűn. Arcrongálás, valami nagyon lényegesnek, valami szentnek a megsértése. Megcsúfolása az egykor volt emberi személyiségnek, s egyben öntudatlan és felelőtlen erősítése az emlékezetüket vesztő hanyatló korok sivatagként terjeszkedő kollektív amnéziájának.

Az eltávozó emlékének, elenyésző emberi arcának pontos megrögzítése ugyanis *nem* az eltávozonak az érdeke – immár, sajnos, nem az övé. Az itt maradónak az érdeke, hogy jól lássanak, hogy észrevegyék és fölmérjék azt a hozzájárulást, amit a távozó emberi lénye, munkája, erőfeszítéseinek megannyi tárgyiasult eredménye számunkra jelent. Azt, ami a mi ezutáni életünk lehetőségeit is növeli. A személyes veszteség megvallása tehát, bár a gyász része és természetes gesztus, nem elég.

Mégis, a legelső, ami most kikíváncozik tollam alól, a személyes megrendülés szava: Lőrinczy Huba halála nekem személyes veszteségem is. Hajdan tanárom volt, majd pályatársam és barátom lett, s lénye a megismerkedésünktől, 1969-től máig tartó évtizedek során – a ritka találkozás ellenére – életem részévé lett. Amikor megismertem, 1969-ben, a Szegedi Tanárképző Főiskola frissen kinevezett tanársegéde volt (mi, tanítványai pedig elsős hallgatók), ma, amikor búcsúznom kell tőle, a Berzsényi Dániel Főiskola professzorát, a habilitált egyetemi tanárt búcsúztatom. E két dátum, az életút e két pólusa közt egy hosszú és eredményes felsőoktatási pálya, egy szervesen bontakozó irodalomtörténeti életmű, s egy személyiségét állandóan gazdagító *stilusos* ember – az öntörvényű, „saját arcú” személyiség – regisztrálható. Mint embert, a stílus és a komolyság jellemezte: megadta a módját, a formáját a dolgoknak, s komolyan vette munkáját is, a másik embert is. Érzékeny volt s némileg talán hiú is: vágyott az elismerésre, amit megérdemelt, de maximálisan korrekt volt mindenkihez – azokhoz is, akiket nem szeretett. Az elegancia nem viselet, hanem életstílus volt számára. Nemcsak szavait válogatta meg mindenkor, de gesztusait is: a határozott vélemény és a tapintat nála nem került egymással szembe. Tisztelte a másik embert, általában az emberi lényt, esendőségeivel együtt. Könyöklő-tülekedő, az egoizmust eszménnyé emelő korunkban egy másik, egy jobb és nemesebb eszményt képviselt. Nem programosan, hanem mélyről, belülről jött igényeinek engedelmeskedve. Akik számára idegen volt, alighanem ezért volt az. Az emberi méltóságot föl nem adó, belülről fakadó *tartás* a profitmaximáló ügyeskedés és erőszak világában mindig zavaró.

Élete a vidéki értelmiségi, a vidéken önmagát kibontakoztató szakember élete volt. Szombathelyen született, 1940. november 15-én, s egész élete – két, egyenként néhány éves periódust leszámítva – e városhoz kötődött. Egyetemi tanulmányait 1959 és 1964 közt mint magyar-történelem szakos hallgató, Budapesten, az Eötvös Loránd Tudományegyetem bölcsészkarán végezte. Nem voltak könnyű idők azok, az ország egy ellentmondásokkal teli konszolidáció felé haladt, s a bölcsészszakma is, bár az ötvenes évek általános nivójához mérve már megújulóban volt, még sokat őrzött a túlhaladni szándékolt korszak velleitásaiból. Egészében a kar légköre és nivója is vegyes képet mutatott. Lőrinczy Huba, amennyire ez utólag számomra megítélhető, már ekkor a nyugatos hagyományhoz kapcsolódott. Tanárai és egyetemen kívüli szakmai orientációs pontjai közül azok voltak meghatározóak, akik s amelyek ez irányba mutattak. (Én Komlós Aladár és Sőtér István nevét hallottam emlegetni tőle, ez időkről szólva.) Középiskolai tanárként szülővárosába került vissza, 1964 és 1969 közt az egyik helyi gimnáziumban tanított. 1969-ben, elfogadva a Szegeden kínálkozó lehetőséget, a Szegedi Tanárképző Főiskola magyar irodalomtörténeti tanszékére került, tanársegédnek. Felsőoktatási pályakezdését már magam is láttam, személyes emlékeim alapján mondhatom, hogy – bár volt a tanszéken egy-két jó tanár, pl. Keszthelyi György vagy a miniszteriális

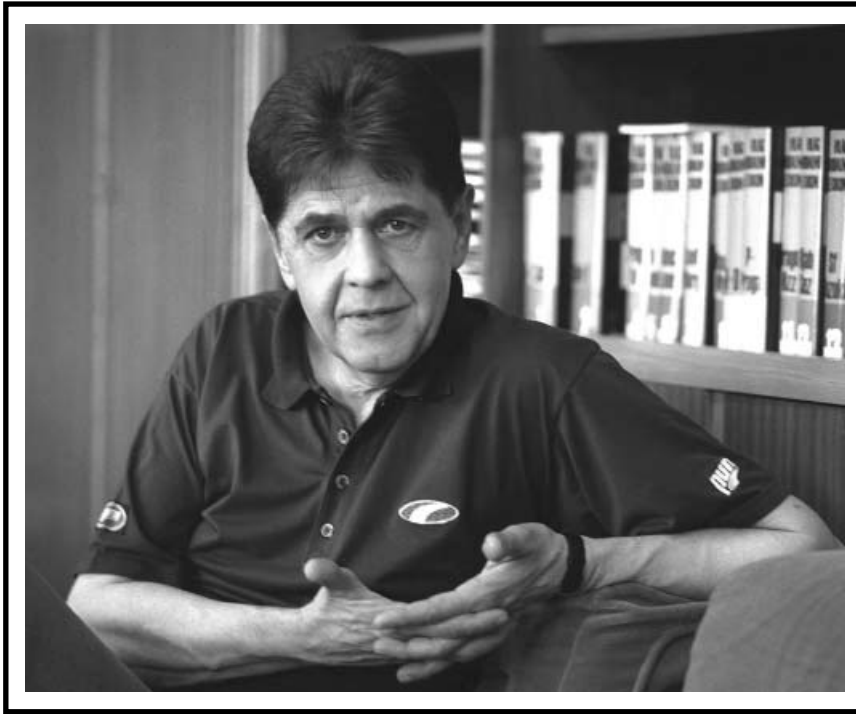
pozíciójából le-leránduló jovialis Pálmai Kálmán – az ifjú tanársegédet fölkészültsége, igényessége, a tanításba belevitt ambíciója messze az átlag fölé emelte. Érződött, hogy egy komoly pálya lehetőségei érlelődtek benne. Ekkor már publikált, kisebb-nagyobb közleményei szakfolyóiratokban is fölbukkantak, s alakultak szegedi és pesti szakmai kapcsolatai is. Szegeden mégis csak 1974-ig maradt, a szülőváros vonzása – s a följlövőben lévő szombathelyi főiskola hívása – erősebbnek bizonyult: visszatért Szombathelyre. Bár a ma Berzsényi Dániel Főiskolaként ismert intézmény azóta jelentősen átalakult, megerősödött, az intézmény megerősödése és az ő szakmai kibontakozása ettől kezdve összekapcsolódva, párhuzamosan futott. 1974-től 1982-ig adjunktusként, 1982 és 1990 közt docensként, 1990-től főiskolai tanárként tanárnemzedékek sorát nevelte itt. 2000-től a tanszék vezetését is ellátta, s egy idő után „hivatalos” elismerése is elkövetkezett. 1995-ben az irodalomtudományok kandidátusa lett, majd 2003-ban habilitált. Az utóbbi pár évben már az egyetemi tanári cím is járt neki.

Az irodalmi és tudományos élet nagy centrumaitól távol élve díjakkal, kitüntetésekkel nem halmozták el. Emlékezetem szerint még szegedi oktatóként kapott egy akadémiai kritikai díjat, majd, már szombathelyi tevékenykedése elismeréseként, 1981-ben az Életünk-díjat, 1986-ban az Oltványi Ambrus-jutalmat nyerte el. Bizonyos, hogy mind Szombathelytől, mind az országos szakmai szervezetektől többet érdemelt volna. Egy élet s egy életmű értékét azonban nem a díjak adják, bármily jól esik is az embernek közössége visszajelzése, erőfeszítései elismerése.

Pályája Szombathelyre visszakanyarodó szakaszában, kivált 1989 után, a helyi és regionális kulturális közéletben is szerepet vállalt. Írószövetségi regionális titkári munkája, a Veszprémi Akadémiai Bizottság irodalmi munkabizottságának elnöki posztja, vagy a Magyar Irodalomtörténeti Társaság országos elnökségi tagsága a kívülálló számára is fölvyillant valamit abból a sokrétű tevékenységből, ami élete főiskolán kívüli területeit is jellemezte. (Úgy tudom, 1989 után egy ideig még a helyi közéletben is ügyködött, remélve némely, számára fontos kulturális cél megvalósíthatóságát. Szívügye a szombathelyi színház megteremtése volt; szomorú, hogy álma, úgy látszik, csak most, halála után valósul meg.)

Az életmű legfontosabb, vagy legalábbis a kívülálló számára is leginkább „látható” és hozzáférhető rétege mindazonáltal irodalomtörténeti és kritikai munkássága. Első írásai a hatvanas években jelentek meg, alkalmi recenziók, íráspróbák voltak ezek, egy jótollú, tehetséges fiatalember szárnypróbái. Körülményei, munkalehetőségei azonban, késleltetvén igazi indulását, csak felsőoktatási pályája kezdetétől, a hetvenes évektől, főleg szombathelyi főiskolai éveiben alakultak úgy, hogy kritikai és irodalomtörténeti ambícióinak is élhetett. Tanárként azok közé tartozott, akik mindig fölkészülten léptek katedrára, előadásait tartalmilag, „anyagérőssége” szerint is, megformáltságát tekintve is gondos előkészültség, koncentrálttság jellemezte – mindez pedig időt igényelt. Az oktatók egy, nem is kis hányada a tanítás rovására oldja föl az oktatás és a tudományos munka szükségképpen keletkező feszültségeit: rutinból, „lazán” áll hallgatói elé, improvizálva adva elő azt, amit korábbi ismereteiből még őriz s az adott pillanatban is aktualizálni tud. Lőrinczy Huba nem az oktatók e meglehetősen népes táborába tartozott. Fölkészületlenül kiállni stílustalanságnak érezte volna. Ez az időigényes és erői javát lekötő módszer, persze, hosszabb távon megtérült számára. Az oktatott anyag elmélyült ismerete, az egységben látás képessége és beidegzettségei tanulmányírás közben is segítettek. Bár publikációi szűkebb körűek, mint az az anyag, amelyet oktatott, s – különböző okok miatt – nem is monografikus jellegűek, könyvei, ezek a tematikus egységet alkotó, erősen összefogott tanulmányfüzetek a 20. századi magyar irodalom lényeges kérdéseit tárgyalják. Ő maga, szükséztől, azt vallotta: „Kutatási területe a századforduló és a századközép magyar epikája, elsősorban Ambrus Zoltán és Márai Sándor életműve.” De akik ismerik könyveit, tudják, ennél – tematikailag is, mélységben is – nagyobb területet öleltek föl publikációi.

Könyvvel viszonylag későn, 1984-ben, negyvennégy éves korában jelentkezett először. *Szépségvágy és rezignáció* című, címevel is emblematis, egyben szerzője alkotát is kifejező könyve ekkor jelent meg. E műve Ambrus Zoltán és Török Gyula életművére irányuló prózapoétikai elemzéseit, monográfiapótló kísérleteit tartalmazza. Miért csak ekkor? – kérdezhetnénk. A kor általános viszonyai, a vidéki kutatónak a centrumtól való (nemcsak „fizikailag” jellemezhető) távolsága, s más külső okok mellett alighanem azért, mert kutatásait „szélről” kezdte. Témáit, szűkre szabott lehetőségeihez igazodva, nem a Nyugat-nemzedék nagyjai közül választotta, hanem az érdekes, de kevésbé kutató „kisebkek” közül. Így „gyorsabban” lehetett valós eredményt elérni, de a centrális

problematikával való értelmezői szembenézés szükségképpen több időt igényelt. (Ez minden korlátozó körülmények között dolgozónak közös korlátja és – lehetősége. A testre szabott „gályapad”, amelyből „laboratóriumot” lehet csinálni.) De nem mellékes összefüggés: Ambrusról, Török Gyuláról alighanem ma is a *Szépségvágy és resignáció* lapjain olvashatjuk a legautentikusabb interpretációkat. S az is jellemző, hogy már a következő évben, 1985-ben újabb kötettel állt elő; *Fénytörés* címmel irodalmi kritikáit gyűjtötte össze. Ez a kötet, bár egyik-másik darabja szerkesztői fölkérés, azaz a „véletlen” műve volt, már mutatja érdeklődése gazdagságát, s ezen belül ízlése bizonyos irányait is. Amikor pl. Rónay Györgyről írt, nem csak egy fontos, de nem „divatos” jeles szerző értelmezésére vállalkozott, de közvetve egy ízlésforma önarcképét is adta – igényesen, tárgyyszerűen.

Az „igazi”, a nagy témára való rátalálás mégiscsak a rendszerváltás utáni új helyzetben következett be. Leomoltak bizonyos tilalomfák, s a magyar irodalomban újra legitím téma lehetett a nagy, de jószerivel tökéletesen föltáratlan, legföljebb az irodalmi legendáriumban élő Márai-életmű. Az egyre-másra megjelenő régi, de idehaza lényegében teljességgel újak számító Márai-művek kritikai számbavétele pedig Lőrinczy Huba számára új, mondhatnánk testhez álló „kihívást” jelentett. Először alighanem csak a kínálkozó alkalommal élt, amikor Márai Sándor valamelyik eléje kerülő könyvéről alapos, részletekben is elmélyülő, esszé-számba menő kritikát írt. Ám utóbb, megízlelve ezt az életművet, egyre tudatosabban fordult az életmű újonnan megjelenő s értelmezést igénylő kötetei felé. A Márairól írott tanulmányai első sorozata 1993-ban már meg is jelent könyvbe gyűjtve. Ennek egy Máraitól vett idézet lett a címe: „...személyiségnek lenni a leg több...”, s ez a cím megintcsak beszédes. Illik Máraihoz, valóban beállítódása lényegére világít rá, ugyanakkor Lőrinczy Huba szemérmes önvallomásának is tekinthető. Ez volt az a közös pont, amely hidat teremtett a század egyik jelentős magyar írója és a szombathelyi irodalomtörténész között: a *személyiség* föltétlen tisztelete. S ezen a „hídon” át az irodalomtörténész egy olyan gazdag, új perspektívákat megnyitó életmű életvilágához, belső összefüggéseihez érkezett el, amely élvezetes és tanulságos munkalehetőséget kínált számára, megadva az értelmes munka élményét, ugyanakkor – e lehetőségétől persze nem függetlenül – lehetővé tette az értelmezve tanulás, az önmegújító perspektívaképzés élethelyzetét. A hanyatló, későpolgári kor reprezentatív írója a magyar irodalomban Márai Sándor. Munkásságával fönntartja a „polgár” eszményét, de fogyatkozó illúziókkal, olykor már teljességgel illúziótlanul ennek az eszménynek a föltartóztathatatlan hanyatlását, önmagával való szembekerülését, deformatív dinamikáját is diagnosztizálja. Egy vonzás és taszítás kettősségében megragadható eszmény volt az övé – Lőrinczy Huba számára alighanem ez a kettősség bizonyult érdekesnek, önismeretet fokozó kihívásnak. De eközben, jó irodalomtörténészként, két, rá leselkedő

veszélyt is elkerült. Sem önarcképpé nem stilizálta át a Márai-értelmezést, sem az elsietve megszülető Márai-monográfiák számát nem gyarapította: nem sétált be a csapdába, nem rövidítette le önkényesen a fölkészülés fázisait. Az előbbtől megóvta ízlése, irodalomtisztelete, az utóbbtól szakmai fölkészültsége és krédója: megállapításokat tenni egy műről, kivált egy egész életműről csak megalapozottan szabad. Valamilyen, még oly divatosnak tetsző metanyelv gátlástalan működtetése nem pótolja a valódi értelmezői munkát. S a tudományos tudás, mivel nem élhet az önkényesség szabadságával, mindig korlátozott tudás. (A tudás korlátozatlansága csak a művészek, a misztikusok és – rosszabbik esetben – az önmagukat is megtévesztő ideológusok privilégiuma.)

Lőrinczy Huba irodalomtörténeti gyakorlatát szinte kezdettől egy szövegcentrikus, a szöveget maradéktalanul tisztelő, de a szöveg létrejöttét és befogadását egyaránt föltételező „külső” összefüggésnek, a kontextusnak a létét elismerő módszer jellemezte. Az a prózapoétikai elképzelés, amelyet a magáénak vállalt és egyre differenciáltabban gyakorolt, releváns mozzanatként kezelte a világkép-elemzést is, s mint ilyen, egy nagy tradíciót folytatott. Az irodalmi mű önelvűségét és (részleges) külső meghatározottságát egyaránt érvényesülőnek tudta tehát. Tanult az utóbbi másfél-két évtizedben nálunk is divatozó hermeneutikától is, de az esztétikai sajtószertűségekre figyelembevétele közben sem osztozott annak programos önkényességében, posztmodernizátori hevületében. Ennyiben, de csak ennyiben „konzervatív” volt. Ám meggyőződésem: a műveit mindig jellemző elmélyült szövegismeret, a belső szövegösszefüggések iránti érzékenység, az akribia, s a megalapozottság erős igénye értelmező munkáját jelentőssé teszi. Szilárd alapot adnak a továbbértelmezéshez, az értelmezéstörténeti folyamatosság fönntarthatóságához.

Pályája utolsó nagy, csaknem egészében Márai életművének szentelt szakaszában ez az alapozó jelleg kivált jól érzékelhető. Az egymás után sorjázó kötetek (*Ambrustól Máraihoz*, 1997; *Búcsú egy kultúrától*, 1998; *Világkép és regényvilág*, 2002; *Az emigráció jegyében*, 2005) éppúgy erre vallanak, mint az „*Este nyolckor születtem...*” címmel általa szervezett s utóbb kötetben (2000, 2002) is közreadott Márai-konferencia. (Ez utóbbiban élete társa, Czetter Ibolya volt segítségére.) Márairól az utóbbi két évtizedben természetesen mások is írtak, sőt több könyv is megjelent róla, az első számú Márai-értelmező, aki elsősorban erre az életműre fókuszálta tevékenységét, mégis nyilvánvalóan Lőrinczy Huba volt. Részletekben is megnyilvánuló elmélyültsége, módszeressége, következetes építkezése kiemeli a Márai-értelmezők sorából.

Betegsége manifesztálódása előtt írott utolsó könyvében (*Az emigráció jegyében*, 2005), az előszóban (*Néhány bevezető szó*) van egy passzus, amely – utólag – tragikus távlatba került: „Egy nagy munka végeztét s egy másik, még nagyobb munka kezdetét jelzi ez a könyv. Egy nagy munka végeztét, mert a benne közreadott öt regényelemzéssel a szerző befejezte Márai összes nagyepikai művének feldolgozását. S egy másik, még nagyobb munka kezdetét, mert az analízisek sora után csakis a szintézis következhet. A szerző immár monográfia írására készül, amely áttekintené Márai nagyepikai pályafutását, adván egyszersmind hossz- és keresztmetszetét, megnevezvén a regényuniverzum csillagképeit, kijelölvén az oeuvre magaslati és a mélypontjait, bemutatván a művek uralkodó eszméit és poétikai arculatát.” Majd, az előszó egy későbbi helyén még egyszer visszatér e szituációra: „Két munka, a bevégzett és a kezdődő között támadó pillanatnyi szélcsendben állt össze ez a kötet. A rövidke és viszonylagos nyugalom és az erőgyűjtés idején, a még nagyobb feladatra készüléskor a szerző ezzel az ajándékkal lepte meg magamagát”. Ezeket a sorokat immár nem lehet megrendülés nélkül olvasni. Most már tudjuk, a szintézis, amely gondolataiban már élt, soha nem következik be. A tervek, amelyhez a szubjektív föltételek adottak voltak, a szenvedéssel teli hosszas betegség, majd a halál – mindent visszavonhatatlanná téve – törölte.

Nem kétséges, minden halál fájdalmas, s az emberek kisebb vagy nagyobb csoportjának veszteség. Lőrinczy Huba halála, meghiúsítván terveit, túlmutat a személyes veszteségen és fájdalomon. A halál őt alkotóereje teljében, az életmű megkoronázása előtti utolsó fázisban ragadta el, s amit ő tudott volna megírni tervezett monográfiájában, az immár örökre elveszett számunkra. A személyen túli, kollektív veszteséget alighanem ez a tény mutatja meg a maga teljes nagyságában, „kívülálló” számára is plauzibilisen.

Az élet s az életmű mégis, mindezek ellenére is kerek egész. A megvalósulatlanul maradt terv, amely az életmű korolláriumuma lehetett volna, ezen nem változtat. Örülünk annak, amit az embertől s az irodalomtörténésztől kaptunk. De az bizonyos, Szombat-hely kulturális élete egy fejjel kisebb lett, s a „szakma” elveszítette egyik jeles alakját, a magyar próza egyik értő s megbízható értelmezőjét.

„Hogy kiadja teljesebb végösszegét”

(Kemsei István:
Immanuel Kant hálósipkája)

Attól a költőtől, aki verseit egy filozófusról, sőt e filozófus hálósipkájáról kereszteli el, bizonytalannal nem áll távol sem a bölcsélet, sem az irodalom. Kemsei István azonban nemcsak a filozófiába karol örömet – mint művei (verseihez illesztett jelmondatai) mutatják, költés közben egy egész íróválogatot (például Petőfi, József Attila, Szabó Lőrinc, Vas István, Kormos, Nagy László, Szapphó, Puskin, Tolsztoj, Apollinaire) kíséri. Az *Immanuel Kant hálósipkájáról* mégis bajos volna kijelenteni, hogy valamilyen bölcséleti, irodalmi inspiráció. Hivatkozásait számolva, igaz, a szokásosnál talán sűrűbben kerülnek elő argumentumok a mesterség nagyjai. De üssük fel a könyvet akárhol, tüstént kiderül: a kegyetlen összefoglalások költője amúgy csupa érzés, csupa személyes élmény. Az, hogy közben a filozófia elvont muzsikája is belejátszik a szerző szövegeibe, nem jelent mást, mint hogy Kemseinél a kívülről kapott tudás és a saját tapasztalat kiváltóképp egymásra utalt alkotásrészei a versnek.

Az *Immanuel Kant hálósipkája* mindössze tizenkilenc költemény, s hozzá szinte egyetlen téma: keserű, ironikus nekiindulás az öregedésnek. Annál inkább érdekes: mi minden elfér ebben az egyedüli szövegben! Először is, a Kemseit képviselő versalany nagyon haragszik az időre. Haragszik a múlása miatt („Végleg rohadjon meg az egész, / most, hogy az idők is lejárnak, / ne kívánjam, legyen magának / holtáig e zsebpiszoknyi rész”), de dühös a kor nívjára is. „Ahová nézek, mindenütt mocsár: / büzlő, gőzölgő, vagy pedig fagyott, / s az ég a szélén elbambulva áll.” Ám ez a szigorú és ingerült lélek, ahogy kész fölindulni, kész engedni is; kész kinyitni érzékeit; kész, hogy oldottabban, nagyobb kedvvel ízleljen bele – mindenekelőtt a visszapirkadt időbe; a múltba, amely „ha kimondom: szó, ha akarom: sziget”, Kemsei kimondottan akart szigetet a szeretet. És csakugyan csodáltnivaló, mennyi finom rezdülés, gyöngéd szívhang szabadul fel barátság- és emlékverseiben. (*Fénykép: egy régi szilveszter; Dorottya hangzatka, Hommage? Szabó Lőrinc*) Igaz, a tragikum is itt éri tetőpontját: *Az utazó*, mely Parancs Jánost siratja, oly kíméletlen egyértelműséggel, oly átélten beszél az elmúlásról, hogy lehetetlen a hatása alá nem kerülni.

Voltaképp az *Összecsukott szárnyasoltárban* úgyszintén az idő

hatalmáról esik szó. „...a név is eltűnik, az arc is a semmi időbe hull” – hallatszik a vers elejéről. De a költő Kemsei mintha Berzsenyivel értene egyet; vagyis hogy az írás világképzés. És nem teszi-e hozzá Berzsenyi, „hogy minden világképző lélek egyszersmind szerető lélek”? Az *Összecsukott szárnyasoltár* pedig a szerető férfi vallomása. A férfié, ki olykor (az öregedés dacára) isten boldog gyermekének érezheti magát: „És megint együtt. Ízed, mint az alma íze / a gyümölcs és a szájpaddás találkozásában.”

Az ízek találkozásáról szóló kép különben valóságos műhely-szimbólum. Vagy a Kemsei-vers igazi karaktere nem a beszédtonus folytonos fölülírásából fakad? A keserű, csaldott költőre nem visszhangzik-e azonyomban az ironikus – néhol a groteszkig menően ironikus – Kemsei? S a vénség közeli telét komolyan vevő lírahós bánatain nem mulat-e ugyanó: flegmán? De a vers belsejében sem egyszínű az élet, ha észrevesszük, milyen jól megfér itt az originális költészet az úgynevezett epikolirával. Megfér, noha roppant távolság példájul az *Összecsukott szárnyasoltártól* az *Útvesztő keservesig*: „Az ember cipel, ha rákényszerül, / bármit, ami halálra rápad, / vakard csak le! Így kaphatsz étkező / mocsokká változott fogalmakat. // Tisztázni sincs mit, elég nem tudást / lehetsz minden kapcsolatban untig, / s megélsz, ne kérj másiktól ráadást: / elint a visszavezető útig”.

A kilátástalan *Útvesztő keserves* a semmit hozza előtérbe, a tárgyként adott úrt, amely a maga tárgyi mivoltában is oly állhatatlan és ingatag. „Bened, fölötted, / átellenben az üresség fala.” – írja Kemsei. Íme az úr anyagszerű töménysége – s rányomban az ellenkép, ennek a vízióval anyagszerűségnek a tagadása: „Fej-beverni anyagot nem ölthet, / így hát mihez is kezdhetnél vele?” A mindent kétségessé tevő kérdésben egy pillanatra a madáchi lant is megpendül: „Örjögő röptünk, mondd, hová vezet?” Az *Útvesztő keserves* azonban az igenek és nemek bonyolult kapcsolatát mellőzve megáll a haszontalan gyötrelménél. Megállapodik abban, hogy egy közérzet tragikus hangulatú kátéja legyen.

Mi az, amivel Kemsei mégis megpróbál fölülelmedni kedélye árnyékba-zuhanásán? A fölény; a saját öregesség-félelmét is leszóló önértzet, Pascal jegyében, aki szerint a *gondolat az ember legfőbb büszkesége*. A vénülésnek nekivágó lírahós számvetéssel kezdi: „Mint aki háttal a teremtésnek / tükörbe tekintve két balkézre lát, / körmöm maszatos üvegre véshet. // A rakódott mocsokot karcolhatja át. / Ettől az eredmény nem változik, / nem nő a szállongó pernyében virág.” Majd szelmet énekel „a múlhatatlan csöndön

át”, az *Aquincumi éjszakában*, hol, „fözlűg időnek hangszere, / míg rajta játszik négykezes / szerelmesének Aelia, / szerelmesének Aelius.” Emlékek és szellemek közt forogva („Nem mondhatod, hogy nem volt idill / és meghittség...”) egyszerűen csak végére jut a hiteknek és tanításoknak. „Úgy lettem öreg, egyik pillanatról a másikra, hogy makogni kezdett bennem az idő”. Éz minden?

Azaz: mire a mérleg elkészül, nem marad más, mint a kikerülhetetlen és értelmetlen vég. Erre a lesújtó igazságra (ha tetszik: abszurdumra) Kemsei István a kimondás fölényével válaszol. Nyersen és kertelés nélkül beszél. Semmit sem szépít, inkább sebez. S annál metszőbb, mivel fennakadást nem ismerő stílusa a mondanitadás ritka képességével teljes. Nem, nem az eszközt teszi céljává, de az írás moráljába és presztízisébe nagyon is beleérti a tartósság követelményét. Hogy amit leír, ne beszél, hanem alkotás legyen. Az élet elapadhat, a művészség soha. Kemsei István arcéle a létezés felé: az a megrázkódtatás fölénybe rejtő profil, amely hitvány utazásnak festi, ahogy az „ember fut a létén át”. A *Lev Tolsztojnak, Asztapovo, vasútállomás* című versében írja: „Ez úgy reszkett engem is: / kis magányos, ki belekékül, / kit csak maga-hiánya visz, / nem test többé, hanem a szellem / zörgő héja, a vége ellen / szégyenletesen végező / kétbalkéz öntörvényező?” Dehogyan a szellem ájulásáról van itt szó! Kierkegaard kemény leckéjét: („Halálra kell előbb sebezünk a földi reményt, csak utána menthet meg bennünket az igazi remény.”) látjuk valóra válni a költőben, aki immár komolyan remélhet.

(Orpheusz Kiadó, 2006)
Kelemen Lajos

A test tükörcserepei

(Lovas Ildikó:
Spanyol menyasszony)

„Ami egyszerű, az sohasem sikerülhet.”
(Lovas Ildikó)

Lovas Ildikó *Spanyol menyasszony* című regénye művészi tükörjáték, vagyis a szavakkal teremthető tükörzés művésze. A regényt működtető folyamatos tükörjátékban semmire nem vetül direkt pillantás, semmi nem mutatkozik meg közvetlen láthatóságában. Ahogy a tükör a hétköznapiaknak is *láthatatlan* állandósága (hiszen pusztán az önkonstatálás hordozó felülete), úgy a *Spanyol menyasszony* című regényben is egy szinte láthatatlan tükörfelület képződik. Az első szándékú rögzítés helyett a megfigyelt

valóságselemek valami másra, másakra történő ki- és rávetülés formájában válnak érzékelhetővé. A művön belül egyfajta spontán értelemzőződés indul meg, melyben a kiindulás és a vég, az eredet és a tükörkép elkülöníthetetlen egymásrautaltságban képez meg egy sajátos vibrációs teret. Ez a tér tele van titkokkal, a titok leleplezésére irányuló teljesíthetetlen és kielégíthetetlen vágyakkal, vágytárgyakkal.

A *Spanyol menyasszony* értelmezhető úgy, mint egy a Férfi által már megképzett világ/valóság (a Csáth Géza felől értett Nő, konkrétan a feleség, Jónás Olga) elé állított olyan tükör, mely mintegy hátulról világítja meg a szemből már látottá tett képet. Ez a fiktív dokumentumként íródó történeti szál tehát Csáth Géza *Naplójának* ellenolvasata.

A regény nagylátószögét illetően érdemes megidéznünk a probléma egyik legjobb szakértőjét, Freudot, aki szarkasztikusan jegyzi meg valahol, hogy bár egész életében azt kutatja, „Mit akar a nő?“, nem sikerült megtalálnia a választ. Ám a pszichoanalízis pásztázó tekintete elől újra és újra elrejtőző Másik tapasztalata nem volt hiábavaló, hiszen e hiánypasztaletat önmagában is nagyon fontos belátásokat rögzített. Többek között azt, hogy a Másik mindig Hiány, vagy hogy a Hiány mindig a Másik, és hogy minden kíváncsiság csak növeli és generálja e viszony feszültségeit: a birtokba vevő én és a birtokolt másik bipolaritása és akaratkölcönössége a feleket folyamatosan „önnön partjaira” veti vissza.

Lovas Ildikó új könyve, a *Spanyol menyasszony* a freudi tapasztalat nagyon tudatosnak tűnő megerősítése. A perspektívaváltás, amely úgy feminizálja a maskulin monokularitást (ezzel egyébként annak ekvivalensévé téve), hogy megtartja a kérdéses kíváncsiságának élet és mélységét, de eleve lemond a Másik (a Férfi) tipizáló, homogenizáló alakzatokba való rögzítéséről. Ezt már a Lovas Ildikó számára (mindig) oly kedves paratextusok nyitó idézete bejelenti (s ezzel legitimálja, és a narráció nézőpontjának alapelvét teszi) a *nem-konkluzív érdeklődést: „Nem kell mindig a legvégső konklúzióig elmenni. Annyi minden van közben is.”* (Elias Canetti: Feljegyzések) A mottóval választott idézet az egyéb irányú jelentéskibontás lehetőségei mellett előre vetíti Lovas Ildikó könyvének tapasztalati horizontját. Freud megjegyzése elé tükröt tartva Lovas Ildikó könyve abba a belátásba íródik bele, hogy „a fiúknál sohasem lehet tudni. Az, hogy a fiúk mit éreznek, rejtély.”

A Freudnak címezhető női üzenet egy olyan regényben fogalmazódik meg, amelyben két (egyformán énként megjelenő) nőszereplő szá-

mára (alapvetően különböző okokból) érvénytelenné válik az életnek értelmet adó, (közös) Nagy Álom. Az Álom tartalma a házasságban, a Férfiban megélhető teljes boldogság. Két különböző időben és színhelyen foszlik szét ez az illúzió. Az esemény-tükrözésben nagyon fontos, hogy a veszteség tapasztalata mindkét esetben elsősorban testi történéssé transzformálódik, és a test tükreinek széttöréséhez vezet. A széttört felületeken megjelenő képek, mintegy bizonyítva önmaguk realizálását, nem alkotnak meg egy összefüggő, kizárólagos (női) valóságot.

A serdülő/kamaszodó lány vívódásait, küzdelmeit bemutató, nyilvánvalóan a szerző élettörténetét tematizáló cselekményszálban a másíkról (a fiúkról) megképződött *nem-tudás* mint tapasztalat íródik át és érvényesül elbeszélésidők minden viszonylatában. A Másíkról (a Férfjról) való *nem-tudás* (az érthetlenség) érzése meghatározza a másik cselekményszál hősnőnek valóságértelmezését is. Az 1918-ban játszódó történet hősnője, Jónás Olga Csáth Géza feleségeként, az életben már sokat tapasztalt nőként–asszonyként ugyanúgy idegenként látja a férjét, ahogyan a 80-as években a fiút és férjét kereső önéletrajzi elbeszélő viszonyaiban is a másíkra irányuló érthetlenség és érthetlenség válik hangsúlyossá. A két időt összeolvasva a regény ki nem mondottan hordozza azt a belátást, hogy az életidő, a felnőtté válás, az érettség nem küszöböli ki az intimitásban meglévő inkonzisztenciát, sőt a másik megismerésében a tudatosság, a felkészültség inkább eltávolító erejű.

Pedig minden jól indul. Jónás Olga az ország legzseniálisabb férfiójának a felesége lesz, az önelbeszélés hősnője szintén nagy igénnyel választja partnereit, fiúit, férjét. A könyv tükörjátékainak egyik legérdekesebb formája az egyes olvasatok tükröződése. Ez igazán akkor válik hangsúlyossá, amikor a szereplői tudatok számára világossá válik, hogy a Másik mindig eleve egy sajátos olvasói tapasztalatként jelenik meg. Mindkét nő esetében olyan olvasatok érvényesülnek és válnak életalakító stratégiává, melyek a Férfiban drámaian megnyilvánuló hiányra mutatnak rá. Az olvasásmódjaiban alakuló, megformálódó jellem mintegy saját magát olvassa vissza a szövegekbe.

Jónás Olga számára a férje naplója az életszöveg. Az 1912–13-ban íródott Csáth Géza-napló valóban megdöbbentő és megrázó feljegyzései a Másik másikjáról adnak képet, arról a létezőről, aki önmaga takarásából csak ebben a szövegben lép elő. A gyanú által vezérelt titkos olvasás azonban nem tisztázhatja a titkot, sőt újabb titkokat teremt. A feltároló titkok pedig nem megvilágítják, sokkal inkább eltüntetnek a másikat.

Az így előálló mérhetetlen hiány végeredményben a másik apokalipszise, leleplezés, feltárlás, annak megmutatkozása, hogy ami van, az a nincset világítja meg. Ez a folyamatos apokalipszis Lovas Ildikó könyvének koherenciateremtő fundamentuma. Középpontjában a titok különböző tematizációi és értelmezései állnak. Az apokalipszis ugyanis az *elrejtteni való* felmutatása, a szem számára tabuként létező felmutatása. Titkos tevékenység. A *Spanyol menyasszony* története folyamatos apokalipszis, melyben a titok és a leleplezés együttes vágyának konfrontációja, mint az élet drámai történése zajlik.

„Egészen addig, míg bele nem olvastam férjem gyerekkori naplójába, úgy hittem, senkinek sincsenek izgalmasabb titkai nálam. Naplóját is azért kezdtem olvasni, először még titokban – nem tudtam, hogy később ő maga kéri, hogy megtegyem –, azért kezdtem tehát bele, hogy olyasminek a birtokába jussak, ami megborzoneg.” Jónás Olga vágyai az olvasás során kielégülnek, és megelőzik azt a narcisztikus feltárlózkodást, amit később a férj kínzó és önkínzó biztatása jelent, de az ő olvasásörömebe zuhanó narcizmusa (hogy a rá irányuló vágyat a szavakban újraélhesse) vissza nem fordítható pusztulásba visz. „Aztán egy reggel megtaláltam a füzetet. Eszembe sem jutott, látva friss keltezését, hogy az már nem egy fiatal, ismeretlen fiú naplója, hanem a férjemé. Erősebb izgatottság vett rajtam erőt, mint esküvőnk napján. A szemem futott a sorokon, a nevem kereste, a nevem kezdbetűjét, s ahányszor ráakadt a kerekedő jelle, a szívem hatalmasat dobant, a szám elkerekült, formázta a hangot, mint egy sikkantást. Istenem.” Az izgatón titkos tevékenységgé tett olvasás a vágy nyilvánvaló áthelyezése a testről a szövegre, ám – a határátlépésen keresztül – célja a testi gyönyör fokozása. A már leleplezett test visszahelyezése abba az állapotába, amikor még rendelkezésre nem állásában a szörnyű kíváncsiság és izgatottság értelmet adó forrása volt. A másíkról szerzett (szerezhető) titkos tudást működtető libidó a testi gyönyörökig lendíti az ént.

A narcizmus abban az önleleplező vallomásban teljesedik ki (és dermed meg), amit Lovas Ildikó jó érzéssel emelt ki Csáth *Naplójából*. Az Elias Canetti-idezet mellé helyezett gondolat (amit Csáth Kosztolányinak címez) félelmetes vallomás: „Hangsúlyozom, hogy mindig szadista férfi voltam, és sohasem féltékeny.” (Csáth Géza: Jegyzetek D.-nek)

A könyv önelbeszélőjének olvasata más irányból formálódik, de szintén a hiány alakzatait teremt meg az olvasás során. A fiúkra vetett titkos tekintetek, a gyorsan célzó pillantások azt

a szöveget olvassák a valóságra, mely a női öntudat megformálásában is jelentős szerepet játszik. Szöveg és valóság kölcsönös visszaigazolásai alakítják ki és erősítik meg a lányban a hiány érzését, az elrejtett – nem ismert felé áradó kíváncsiság tehát folyamatosan önmaga gyanúját látja igazolódni. „Természetesen akkor sem engedtem volna meg, hogy bárki hozzám érjen, ha észrevettem volna. ...Azért nem engedtem volna, mert a nagyanyám szerint egy lány nem áll szóba senkivel, nem enged közel magához senkit, ugyanis minden férfit csak azt akarja... mindennap elmondta, hogy milyen egy rendes lány és mit akarnak a fiúk. Azt.”

A nagyanya olvasatának kivetülése mellett az elbeszélő én számára a másik ilyen típusú „tekintélyi szöveg”, James Joyce *Ulyssese* hasonló funkcióval válik szemléletformáló összetevővé (textussá). Egyrészt identitásképző izolációt biztosít, másrészt ezzel az izolációval a titkok a hiány feltárulásként lepleződnek le. (Az Olga-fejezetekben a textus és a szexuális egysége robbantja szét a harmonikus létezés lehetőségét, itt pedig a text és a szex szövegkonfrontációja eredményez élehetlenséget.) Ebben a vonatkozásban (is) nagyon fontosak a regény két történeti szálát egymásra vonatkozó szövegszerű átfedések és utalások. Az egymásba nyíló-hatoló szövegtettek a struktúrában teszik láthatóvá a regény világában központi szerepet játszó vágymechanizmusokat. A mű jelen időiben (eltérő okok miatt) elfojtott-elhallgatott a szerelmi vágy testiségben történő kielégülése. A cselekmény jelen ideje az erotizált időkontextus ellenére is aszexualis. Ebből a szempontból (is) érdekes az egymondatos nyitó fejezet, amely mintegy megalapozza az egymásra simuló szövegek szerveződését: „Én, azt hiszem, lényegileg még szűz vagyok.” Azonban a test kivonása a túlerotizált textusból/szexusból szintén vágyképződményként értelmezhető – egy újabb hiány jeleként (hiányjelként).

A szövegek (történetek) egymást olvasó utalásrendszerében kialakuló tér finom áramlásai a *Spanyol menyasszony* című regényt érzékeny hálózattá szervezik. A döntő szerepet ebben a szerveződésben elsősorban nem a nagyszámú motivikus megegyezés és megfelelés játssza, hanem az indirekt vonatkozások, melyek a könyvet (Lovas Ildikó meghatározása szerint) *lány, regény*-nyé teszik. Indirekt utalási rendszerként szerveződik meg az egymást olvasó történeteknek az az alaprétege, amely egyrészt a Csáth Géza-novellák, másrészt a *Napló* szövegeit vonja be a regény tudatába. Jónás Olga és az elbeszélő én olvasásközössége szinte modellálja a regény koncepcióját, hiszen a *Napló* olvasó

Jónás Olga a naplót olvasó elbeszélő tekintetében maga is naplószövegként áll elénk. „Én nem vezettem feljegyzéseket, mindent a fejemben tartottam. Szagokkal, fényekkel, színekkel tájékozódtam az évek, emlékek között. Gyöngyvirág illatú szappanhab a testemen, sokáig ez volt a legkedvesebb emlékem, fiatal emberek képét hozta vissza, amint megpróbálnak a közlembbe kerülni, megszólítani.”

A Jónás Olga tudatában vezetett naplót a szerző a *Napló* olvasásának ellenolvasataként hozza létre. A szerző a számára adódó tudástöbblet felől próbálja olvasni Jónás Olgát, aki ugyan nem vezetett naplót, de vágya által rákényszerült a naplóolvasásra. Az egyik regényszál Jónás Olga utolsó napját teszi tudatának tárgyává. A titokban a férje titkos naplóját író Jónás Olga alakjának megrajzolása egy titok leleplezésének nagyszerű lehetőségét kínálja. Mert Jónás Olga nem írt naplót, de szagokkal, fényekkel és színekkel tájékozódott. (Mintha a kamaszodó elbeszélő én valóságérzékelésének, megismerésének formái definiálódnának ebben a mondatban – a női léttapasztalat rizomatikus formái.) Az öröm forrásává kikiáltott test fenomenológiája, hogy egyszerre vágyat keltő és vágyakozó, drámai-ellenmondásos viszonyokat hoz létre a regényben. A testiség néha az engedelmisség, az alázat, néha pedig a lázadás eszközeként jelenik meg (e tekintetben a mű újraképezi a Csáth Géza naplójában pontosan megrajzolt coitus-viszonylatokat, hiszen Csáth a test odaadása és a megtagadása közti roppant távolságban járta a maga poklát). Regényében Lovas Ildikó a jelentésteli test finom hermeneutikáját adja a testtapasztalat kezdő formáitól a test „érvénytelenségének” végső tapasztalatáig. Ebben a vonatkozásban hangsúlyos a regény egy újabb indirekt utalása, melynek szervező motívuma a tükör. A tükör (vagy ablak) előtt töltött *lány-idő* semmivel nem helyettesíthető tapasztalatgazdagsága egyszerre jeleníti meg a testben és a testen kívül levés (a vágyó és a vágyott test) kettősségét. A test olvasásának és értelmezésének első és egyben utolsó hordozó felülete a tükör, amely kiszolgáltatja az én számára a saját testét. Valójában ez az énpozicionálás a regény alaphelyzete, kerete: a szem számára történő megmutatkozás, a vágyakozás a látottá és vágyottá válásra a menyasszony-szerepben modell értékűvé válik. Már a regény nyitó mondatai világossá teszik a tükör-szituáció szimbolikáját: „A júliusi hőségben a szoba sarkában állodogáltam. Áltam egyik lábamról a másikra. Hófehér stiklában. Stiklában szerettem volna, de nem lehetett, hiszen azért álltam ott, a szekrény előtt, hogy megbámuljanak. Jöjjenek az emberek és nézzenek. A karcsú

derekam. Makacs szám. Gyönyörű frizurám. Párizsi ruhám.”

A test kiszolgáltatása ugyanazt jelenti a saját és az idegen szemnek: az önmegaság láthatóvá válása. A regény Jónás Olgája jegyzi meg egy helyütt, hogy férje a testét vonalzóként használta, folyamatosan mért vele. A test mércévé tétele ugyanígy megjelenik a test tükörré tételében, hiszen az mint tükör mutatja/méri meg, miként látható a test. Amit a rá néző másik tekintete mutat, az a nézett testet teszi olvashatóvá és értelmezhetővé. A kiszolgáltatottság ebben az értelemben a test kiszolgáltatásával kezdődik. Ki szolgál és ki szolgáltat? Elkülöníthető-e szolgálat és szolgáltatás? – kérdezi a spanyol menyasszony. Mindenesetre a női test leginkább a tükör foglya, hiszen abban és akként formálódik öntapasztalata.

„Attól a kora tavaszi naptól mindennap visszatértem a tükörhöz, de már nem az előszobában, hanem a hálószobában. Hosszan forogódtam a szekrény előtt, ahol a megvilágítható tükör állt. Volt, hogy felültem az ágyra, úgy nézgettem magam.” A testhatár és az énhatár egymáshoz igazítása jól nyomon követhető az elbeszélő én által bemutatott kitérő kor- és fejlődésrajzban. A fiatal lánynak a test kiemelkedéseivel és domborútaival vívott folyamatos küzdelme az ennek azt a vágyott képét vetíti ki, hogy a test egy személyes, kontrollált belső rendet fogalmaz meg. A stabil testkép a másokhoz való viszony alapjaként szimbolizálja a test külső és belső viszonyainak harmóniáját. Ez a sajátos „tükörstádium” ebben a tekintetben nem időleges. A gyermekét szoptató Jónás Olga ugyanúgy tükörként áll az őt figyelő kovács tekintete elé, mint az „egyszer csak lett” melleit felfedező serdülő lányka. Az érzéki felszín úgy íródik vissza a belső énbé, hogy megszálja, erotizálja azt, és a megfigyelt / megfigyelő ént szembesíti önmaga ellenállhatatlanságával. „Pokoli évek következtek. A tükör előtti első enyhülést akkor éreztem, amikor felpróbáltam a hihetetlenül szűk, párizsi menyasszonyi ruhám, aminek feszségét a térdből szétáramló, keményített, hátrafelé hosszabbodó fodrok még inkább hangsúlyozták. Nem tudtam, mekkora árat fizetek majd az élményért, hogy a tükör előtt újra ellenállhatatlannak láttam magam.”

A tükörzésnek és tükröződésnek egy másik szintje jelenik meg a regény szerkezetében. A regény nyilvánvalóan nem szándékozik kiépíteni egyfajta ok-okozatási vagy ellentétező viszonyt a két történet között. A temporalitás sem jelenik meg a reflexivitás tartományaiként, azaz az időben előzetes történet nem íródik át tapasztalatként a későbbi történetbe. Ilyen értelemben nem használhatók az

előttiség és az utániség fogalmai, sőt írói bravúrnak tekinthető az a mód, ahogy egyfajta szinkronitás kölcsönösségébe íródnak bele az időben egymástól távoli események. A megképzett szinkronitásból születő tanulságnélküliség (amit korábban a nem-konklúzív logika fogalmával próbáltunk megragadni) azokban az eseménytükrökben válik érzékelhetővé, mely az emberi tapasztalatszerzés formáit az ismétlődés szerkezeiteiben látja leképezhetőnek. Az inkontingens mindennapiság időn átívelő tükörijátékát nyilvánvaló eseményegyezésekkel és finom sejtetésekkel is láthatóvá teszi a szerző. A két történetben megképzett Én a teljesen eltérő valóságkontextus ellenére az ismétlés alakzatán és az ismétlődés formáján keresztül szembetűnő azonosságokat mutat. A saját testben fellelhető öröm felfedezése és élvezete mindkét nő számára az önmagával való elégedettség forrásává válik. A női test belső rejtelmeihez való eljutás feltűnő azonossága hangsúlyos tükörijáték. A serdülő lány számára önmaga testének játékba vonása a test kinyílásának, a világ felé odafordításának az eseményévé válik. *„Hogy meg tudjam tartani az egyensúlyom, a sarkam a fenekemhez szoritottam. A másik lábam hosszan hátrafesztettem... A mellem kidüllesztettem, a kezem csipőre tettem. Ahogy így egyensúlyoztam, oldalra fordított fejjel és meglehetősen elégedetten, hirtelen valami furcsa érzés suhant át benne, a sarkam alatt, ahol a fenekemhez nyomtam. Olyan kellemes volt, hogy oldalra dőltem tőle az ágyon, és kuncogni kezdtem, abba sem tudtam hagyni.”*

Jónás Olga számára ugyanez a játék a test bezárulásának, berekesztésének az eseménye, a másik testére határtalanul rányíló test kudarca, végzetes megszégyenülése. (Tulajdonképpen párhuzamos esemény a férj teljes testi romlásával.) *„Szerencsére meleg volt az éjszaka. Én előbb felguggoltam, aztán a sarkamra üttem az ágyon, de nem volt túl jó, mert túl puha volt az ágy. A szőnyegre léptem, ott próbálkoztam. Ráültem egyik sarkamra, másik térdem a szőnyeghez szoritottam. Olyan erővel nyomtam a sarkam, hogy megfájdult a farcsontom, a térdem úgyszintén. Aztán cselhez folyamodtam. Jó érzéssel, a szőnyegen aludtam el.”*

A testvesztés mint állandó fenyegetés a regény minden szintjén és szintjén megjelenik, úgy is, mint a saját test elvesztésének réme, és úgy is, mint a (mindkét történetben) hisztérikussá váló féltékenységekben születő rém: a Másik testének elvesztése. Az énhatár és a testhatár problémájának feldolgozásában a két nő különböző utakon ugyanoda érkezik. A fiatal lány mintegy kitolva a testhatárokat, az idegen érintések elől nemcsak a testét védi, hanem a test kellékeit, a

ruházatot (elsősorban melltartóját). Az ő esetében a határookra irányuló agresszió nem közvetlenül a testre érkezik, az én-be való behatolás így már a „határovezetben” elakad. A házasságban élő Jónás Olga számára a test odaadásban történő elvesztésének gyönyörét az a rémálom váltja fel, melynek ikonja a férje lett. *„A férjem attól retteg a legjobban, hogy látni fogják, amint megsemmisül. Összerottyan, mint a szilvalekvár. Látni fogják, hogy már lépkedni sem tud.”*

A romlással, enyészettel járó fizikális funkcióvesztés azonban nem jelenhet meg vigaszként, hiszen valójában a test értelmének az elvesztése Jónás Olga számára személyes tapasztalat is. Ebben az összefüggésben a regényben külön kérdéskörre válik az intézményesült házasság problematikája. Mindkét történetben a személyes sors- és élettörténet ebbe az irányba épül, mintegy ebben találva meg önnön entechechiáját. A házasság és a férj mindkét főhős számára az elemi erejű legitimáló erő, s az eseménytörténet mindkét esetben ennek a hitnek és álomnak az érvénytelenítését hozza. A házasság mint jövő a test remélt és vágyott történeteinek egyetlen legitimáló keretként jelenik meg, melyben a fiatal lány számára megszűnik a Másik ijesztő közelségének, a tapintásnak a rettenete. *„Nem szeretek másokhoz érni, és nem szeretem, ha hozzám érnek, de valahogy mégis, csak úgy, mintha nem tenném. A hasamban érzem, hogy szeretném, közben pedig le kell gyűrőm a viszatetszésem, a körömpörköltből kikerülő krumpolin, amúgy igen finom safttól van ilyen érzésem. A körmöt persze utálom.”* Olga tapasztalata már érvénytelenné tette a test ijesztő közelségét transzformáló házasság pozitív lehetőségeit, hiszen a test közelsége nem mindig a testközelség. A házasságban fogollyá, kiszolgáltatottá tett test számára a Másikról való leválasztás marad a megőrzés egyetlen lehetősége. A házasságból való kilépés így már a test felszabadításának eseménye lesz.

A regényben azonban a férj–feleség viszony szimmetriái és aszimmetriái nem válnak valamiféle általánosítható tapasztalat példasorává. A különböző szintű összeolvasások, tükörijátékok nem futnak egyetlen fókuszpont felé. Az egymásra és egymásba rajzolódó képek éppen annak köszönhetően őrzik meg életszerűségüket, hogy nem tudnak a saját énüket megelőző/követő másikról, azaz a narratíva vonalvezetése nem köti össze a szövegben megjelenő tapasztalatok szétszórtságát. A szerzői tudat nem törekszik az inkontingens életvalóság birtokolttá tételére. A regény vége felé a Jónás Olgában megfogalmazódó gondolatok azonban mélyértelműségükben nagyon fontosá válnak: *„A kín azért*

tölt el félelemmel, mert elképzelhető, nagyon is lehetséges, hogy önálló, önmagában létező. Nem a szerelem misztériuma, hanem a lété. Elképzelhető, hogy a kín nem a szerelem misztériuma, hanem a létezésé. Lehet, hogy a szerelemhez nincs is köze.”

Ez a belátás azért válhat rendkívül hangsúlyossá, mert világossá teszi egy már szilárdra vált életértelmezés viszonylagosságát, azaz az értelmezés során felépített élettörténet (narratíva) egyoldalúságból fakadó esetlegességét. Ennek fényében Lovas Ildikó könyve nem kíván egy már birtokolt valóság felülírása lenni, s éppen ennek köszönhetően válhat a fentiek értelmében tükörré. Láthatjuk benne önmagunk.

(Kalligram, 2007)
Komálovics Zoltán

Honnan? Hová?

(Pék Pál: Szélcsond és újra szél)

A hatvanas éveit taposó költő kilencedik verskötete, a *Szélcsond és újra szél*, jóllehet egy új költői évszakot jelöl, ám számos korábbi verssel és egy egész verscsokorral visszautal a korábbi kötetek, kiemelten a *Szodoma* (Pannónia Könyvek, 2004) lélekvihairaira. Ebben a kontextusban, épp az új verseknek köszönhetően, a vihar és a vihar utáni tisztaság, a mozgás és a nyugalom, a szél és a szélcsend egymás magyarázataként jelenik meg. Az utolsó szó a csöndé, az élet tájait újszerű fénytörésben mutató kristályfényű derengése, melyet a felül- és kívülállás metafizikai feszültsége jellemez. Ennek költői kifejezése első pillantásra (mint erre Fodor András utalt az induló költőről szólva) rokonítható Pilinszky extatikus hangjával, ám az is igaz, hogy Pék Pál versei, épp stilizáltságuk miatt, alapvetően különböznek. Érvényes ez a megállapítás az immár köteteken áthúzódo Ven-ji-versek egyik darabjára, a *Megnyíló időre*, mely a korábbi utalást a keleti filozófiára, életszemléletre, némiképp váratlan fordulattal összeköti (ily módon valóban kitágítja az időt) Szodoma pusztulásának ószövegségi példázatával. A téma felbukkanása a szerepversben meglepő, ám ezt a verset nem Ven-ji írja, nem az ő vallo-mása, hanem a költőé, aki hősét, erre pedig joga van, a maga fogalmaival, mítoszaival jellemzi. Így:

Ha nem érted is, sóbálványá
dermedsz,
kiforgatva hiszen nincs tovább,
s visszahőköl majd az Úr is, látva
a benned romló konok messiást.

A bibliai utalás az említettek túl azért is fontos, mert hidat képez a korábbi és az újabb versek kor- és civilizációkritikája közt. A Szodoma-ősképp ugyanis elég pontosan ábrázolja azt a világfolyamatot, amely megállíthatatlanul rohan végzete felé. A romlottságba zuhant közösséget elpusztító tüzeső természetesen Isten büntetése, ám az is joggal fölvethető, hogy az ilyen közösség önmagát pusztítja el, mivel az erkölcsi alapelvek fölszámolása, a normaszegések pusztító anarchiája van olyan létronsoló, életpusztító erő, mint bármilyen isteni büntetésként értelmezett természeti katasztrófa.

Pék Pál e versével is szemléltethető a megmaradás esélyeit, a közösségi-nemzeti és az egyéni lét szép összhangját keresi, de mivel ennek nyomait nem leli, aligha csodálkozhatunk azon, ha önmaga emberi-költői helyzetét a negatív szférában definiálja. Hol „elfelejtett vadnak”, hol „április bolondjának” érzi magát, a vers-ént, s olyan műveltség-történeti szerephelyzetekre utal, mint amilyen a száműzött Ovidiusé (*Mikor a Pontus Euxinus partján Tomiba tér*), vagy részben ezekkel szembeállítva Sanchóé (*Sancho hite*). Tagadhatatlan, hogy a messiási és/vagy próféta-szerep ellentéte a bohócé, még szélsőségesebben az őrülté, aki képzelt edényében bolyongva létrehozta a maga egyszemélyes harmóniáját, pokolban a mennyet, mint a képzelet menthetetlen irrealitását (*Naconxypánban nő a köd*).

A versekben feltérképezett tudat lehetséges szerepváltozásai a létezés drámai természetére utalnak, hogy aztán innen, erről a mélypontról jusson el a költő a létezés *rendjét, kauzalitását* meghaladó paradoxonhoz, ahonnan szemlélve új távlat nyílik, mely kivezet a téridő börtönéből: „...fejszeélen bucskázott, és / lépcsőn, vödrön, falon át, / mint a rab, ki börtönébe / nyűgözve is ki-be jár, / kimondva, hogy / ég és remény, / kimondva, / hogy léptei, / mint a Bárányt, más időbe / ragadják, ha galamb rí, / s elrebbentik, / mintha tudná, / milyen táj az túlfelül, / szabadsága visszfényével / mi búvóli az éj mögül.” A Bakonyi Istvánnak ajánlott *A galamb és a vak* idézett soraiban szinte képletszerű összefoglalását találjuk annak a küzdelemnek, amely Pék Pál verseiben az immanencia síkja fölül a transzcendencia égboltját emeli. A költő számos versében utal arra, hogy az evilági gondok megoldása odaát van; a *túlvilág* a tragédiákon túlmutató remény birodalma, ahonnan szemlélve értelmezhetővé válik a töredékes lét. Ez a fajta tradicionális világkép szükségképp túlmutat a cinizmus és az ironia rejtett, ám ettől még nagyon is valóságos nihiljén, ahol a dolgok, emberek elvesztik erkölcsi súlyukat, jelentőségüket.

Mindezek után az se lehet kérdés, hogy ez a drámai szélsőségeket ütköztető líra – mint a boldogságért, létteljességért folytatott, némiképp romantikus, a stilizáltság miatt elvontnak, eszmeinek tetsző küzdelem – egy meglehetősen zárt líratípusban valósul meg. A zártság abból következik, hogy a költő életének valóságos eseményei e lírába csak erős szűrőkön keresztül juthatnak be. Más a helyzet viszont a személyiséget övező tárgyvilággal, hiszen ezek majd minden versben, felbukkannak. Pék Pál költői képei erősen fogalmiak, a fogalmak képszerű tulajdonságokkal rendelkeznek, ami azonban nem zárja ki a szenvedélyességet. Mindezt a zenei motívumként kezelt képváriációk közvetítik. Hogy mire gondolok pontosan, arra álljon itt néhány példa. A *Csak a fű*-ben, mely történelmi számvetésként, helyzetértelmezésként értelmezhető, a következő képek fejezik ki a lírai én illúzióvesztését: „Szél ménese zúdul rád és / ürbe leng az ablak – / Ezer éve hallod, hogy a / vadak mit ugatnak. // Tartod is a rogygyant törvényt, / s kiöklendi hányszor / megváltód, hogy jövendődtök / csupa hamis álom.” Ugyanennek a témának modulációja a *Pernyeszágban*: „Örökségünk csatamező, / csillagtalán ország – / Szégyene a szégyenemmel / el nem fedi arcát. // Mindenütt a hazug föld! S én / ligeteit járom? / Szavam sincs, mi átnyilalljon / poklos ugatáson?” A kiszakadó képek szabad örvényléssel kapcsolódnak a tárgyhoz, valójában a vers-én hangulatát, *létállapotát* fejezik ki. Végső soron a hiányt, a fenyegetettséget, a történelmi fátum keserveit. A képelemek gazdag variálhatóságát az teszi lehetővé, hogy nem az objektív valóságot közvetítik, hanem a lélekben rajzó asszociációkat, melyek szükségképp egyéniek, s ily módon konstruáltak, ám mégsem annyira, hogy valamiféle jelképiséget ne hordoznának. Példának okáért a *vadok ugatása* mint a létronsolás képzele jelenik meg. A szimbólumok felé mozgató képek, történések értelmezésére a versben használt fogalmi apparátus szolgál. Az *örökség, a törvény, a rend, a megváltó, a megváltás, máskor a pokol, a poklos ugatás* végső soron egy képtőlusú világegyetemet modellez.

A kötet négy ciklusa (*Fonák tavasz, Naconxypánban nő a köd, Mi tükreibe lép, A levetkezettek*) a lélek különböző megvilágosodási ábráinak felel meg, amely a földi kötelek csomóinak lazulásán keresztül vezet a végső megtapasztaláshoz. Az én fokról fokra leveti magáról létezése terheit, burkait. Eközben fogalomrendszere önmagáról, a világról, a hazáról, a megváltásról (s e témavonalatok e lírában összekapcsolódnak) fokozatosan átalakul. Ez az átalakulás, mint „csontig vetkezés” (*A levetkezettek*)

a földi remények meddő voltára, az időmalom működésére, a kiüresedés, a létvesztés tragédiájára utal, mint ez kitűnik a *Három* című vers tételéből, melynek középső szakasza pontos képet ad a lírai én küzdelmeiről:

Hit a hittel feszült szembe,
s üressé lett minden arc –
Vizek medrén pusztá ország.

Kő a kövön nem maradt.

Tagadhatatlan, hogy e bibliai képzeteket keltő apokalipszis földi esz-közökkel szinte megválthatatlannak tetszik. Pék Pál azonban számos versében érkezik el a reménytelenség és a *csakazértis* reménykedés cselekvő indulatához. Ám az is igaz, hogy egyre nehezebb a felállás. A reménység sugárkévéje csak felülről érkezik, mint ez a sajátos golgotai út zárásából kitűnik:

Hó csak hó. Egy másvilági
szóltás, mi kődbe ront –
Fordulj szembe majd a szörnnyel,
s kiáltd, Uram, itt vagyok!

Pék Pál újabb verseinek jelképes történései ezúttal is a létkaland egybelátására törnek. A prófétikus gesztusban a jelen és a múlt képei, mint egymást magyarázó analógiák végső soron az idő végtelen körmozgására utalnak, melyben az itt és ott, a fent és lent, a fény és a sötétség, az élet és a halál egymásból következő, egymásba alakuló rejtvénye mögött a rendíthetetlen állandóság örökkévaló törvénye uralkodik. Ha ez így van, akkor a személyes halál képzele nem végleges befejezés, hanem újakezds. Ezt a gondolatot exponálja a kötetzáró, a költő öccsének ajánlott *Végül a mag*, mely a hagyatkozás gesztusával zárul:

végül a mag újakezdi
szomjaddal ha megtelik
kútjaidra dölve látod
eged sötét vermeit

(*Pannónia Könyvek*, 2006)
Baán Tibor

Bölömborz- sutaszalonkák

(Báthori Csaba:
Bestiarium literaricum)

Rendkívül sok jelese volt, van a magyar irodalomnak, joggal szemléli hát magasból önmagát, és méltatja önnön magaslatait. Szép számmal vannak legendás-mitikus nagyságai, s így nem véletlen, ha gyakorta feléred mitizálási-önmitizálási hajlama is. Szerencséjére azonban mindemellett létezik egy olyasfajta hagyománya, amely képes görbe tükörben közzsem-lére tenni a grandiózuss nagytólból kiközéltett-kinagyított kis deformációkat is. Ha Báthori Csaba véleke-

désének hihetünk, akkor ennek nem elsősorban a mindenkori hivatásos kritika a letéteményese (szerinte a kritikus-lódarázs, aki „iratos flóránk és faunánk majd minden zugában ólálkodik ... áldozatát saját nedvével-kedvével fröcsköli össze: először a szeme közé csinál, feje tetejére akumulálja kritikai halmocskáját, majd igyekszik kiterjeszteni a kenési tevékenységet az egész figurára. A kulimászt ... se számlálni, se olvasni, se ízlelni, se emészteni nem lehet: kizárólag a papír túri meg ... A lódarázs zöngése főnségesen trivi ... és összezilálja az alapzajokat. Durrogását haragoszöld tehetetlenségi árokban végzi ... Egész funkcionálása egyetlen lábjegyzet ... amely fölül hiányzik a szöveg”); Báthori szerint a kritika, a kritikus jól elvan magával a „filozófiai másodosztály mellékhelyiségében”. A Kazinczy-féle „tövises szurkálódások” óta, de főleg a Karinthy-paródiáktól kezdődően a szerzői és a befogadói oldal egyaránt kedveli és igényli a humoros-ironikus, karikírozó irodalmi önszemléletet, amely egészséges mítosz- és álmitosz-rombolással teszi igazán emberközelből vizsgálhatóvá a jeleket és műveiket.

Ehhez a vonulathoz csatlakozott a közelmúltban Reményi József Tamás és Tarján Tamás *Babérkőszőrű* című paródiagyűjteménye (1987), majd egy látszólagos kampányév termései (l. Bárdos József, Fekete Vince, Király Levente és Székely Csaba egy-egy könyvét 2004-ből), illetve a néhol parodisztikusnak is mondható Babits-parafrázisa (*A lírikus 123 epilógia*, 2007) után feliratkozott ide Báthori Csaba is kis magyar íróhatározójával. Míg azonban a „köszörűs tamaskodók” a kortárs írókra összpontosítottak (köztük jó megérzéssel néhány tehetséges pályakezdőre is, ami Báthorinál hiányzik), addig szerzőnk kronologikus nagypanoramát vázol fel könyvében. A kínálat kétharmadát régi és modern klasszikusok teszik ki Pázmány Pétertől Nagy Lászlóig, és mintegy húsz tétel jut a napjaink különböző generációihoz és kánonjaihoz tartozó szerzőknek Lator Lászlótól Darvasi Lászlóig. Ilyen nagy mennyiségű válogatás egyrészt bizonyos teljességre törekvést feltételez a nagy áttekintésben, másrészt azt is, hogy a kiválasztottak bemutatásakor egyenként és összességében is grandiózus tájékozottságot szemléltet majd. Ne feledjük azonban, hogy más itt a cél. Nem irodalomtörténeti szakkönyv jött létre, hanem szubjektív portrévázlatok kézikönyve, amely a paródia eszközeivel nem precíz-objektív teljességet céloz a bemutatásban, hanem a jó értelemben elfogult, illetve a szembeszökő torz vonásoktól inspirált szemlélő által szelektált karakterjegyekre közelít rá. Mivel azonban a kiválasztottak teljes névsora már a

borítón is olvasható, érdemes latolgatnunk, hogy mennyire lehetett direkt a válogatási koncepció, mondjuk olyan didaktikai háttérrel, hogy az elhallgatott, feledésbe merült egyéniségekre, vagy a már tananyagból is kimaradó klasszikusokra (Szabó Dezső, Szép Ernő, Dsida Jenő, Szentkuthy, Hamvas, Jékely, Kormos, Kondor Béla) felhívja a figyelmet, esetleg a még beavatatlanokat éppen a kortársakkal való ismerkedésre készítse (vö. az Így írtok ti paródiái után kezdtek érdeklődni a kortárs olvasók a nyugatosok művei iránt).

Nehéz lenne Karinthyhoz nem viszonyítva bemutatni e gyűjteményt, nemcsak a hagyományteremtő alapmű fontossága miatt, hanem mert itt a fülszöveg is éppen ennek a tradíciónak a folytatásaként hivatkozik a *Bestiariumra*. Van azonban pár lényegesnek tűnő különbség az említett művek struktúrája és metodikája között, melyek a recenzióban bizony „kritikai halmocskákat is akumulálnak”. Báthori két-két tételben beszél minden választottjáról. Az első rész mindannyiszor egy-egy portrét vázol (ennyiben megtartja a középkori bestiáriumi alapkoncepcióját, illetve emlékeztet Nagy Lajos *Képtelen természetrajzának* tételeire: állatfaji sajátosságok szerint sorolja rendszerbe aktuális tárgyat, majd annak származása, hasonlatosságai, külleme, szokásai, tevékenységformái, hangadása, táplálkozása kerül szóba). Úgy tűnik, a játékba való belefeledkezés vagy talán az először elkészült darabok belső arányai által önelvárásá avatódott terjedelmi penzum, sablon azonban erősebb szemponttá vált a portrérájolásban, mint a mondandónak a legjavára redukálása. A paródia alapkelléke, a túlzás, illetve a gyakran itt is alkalmazott humorkellék, a hossz- vagy sokadkori halandzszás olykor akaratlanul is önparodisztikus jelleget ad az írásoknak, hitelt ront, hatást tompít. Az esetek többségében kényszeres aktussá válik a stíluspárodia felvezető formulája is (ami tehát a portré után következik, az pl.: hanghullatás-részecske, neszezés, rögzített huhogás, lejegyzett dúdolmány; máskor: sültszentszelet-kóstoló, csá-kójelek, egy harapás, fatörzsrovták, csokorizelő, kiválasztott kiválasztás, leszögezett szőrfonat, elhullajtott bőrpertnye, furdés, tollászkodás vagy varsálás). Hogy itt se álljon más, mint amennyi épp elég erről: kevesebb (és egyszerűbb) több lett volna.

A halmazok mint struktúráképező és karakterelemeket felmutató-kiemelő módszer egyaránt fontos szerephez jut Báthorinál. Egyszerre lazítja is, erősíti is a szöveg- és kötetkoherenciát. Erősíti az elemek egyenrangúsága, szinonimitása vagy éppen kontrasztivitása által, a melléndeltség viszont olykor széttartást eredményez

(pl. a Zrínyi-portréban), gyakoriságával pedig gyakran fáraszt, monotonitást teremt, amely miatt szövegben-kötetben lassul az előrelépés – az olvasó így valószerűleg kis adagokban gyűri le ezt a 60 tételt.

A sokféleség szerencsés változata, hogy Báthori Csaba paródia-kelléktárában gazdag eszközkészlet van jelen. Szerzőnk ugyan az utóbbi két kötetéig nem mutatkozott játékos kedvű alkotónak, most mégis bizonyítja, hogy van tehetsége humorhoz és ironiához, vas-koshoz és intellektuálisához egyaránt, ha nem is mindig egyenletes mennyiségi-minőségi megoszlásban. Legutóbbi verseskötete (*Csendélet kakassal*, 2007) már felvillantotta a nonszensz-, illetve halandzsaszöveg-alkotói készségeit, s most is gyakorta él ezekkel, főként a megcélzott pályaképi és alkotói kulcsmotívumainak rendhagyó szöveggörnyezetbe illesztésével. Az abszurdításra is sokszor alapoz szerzőnk, ahogy azt a bestiáriumi műfaji-tartalmi hagyományai meg is követelik. Utóbbi két vonatkozásban talán legjobban sikerült darabja a Part Nagy-paródia.

Báthori nyelvi leleményessége sokszor nyilvánul meg neologizmusaiiban, paronimikus, homonimikus, polivalens szójátékaiban, de e téren is egyetlen a teljesítménye. Talán csak izlésfüggő mondjuk a névjátékainak megítélése, de a példák tanúsíthatják, hogy a nagy választék nem egyformán sikerült darabokból tevődik össze: Csokonai hazamegy csokonálni; Berzsenyinek nadírt jósolnak tenyeréből kölcsi és erkölcsi, ribizliorrát a sok boreás okozza; Ady sűrűn eladélt és sűrűvéruen adyगत hangokat; Szabó Dezső szabódik a puhától; Tóth Árpád skeatseket faragott és shelleót kergetett; a dada-pocok csak úgy kassák-lássék bebukik Párizsba, míg mások azt hiszik, hogy a kassák többben vannak; Németh László francián prusztol és valéryánát szed, olyan skalpokot gyűjt, mint a szekfűszeg, a mórícsvirág, az illyésszekere; Vers István a MÉH-ben öntött vas, vaslében pedig hiába vasal vasat vaskosan; a Jékely-puli a növényeket lékely jékely-ékkel és szimatol az áprilyi cirokban; Határ Győző keleti unokaöccse viktor granyica; Mándyt a vízben kormos bekormozza, Kormos pedig villog, villi és villon, a haja viszont weores; Petri a molierhúst képes átültetni pertiselymes prózalábra; Esterházy egyenesen ottlik, nem csetlik-botlik és monden mondan minden mándyn; Kukorelli pedig a kukorágon az ellik családja tartozik, és hangja nem más, mint kukoripelés.

Külön színfoltot jelentenek az újonnan alkotott vagy a régiből torzított-variált frazémák, mint pl. a huyagi szóláshasonlatok vagy a favic jellemű marnológiai közmondások, illetve az ilyesmik: „akinek látomása

van, az még attól vak lehet”, „számár enged, okos szenved”, Németh László „megcsörrenti zsebében a bölcsek kavicsát”, Balassa Péter pedig „pars pro lotto” tesz valamire egy utalást. A nyelvi játékok spektrumát szélesíti az idegennyelv-tudásra alapozott szójújtások és halandzsák sokasága, középpontban a hatnyelvű Szabó Lőrinc-portré egyik briliáns, de ugyanakkor túlrít részletével (91).

Egyértelműen tetten érhető Báthori Csaba stílusérzéke, ráhangolódási képessége is a paródiák szépirodalmi részében. Kiemelkedően jól sikerültnek mondanám a Mikszáth-, Ady-, Mándy-, Szerb Antal-, Szentkuthy-, Dsida-, Kálnoky-, Bertók-paródiákat, az ál-Tandori-koant; a Móricz-parafrízis azonban nem esik elég messze a Karinthy-fától (vagy éppen a Hofiféle filmes paródiától), és olykor, „mi tőrés-tagadás”, a mostanság annyira népszerű „laárogások” is mintha átáthallatszanának. Leegyszerűsítésnek tűnik a karaktermegragadás a Mikszáth-, Petri- és Tandori-portrékban, valamint a Mikes-, Szabó Dezső-, Hamvas-, Jékely- és Tandori III. paródiában, illetve a teljes Berzsenyiképben. Ugyanakkor viszont növeli a teljesítmény értékét, hogy szerzőnk jó érzékeléssel műveli alkalmilag az esszé, a publicisztikai és a kritikai beszédmód karikírozását is. Igazi – bár megint csak zavarba ejtő – különlegességnek számít az „újaraszi” szlengesvulgáris Biblia-parafrízis, a Kondor Béla-portré szabad asszociációs, izgalmasan szürreális képgazdagságú szövege, illetve a Krúdy- és Pílinzky-átírat, mely inkább tűnik szép beleérzésnek, mint paródiának. És azért a posztmodern, többszörös tükörben alkalmazott intertextus trendje is kap jó pár támogató gesztust az evokatív mozaikelemek alkalmazásából adódóan (pl. Petőfi nemzeti kislétünk szobortalapzatait díszítő totemállat, a Krúdy-darázsölyv a Zokogó Majomban burkol két liter bográcsgulyást, a Tóth Árpád-éjibogar többször nagyokat koppan, és belül bújjik meg szívének barna gýasza, a weörestollú pszichés ökörszem kolibritarka tolla vörösnék és veresnek rossz s nemes kevercse stb.).

Báthori válogatása az íves szerkezet ellenére nem szemléltet folyamatrajzot, sem nemzeti karakterjegyeket nem villant fel (na jó: sok-sok magányos, csak az utókor által elismert alkotó, jellemzően gyakori vágyakozás borra-nőre), de gyakran mutat rá lényegi hasonlóságokra, kapcsolatokra, összefüggésekre a fajok rendszerező seregszemléje során, még ha állatallegóriáit nem is tudományos következetességgel kereszteli el, hiszen nála például egyaránt ragadozómadár képében jelenik meg Pázmány, Krúdy, Babits, Füst, Illyés, Nemes Nagy és Marno János is. Időn-

ként megszólal benne a jelen, illetve a mai irodalmi élet kritikus szemlézője is (l. korfestő utalásait pl. a bibliai, a petőfisi és a Győre Balázs-i tételekben), paródiaszövegeiben pedig saját, aktuálisan értelmezhető bölcséleti észrevételekre is bukkanhatunk (pl. az Arany-, Weöres-, Határ Győző-parafrízisban).

(Scolar Kiadó, 2007)
Juhász Attila

Áttörténések

(Vörös István: Švejk gyóntatója)

Vörös István neve elsősorban versek és esszék szerzőjeként lehet ismerős az olvasó számára. Pedig prózaművészete is egyre kiterjedtebb: a *Švejk gyóntatója* az író immár negyedik elbeszéléskötete. Ahogy a versek, az esszék s a korábbi prózák, úgy a jelen munka is a szövegek, szövegvilágok közti átjárás lehetőségeit kutatja, az irodalmi alakok és motívumok újírását kísérli meg, a hagyományokat – az *hommage* jegyében színre vitt posztmodern gesztussal – átrendezni igyekvő poétika alkalmait keresi.

A Monarchia kulturális gazdagságára kortárs íróink közül elsősorban talán – az irodalmárként is rendre ez irányban tájékozódó – Vörös István művei nyitnak horizontot. Az „átbontás” prózapoétikai műveletét ez esetben a fülszöveg idézte alkotói önreflexió így értelmezi: „Kafka műveinek továbbírása, átírása, ha tetszik[,] dekonstruálása [...] is tovább folytatódik, és fokozódik egészen az elviselhetetlenség határáig. Persze remélem, olvasói szemszögből ez az elviselhetetlenség egyáltalán nem tapasztalható, vagy inkább a nevetés, a fájdalom szórakozás eszközüvé válik. Én magam olyan mértékben bontottam át ebben a könyvben a magyar, a cseh, a karkai (a német?) irodalmat, olyan mértékben engedtem be a világomba, hogy saját, jól felfújt írói énem szétrobbanni volt kénytelen, hogy tizenöt darabban újakezdje.”

A kötet két nagyobb részre tagolódik. A *Butasági mesterképző* tíz novellája egymással nem tart szorosabb kapcsolatot; pontosabban e művek önmagukban is jól olvashatók. Az álomszerű jelenetezés, a szürreális képalkotás, a hasonlatokkal és metaforákkal lírai határfokon élő nyelv s a példázatos sugallatú (jóllehet a parabolikus jelleget a maga enigmatikusságával mind-egyre felülíró) történetvezetés – bár különböző módon és mértékben, de – mindegyik itt olvasható mű sajátja. Akár Magyarország történelmi sorsának víziója áll össze a disztópia mozaikos képeiből (*Novemberi kód áztatja Budapestet*), akár a nagymama halálát

tematizálja a groteszk nézőpontváltásokat a hangütés bensőségességével társító írás (*Nagymama utolsó három mondata a kórházi ágyon*), akár arról van szó, hogyan (nem) köt Leopold Mozart (nem) mefisztoi alkut a gyermek Mozart érdekében (*Egy linzi sajtárus*).

A *K. u. K.* címet viselő második egység három aránylag könnyed Szindbád-történet után *A per regényvilágát* teremti újra (*Peren kívül*); a könyv utolsó harmadát kitevő, kisregényre kiterjesztett szövegsorozat pedig a végletekig fokozza az irodalommal, az irodalmi hagyományokkal folytatott játékot: *A magázás művészete* eredendően Josef Švejk és Gregor Samsa történetét írja egymásba; de az említés szintjén (illetőleg jobbára jelenlétlen citátumok formájában) a tágran értelmezett századfordulós valóság olyan alakjai idéződnek még meg, mint Bergson és Freud, Nietzsche és Wittgenstein vagy Mann és Rilke. Sőt, a Gregorral viszonyt kezdő, Anna nevű cselédlány figuráján keresztül mintha az *Édes Anna* regényvilága is áttemelődne ebbe a többszörösen fikciós térbe...

A szövegszervező elv mindvégig az átváltozás. Legalább két szinten, legalább kettős értelemben. Egyrészt egyes szereplők alakváltásának lehetünk tanúi. A metamorfózis mint mitológéma azonban Vörösnél éppen mítoszi eredetéről mond le, a mitológikus érvényt a hétköznapi profán vonásává lényegítve át: „Nem arról van szó, hogy Vörös elbeszéléseiben a szereplők valódi kilétét maszkok takarnák el, amelyek a szövegvilág lát-szólag egyszerű, lapos életjelenségeinek hatására egyszerűen csak lehullnak: a *Švejk gyóntatójában* a személyiség metamorfózisa olyan megszokott tünet, hogy szinte már szóra sem érdemes.” (László Emese) Másrészt, az olvasás metareflexív szakaszában, azt tapasztalhatjuk meg újra és újra, miféle eszköztelen természetességgel alakulnak át (részint valamivé, részint valahová) klasszikus szövegek és szereplők, hogy *áttörténések* sikeréről az így létrejövő alkotás (a Vörös Istváné) adjon hírt.

A recenziens hosszú ideje kíséri mély rokonszenvvel Vörös pályájának alakulását. E rokonszenvnek kell elősorolnia most a jelen kötettel kapcsolatos kérdéseit és kételyeit is. Mert, minden összetettsége dacára (avagy talán éppen azért), a nyelvi-poétikai megalkotottság némely vonatkozásban adós marad a *tét* tisztázásával. Mint a versekben, úgy e prózai írásokban is meghatározó szerep jut a kiszámíthatatlanság, a váratlanság, a meglepetés mozzanatának. De bármennyire meglepőek is egyes események, szereplői és elbeszélői szólam- és nézőpontváltások: egy idő után az olvasó ezt soknak érezheti.

A *frappáns* fordulatok *monotóniája* minduntalan ott kísért a kötet lapjain. Ugyancsak kockázatosnak érezhetjük a több helyütt a közhelyesség nyelv-játékában testet öltő szövegigényt. Nemcsak az angyal-toposz túlírására, túljátszására gondolunk (az Esterházy-féle *Hrabal könyve* óta különös óvatosságot kíván az angyalok és az Úr börseszket célzó antropomorfizációja), hanem például az olyan parafrázisokra, melyek az eredeti szövegekhez való viszonyt nem rendezik át olyan radikálisan, hogy komolyabb értelme és eredménye volna ennek az átrendezésnek: „Amiről nem lehet igazat mondani, arról hazudni kell.” (204.), „Sok van, mi csodálatos, de az állatnál nincs semmi csodálatosabb” (208.) stb.

A testiség nem mindig indokolt tematizálása (például Svejk és Samsáné viszonyának *ézésünk* szerint fölösleges részletezése) s az obszcenitás, melynek funkciója is lehetne, ebben a (szöveg)világban inkább zavaróan hat. S formális kérdésnek tetszik, de nem lényegtelen az sem, hogy a párbeszédés részek központosása (a gondolatjelek felemás, csak az idézett szöveg után való használatával) pedig a kimódoltság hatását kelti.

A legsúlyosabb kérdés a szervezőelvet magát érinti. Krúdy, Hašek és Kafka szövegvilága az esztétizált lét-tapasztalat három alig-alig találkozó változatát képviseli. Műveik *transzpoétikus* egymásba nyitása, alakjaik egymáshoz közelítése – a recenzens *izlése* szerint – igencsak aggályos fogás. E három klasszikus életmű (s az utalásokkal még megidézett többi...) olyannyira eltérő látásmóddal és nyelvhasználatlalt jellemezhető, hogy félő: a transzpoétika, amely egyetlen esztétikai keretben *írná szét* ezeket, vagy játékként nem lesz kellőképpen komoly, vagy komolysága fogja nélkülözni a szükséges játékosságot. Vörösnél sem egyértelmű, mi következett be (illetve minék a bekövetkezése van folyamatban az olvasás során); e sorok írója egyelőre tartózkodnék a határozott állásfoglalás botor vállalásától.

A *Svejk gyóntatója*, mindent összevetve, rendkívül izgalmas olvasmány. Olyannyira az, hogy a kérdések, amelyeket fölvet s a kételyek, amelyeket támaszt, voltaképp csak fokozzák érdekességének élményét s eredetiségének tapasztalatát. Öntörvényűsége ezt is megengedi. Hiszen a poétikai autonómia, amely éppen az esztétikai idegenséggel (más korok, alkotók, művek világával) való találkozás művészi aktusából áll elő, aligha képzelhető el kérdésektől mentes s kételyekkel nem illelhető formában. A „fájdalmas szórakozás” (mint a fűlszöveg hivatkozta írói cél) elérése *alapvetően* sikerült. Az igazi kérdés inkább az: mi következik a fájdalom

és a szórakozás után; milyen irányok nyílnak e mostani műből? Lesz-e tétje annak, ami már megvan.

(*Jelenkor Kiadó, 2007*)
Halmi Tamás

„Előkelő idegen a magyar irodalomban”

(Az élet faggatottja.¹
Beszélgetések Szentkuthy Miklóssal.
Szerkesztette Molnár Márton)

Amilyen zseniális író, olyan csodálatos előadó volt Szentkuthy Miklós. Aki látta Jeles András portréfilmjét, Réz Pál videobeszélgetését, esetleg olvasta ez utóbbi (*Harmonikus tépett lélek*, 1994) vagy Kabdebó Lóránt beszélgetéssorozatának (*Frivolitások és hitvallások*, 1988) könyvvé szerkesztett óriásmonológját, meggyőződhetett róla, hogy Szentkuthy szeretett és tudott beszélni. Dramatikus retorikáját ugyanúgy szerkesztette és építette, miként írásos műveit, ugyanúgy cikázott mondataiban történelem, művészet, tudomány, intim vallomás és kinyilatkoztatás, mikroszkopikus nagyítás és kozmikus túlzás, mint regényei fejezeteiben, ugyanolyan arányérzékkel fordította szöviccbe, ördögi öniróniába a döbbenetes tartalmakat, miként sziporkázó prózájában tette. Huszonhat éven át iskolában tanított, s természetszerűen mindig ő volt az iskola szónoka, amikor udvarolt, orációs képességeit csillogtatta, midőn nyilatkozott, élőszóban előadott – teátrális gesztusokkal alátámasztott – műalkotásokat nyújtott át kérdezőjének. Meggyőződéssel állítható, hogy a próza és a naplórész mellett a beszéd, ami nála mindig színpadra kíváncszó színészi alakítás is egyben – legyen az ima, széptéves, nyilatkozat, beszélgetés, előadás – három alapműfajának egyike volt.

A legelképesztőbb, amit egy író állíthat, az, hogy soha nem voltak művészi szándékai. Szentkuthy ezt műveiben, naplóiban, nyilatkozataiban minduntalan ismétli, alá is húzza, ha valakinek esetleg átsiklana felette a szöveget pásztázó tekintete. Soha nem akart hivatásos író lenni, ennek ellenére folyton írt, naplót, regényt, novellát, de – a *Prae* kivételével – nem igazán a műalkotás „megcsinálásának” technikai-esztétikai kérdései foglalkoztatták, hanem azokon túllépve és túlmutatva a világ és az élet végső kérdéseit bogozta, meg a válaszok kétségbeejtő hiányát leltározta. „Az egész világot megmutatni – a goethei »die Ganze Welt« ideálja –, ez volt a szándékom” – nyilatkozta 1968 elején. A művészetel való nemtörődés nála annyit jelent,

mintha ma azt mondanánk, a kánonokkal való nemtörődés, a menő trend, a főáramlat figyelmen kívül hagyása, nem pedig valamiféle formátlan, automatikus írást, kaotikus impresszionizmust kell érteni rajta, hiszen Szentkuthy számára a műalkotás létrehozásában elsődleges szerepe volt a kompozíciónak: „Igenis kell – nyilatkozta –, a legnagyobb mértékben kell keret, szerkezet, védőgát, különösen az én prózámmak, hogy megmentsen a parttalanságtól: a katedrális-ideál bizonyítéka és garanciája lezáró kompozícióra való törekvésemnek.”

Kivételes érzékenységu alkotóként azzal reagálta le a világ eseményeit, hogy folyamatosan írta a lehető leg-részletesebb naplóját, megszállottként jegyezte benyomásait és gondolatait, amelyek aztán a naplóból átszivárogtatva irodalmi alkotássá szervesültek. Az írás általi megszállottság lényegében az alázat és az engedelmesség egyik formája, amellyel Szentkuthy alávetette magát a világ általi faggatottság kényszerének. Amíg ő konokul loholt a világ, a természet, a lét, a hit, a történelem, a morál, a szerelem végső nagy kérdéseinek nyomán, addig a világ is feltette neki a maga kérdéseit, és ezek lejegyzésére kényszerítette. Az élmény, a benyomás, a tapasztalat csupán akkor vált számára bizonyítottan megéltnek, ha leírta a naplójában. Ez a magyarázata annak a sokak által idézett megállapításának, miszerint élni nem kell, írni kell. Szentkuthy ugyanis legfőképpen az életet szerette, az élet biológiai, morális és intellektuális szentháromságát, így maximájának a második része az igazán hangsúlyos: a tapasztalat csupán a megörökítő megjelenítés nyomán válik életessé, ha már a teremtésnek eleve kétes az értelme, az alkotás által adjunk legalább értelmet az ember egyéni létének.

Az se mindennapi dolog, hogy egy író, aki tizennyolc éves korától fogva több mint hat évtizeden át le nem tette kezéből a tollat, művében folyamatosan a nyelv által kifejezett dolgok iránti bizalmatlanságát hangsúlyozza, s a nyelv elvontságát és bizonytalanságát negatívumként állítja szembe a képkonkrétságával és biztos érzéki átélhetőségének pozitívumával. Szentkuthy stílusában emiatt jut kiemelt szerep a képiségnek, a legapróbb piktográfiai leírásnak és a legpazarabb metaforikus tautológiának. Ehhez viszont egyetlen dolog áll anyagként és eszközként rendelkezésére, a nyelv, ami minden értelmezési közmegállapodás ellenére tökéletlen eszköze a teljesség kifejezésének, ezért maga is a szüntelen keresés és elemzés tárgya. Erről 1988-ban a következőket nyilatkozta Szentkuthy a *Népszavának* kérdező Sebestyén Ilonának: „Írói szándékaim megvalósításához szükséges magyar nyelvet nem készen

kaptam, ama bizonyos (rossz dajkák által gyakran megsavanyított) híres anyatejjel. Vagyis? Akkor? Sokat, sokat kell tanulnom. Tanulok először a népnyelvből. Most olvastam karcsai népmeséket (*A király virágoskertje*). Bizony kövérré hizott jegyzetfüzetem a beléje szorgosan gyűjtött legízesebb, plasztikusan le- és kitapintható kifejezésektől. Tanulok másodszor a régi magyar nyelvből. Akár népi, akár régi magyar nyelvről van szó, a közös és az örök forrás mindig maradandóan Arany János. És, és? Távol vagyok azoktól, akik (félreismerhetetlenül, igaz magyarságtól és igaz költségtől távol) szenvelgő sznobizmusból ájzuldoznak például a Károli-biblia »veretes« régiességétől. Tanulok harmadszor mindenféle utcanyelvből, jasszból, argóból, szlengből, tolvajnyelvből. Bölcsesség, szellem, jogos cinizmus, játék, Sátán, kritika, humor, fantázia, metafora, manierista álarc, bukfenc, költészet, nagyzene, linkzene – csak úgy árad belőle! A pornográfikában szereplő akciók és objektumok: hol a *Szentivánéji álom* költészetébe, a barokk líra (igen!) látomásos hasonlatainak világába rucannak, hol meg egészséges blaszfémiaikkal röhögik ki ezek az »álnevek« az álszemérmes prudériát vagy tenger szociális képmutatást.

Tanulok negyedszer rengeteget természettudományi könyvekből. Most, hogy *Szent Orpheus Breviáriumának* ötödik és utolsó kötetén dolgozom, összegyűjtöttem előkészítő jegyzeteim pagodáit és kártyapaklijait – bizony jól hízott hányada ezeknek a jegyzeteknek: bőséges, pontos, hűséges szószedet, például a »88 színes oldal« sorozatban megjelent Vízi és mocsári növények füzetből (Botta Pál)... Tündérfátyol, iszaptársulás, levélhórnalj, lebegő hínár, mirigyszőrös rucacsemege, lecsepült és törpe... kell-e több? Tanulok ötödször (ki nem apadó forrás!) ilyen könyvekből: *Építészettörténeti és építészetelméleti értelmező szótár* (Major Máté)... Függönyfal, futókutya, csillagfonat, brutalizmus stb. – az ilyen szavak, fogalmak, ábrák szinte süvöltő sebességgel tolakszanak hasonlataim arzenáljába."

Akinek nem volt módja elolvasni a bevezetőben említett két interjúkötetet, ilyen, és ehhez hasonló csemegékre lel *Az élet faggatottja* lapjain. A Szentkuthy-jelenséghez kitűnő kalauzként szolgáló, az íróval készített riportokat egybegyűjtő, nagy formátumú kötet több mint négyszáz oldala egyben arra utalhat, hogy Szentkuthy az újságírók (és a közönség) folyamatos érdeklődésének célkeresztjében állt. Pedig dehogy. A kötethez utószót író Tompa Mária precíz statisztikájából kitűnik, hogy a *Prae* című regénye fogadattásának botránya avatta riportalanná Szentkuthyt

1934-ben, majd minden aktivitása és írói formátumának további kibontakozása harmincegy éven át egyetlen riporter érdeklődését se keltette fel. Másodszor se magáról, hanem egy másik „botrányos” íróról, Joyce-ról faggatták, a hosszú szünet után csak 1968-ban készült vele interjú, amelyben végre személyéről kérdezték.

Feltehetően pedagógusi vénája és gyakorlata, kényszeres színészi ösztöne, vizuális gondolkodásmódja és színpadi képzelete játszott közre abban, hogy a legösszetettebb kérdéseket, a legnehezebb témákat is görcsmentesen, könnyed társasági stílusban, játékosan, bőségtől csorduló humorral adta elő. Egyik interjújában az öngúny nála szokásos malíciájával meg is jegyezte: „Sokaknak ez nagyon meglepő is volt, hogy nini, a *Prae* hiperkomplikált szerzője milyen világosan és egyszerűen is tud beszélni.” Műve megértéséhez számtalan fogódzót ad az interjúk sorában. Hetvenötödik születésnapján például arról kérdezte Kepes András a *Stúdió '83* televíziós adásban, hogy miért nem olvas kortárs szépirodalmat. Szentkuthy válaszában arra is utalt, hogy milyen irodalmat kedvel, milyen irodalmat ír: „... amennyire módomban áll, a világ egyetemes átölelő megismerésére töreksem, és ha olvasok egy legmagasabb nivójú regényt, abban is többnyire arról van szó, hogy Mancika nyitva hagyta az ablakot, és Jóska erre náthás lett. Engem pedig ami érdekel: a világ keletkezése, a világ vége, Jézus Krisztus, Zeusz, az asszír mitológia, a sejtek működése, hogy ha már itt vagyok ezen a világon egy pár percig, ugye, a valóságot ismerjem meg. Még a legmagasabb nivójú regények sem elégitenek ki, mert nem természettudomány, nem filozófia – a szó legnemesebb értelmében, mert filozófia címen annyi romlott és selejt áru forgott és forog, nem mondhatom, hogy közkézen, hál’ istennek nem közkézen, csak bizonyos kezekben, hogy a filozófia szót alig merem kiejteni.”

Az élet faggatottja kötetet legjobb ceruzával a kézben olvasni, mert minduntalan szentenciaként hangzó mondatok kívánják aláhúzással való megjelölésüket. Az interjúk pedig nem csak a válaszadóról, hanem a kérdezők sokaságáról is több mindent elárulnak, görccsről, merevségről, értetlenségről tanuskodnak a kezdetben, majd a felszabadultság, a könnyedség, a felkészültség, a találekonyosság is felsorakozik mellettük. Az ilyen árnyaltság mellett igazán meglepő, hogy a legelső, 1934. május 18-án megjelent, az író is megszólaltató cikk névtelenségbe burkolózó szerzője már a címadással sugallta, hogy nála „átjött” Szentkuthy. Írásának címe: *Piros köröm és 25 bíboros a reneszánszból*, amit persze Szentkuthy válaszából

emelt ki. Ugyanakkor az újságíró hajszálpontosan meglátta az első regényben Szentkuthy későbbi művészetének lényegét, amikor a következőket írta tudósításában: „Az élet minden vonatkozása szinte nyüzszög, forr és kavargó itt: a mondat elején női kalapról, közepén a legújabb német metafizikáról, a végén a tavaszról van szó.” Ez valóban Szentkuthy, Szentkuthy valóban ez.

Az élet faggatottja kiváló kalauz a majdani Szentkuthy-olvasók számára. Szentkuthy Miklós életművét a szakadatlan önvizsgálatok eredményeként létrejövő vallomásként kell értelmeznünk, a *Frivolitások és hitvallások* interjúkötetben, illetve a Szentkuthyval folytatott beszélgetéseket egybegyűjtő mostani könyvben közreadott összefoglalóit a vallomások esszenciájának, lényegi kivonatának kell tekintenünk, az álarcot levető, és a levett álarc mögött száz újabbat lobogató író önleplezésének. A szélsőségeket olyan szívesen harmonizáló szerző a kitarulkozásában is írónaként szólal meg, vagyis szívesen mossa egybe a magánember Pfisterer Miklós és az író Szentkuthy Miklós karakterjegyeit, közben felnagyít és minorizál, túloz és szerénykedik, retorizál és stilizál, feltár és eltakar, hízeleg és teoretizál, lirizál és vaskosan gorombáskodik – adja, ami a lényege. Pfisterer Miklós emberi mivoltában se volt a mindennapisággal vádolható, de Szentkuthy Miklós írói entitásként maga volt a stílus, egy előkelő idegen a magyar irodalomban. Talán neki sikerült egyedül megvalósítani a modernitás nagy álmát és életté stilizálni a művét, ugyanakkor műalkotássá élni (stilizálni) életét.

Ezt az életet sok titok, illetve annak tűnő tény fedi, ugyanis Szentkuthy, miként a kötetből is kiderül, szívesen építgette magánmitológiáját, s mivel igyekezett távol tartani magát a társasági élettől, mert alkotói-technikai szempontból fontosnak tartotta a magányt, legendák keringtek életviteléről, több esetben nem alaptalanul. Az viszont nem igaz, hogy zord, mogorva, a magányba belekeseredett külön lett volna, aki elefántcsonttoronyában meddő köldöknézésből merítette ihletét. Soha nem volt magányos, csak a nők odaadó társaságát jobban kedvelte a tudálékos és félművelt entellektüelek babazsúrjánál, viszont az őszinte érdeklődés előtt megnyílt, közvetlenül, lendületesen és étellel teli beszélgetéseket folytatott. Aki csak egyetlen Szentkuthy-regényt elolvasott, tudja, hogy annyira szeretett élni, és annyira szerette az életet, hogy eleve nem lehetett társtalan, mord és elutasító. Művét a magyar irodalom mindeddig nem dolgozta fel igazán, miként Hamvas Bélaét sem. Azt bizonyára többen tudják, hogy

első megjelent munkáját roppant értetlenség fogadta, könyve, a *Prae* meteoroként robbant be a magyar irodalomba, de az botránykőként utasította el, talán azt is, hogy a *Szent Orpheus Breviáriuma* sorozat első kötete is botrányt kellett, erkölcsatlenséget és vallásgyalázást szimatolt a cenzor meg az ügyészség egyaránt. Hiszem, hogy Szentkuthy ezen viselt dolgai felől többen hallottak, mint ahányan elolvasták az említett regényeket, így érdemesnek tartom idemásolni az Új Írás *Pályám emlékezete* sorozatában 1976 májusában megjelent terjedelmes vallomásból azt a részletet, amelyből kiderül, hogy pontosan mi is volt az alapja és a tárgya a vádnak: „...alighogy *Orpheusom* első száma (Casanova) megjelent, megjelent valami máso is – egy alig olvasható gépelt rongypapír a Madách Gimnáziumban, ahol annak idején legkezdőbb tanárként működtem. A hivatalos papír ama szívderítő ténnyt közölte velem (1939), hogy az ügyészség »vád alá helyezte« Casanovát, méghozzá a közerkölcslenség megsértése és vallásgyalázás miatt. (Nem mindennapi feladat volt, kézbesítés után, két angolórát »leadnom« Shelley és Keats költészetéről.) – Mivel sértettem meg a közerkölcslőt? Ezzel: »...Velencében szűkek az utcák, óriásiak az ablakok és így egész misztikus-kényelmesen... be lehet látni a nőhöz: otthonába, ágyába, levesébe, lavórjába.« – Mivel tapostam bele a vallásba? Előjáróban, közölnöm kell, hogy a könyv 11. pontjában arról beszélék a gyermek Casanovával kapcsolatban, hogy Velencében (újévkor?) szokás volt, hogy a prédikációt nem felszentelt pap mondta, hanem Jézus gyermekségének emlékére egy velencei gyermek, és ez nekem végtelenül rokonszenves volt. Ezt a büntetendő helyen így fejezem ki, többek között: „Folyton csak azt érezzük, hogy Casanovának joga van prédikálni, itt valami egészen logikus, egészen képmutatás-mentes dolog történik. Isten akarja, hogy a prédikációt ne Szent János mondja, szakállal a pusztában, hanem egy szerelmes csibész...« Ezt az újsütetű cenzor és az ügyészség úgy fordította ellenem, hogy – ? »Sz. M. arra tanítja a keresztény Magyarországot, hogy a templomokban ne hivatásos papok, hanem csirkefogók prédikáljanak«. Legnaivabban védőügyvédekhez rohagáltam, természetesen nem vállalt senki is semmit mellettem, végül is az akkori koronaügyész állt mellém: melléállása abban állt, hogy a vádat elejtették, viszont könyvem terjesztését betiltották. 1940–42-ben, a háború alatt, már csak a gépelt kéziratot kellett cenzúra céljából beadnom: kis vagy nagy meglepetésemre a kéziratba bele se néztek – és nélkül csapkodták a megjelenést engedélyező kék stemplit kb. 20–20 oldalanként

műveimbe – például a legékesebb »imprimatur«-t arra a képzelt kínai történetre, mely a hitlerizmus alig leplezett véres kigúnyolása volt!»

A Breviárium-sorozat *Eszkoriaál* (1940) című részében Szentkuthy a hitlerizmus förtelmes paródiáját írta meg kínai álarcban, benne az államrendet védő Konfucius és az anarchikus misztika képviselője, Lao-ce nagy vitájával. Ez viszont már egy másik történet, amihez talán eljut az is, aki az interjúkötet által ismerkedik Szentkuthyval.

¹ A Szentkuthy Miklós Alapítvány archívumában őrzött sajtógyűjteményből a szövegeket és a fotókat válogatta, a kötet anyagát az eredeti szövegekkel egybevetette és az utószót írta: Tompa Mária.

(*Hamvas Intézet, Bp., 2006*)
Fekete J. József

Fülöp Miklós emlékére

(Emlékkönyv. Fülöp Miklós születésének ötvenedik évfordulójára)

Egy emlékezés mindig megkésített. Főképpen azért, mert kénytelen-kelletlen a valóság kínos hullámozását követi, mert az idő múlik el fölötte és előtte, vagy mert természetéből adódóan csak lassúdan követheti a történő történelmet, az elmúló létet. Egy emlékkötet azonban sohasem lehet megkésített. Már csak azért sem, mert a túlélők tisztelgését hordozza, a betű méltóságával állít emlékművet valakinek, aki erre méltó volt, s mert mindezzel inkább elősegíti a továbbélést, mintsem megerősítené az elmúlás kényszerét.

Az az *Emlékkönyv*, mely alcímében is a feszélyezettség nélküli távolságtartó meghatározást hordozza: *Fülöp Miklós születésének ötvenedik évfordulójára*, az 1956-ban született és 2000 márciusában elhunyt egyetemi adjunktusra gondolok kiadványa. Szerkesztette Andrassy György, Nemessányi Zoltán és Varga Tamás. Nem lesznek/lehetnek sokan, akik majd fölkapják fejüket: „nicsak, mi ez a kötet, ezt még nem olvastam...!”. S még kevesebben lesznek majd, akik ezt bánni fogják, mert tudatában vannak, mit veszítettek...

A recensens feladata persze nem lehet a kegyelet gyakorlása, sem az olvasói bankóadások előidézése. S merthogy nem is ismerté (sajnálata) ezt az embert, így képes lehet/lesz képzetet formálni arról, kire és miért emlékeznek a Többiek, a szerkesztők szerzőtársai, huszonegy pályatárs, oktatótárs, kortárs. A rövidre formált előszóba Andrassy György és Varga

Tamás szűkszavú információi tájékoztatnak arról: „egykori munkatársak, tanszéki kollégák, a pécsi jogi kar, közgazdaság-tudományi kar és bölcsészkar oktatói, más hazai és határon túli egyetemek oktatói, kutatói, illetőleg tanítványok: valamennyien a szűkebb, személyesebb szakmai, baráti vagy ismerősi kör tagjai” lettek szerzőkké, akiknek kezét sem tartalmi, sem műfaji tekintetben nem kötötték meg a felkérők, sőt készítették a leendő Festschrift-írókat személyes hangvételre, filozofikusabb fejtegetésekre, baráti emlékezésre is, mindarra, „amit az emlékek feltörése kihoz belőlünk”. Ebből eredően azután a kötet „a magyarság és Európa, a társadalmi élet, a gazdaság, jog, erkölcs, közéleti és legkülönbébb témakörök jeleníti meg”. Ettől pedig a könyv „műfajilag sem egységes, a spektrum a gazdagon dokumentált tanulmányoktól a polemikus közéleti publicistikáig terjed. Mint ahogy megfér benne a nézetek és vérmérsékletek sokszínűsége is”. (8. o.)

A szerkesztők száraz vallomása fel-színes olvasatban szinte csak annyit „üzen”: hát ilyen, ilyen vegyes, ilyen kortárs sorskérdéseket felmutató ez a könyv, mert hát jószerivel csakis „olyannak szántuk, amilyen reményeink szerint lett, mert arra törekedtünk, hogy megfeleljen Fülöp Miklós enciklopédikus műveltségének, a magyarság iránti elkötelezettségének, politikai, világnézeti és emberi nyitottságának”. (Uo.)

Sajátos megoldás, de mindazoknak roppant mód segítő is, akik nem kellett, hogy tudják eddig, ki (vagy ki volt) Fülöp Miklós, hogy szerepel a kötetben életrajzának ismertetésén túl egy saját írása is, továbbá egy Andrassy Györggyel közösen írott dolgozata, mely 1992-ben a *Journal of Interdisciplinary Studies* hasábjain jelent meg némileg kurtított formában, s most az eredeti amerikai angol szöveget fordították magyarra, kiegészítve a hiányzó részekkel. A szerzőtárs mintegy oldalnyi lábjegyzete aprólékosan tájékoztat a cikk készüléséről, publikáció előtti vitáiról, ismeretterjesztő szándékú tónusának okairól és sajátos nyilvános életéről – de ezt nem méltó rögtön mesterkéltny magyarzodásnak tekinteni: olyan mélyértelmű módon keretezi a kötetet, párban Fülöp Miklós záró tanulmányával, a *Szabó Dezső írásában megnyilatkozó magyarság- és Európa-kép* problematikáival, hogy szinte átöleli a két írás a többi szerző opuszait. Mintha valami ördögi szervezőhatás ülne a két íráson, pokoli erő és sugárzás, melynek egésze valahol ténylegesen is körvonalazza, kifejezi, ihletett közegbe emeli Fülöp Miklós pályáivét, életútját, gondolatosságát...

Egy emlékezés megkésítettége, egy emlékkötet jelenkorisága, s a szerzői

lét intencionáltsága olyan feltételek, melyek hullámzó hatása nem a kötet egy-egy írásának olvastán élhető át, hanem az egész opuszon átlengő üzenetként. Minthogy nem ismertem személyesen, védtelenül is átengedtem magamon e lengedezést, s biztos, kiegyensúlyozott jóérzés fogott el. Ismerősek tudniillik azok a kötetek, melyeket a „nagy profoknak” szoktak megjelentetni 60–70–75–80–90 éves korukban, s alig talál bennük az olvasó magának való írást... Ez a kötet viszont nem ilyen, s egyik főokaként azért nem, mert az üdvözölt maga nem volt olyasfajta, akit csakis magas kalappal lehet köszönteni... Portréfotója szerint megértésre vágyó, bölcselmeire hajlamos, szúrósan pontos gondolkodó lehetett Fülöp Miklós, de abból a típusból, aki nevetni mégiscsak jobban szeret, főképp ha munkáját elvégezte, ha átadott valamit abból, amit Polányi Imrétől, Szabó Dezsőtől, vagy a modern politikatudomány valamely rangosságától kapott kölcsönbe. Tanított általános és középiskolában, egyetemen, kiránduláson és tudományos ismeretterjesztésben, tábortan és katedrán... – ebben hitt és ezért publikált, vitázott és tanult. Ha lehetne szűkíteni, mivel is foglalkozott, azt vélem, alapvetően politikatörténettel, politikaelmélettel, politikai gondolkodással töltötte kedvét, s ha épp nem a peresztrojka, a szovjet modernizációs kísérlet, a nemzetiség-történet vagy néplélek-történet volt a téma, akkor még oly sok mással, ami ezekkel összefügg, hogy csupán a legvégét, az európai történeti-politikai régiók formálódását lehetne biztosan megragadni.

Azt hiszem, sajnálhatja, aki nem ismerte. A kötet írásai (így „általánosságban” jellemezve) talán nem tükrözik közvetlenül Fülöp Miklós szellemiségét, de a tematikus horizontot akként rajzolják meg, hogy abból szinte olvasható, hol állna, hol replikázna ezek hallatán, ha pedagógus-táborban volna éppen, vagy a munkáról (mint Weiss János), a civil társadalom és az európaiság historikus kérdéseiről (mint Fleisz János, Schepp Zoltán, Szakál Gyula vagy Varga Tamás), netán a jog és a történelem összefüggéseiről (mint Andrassy Györggyel együtt Fülöp Miklós maga is, vagy Béli Gábor, Kajtár István, Meleg Csilla, Pál Judit, Szabó Gábor és Várady Zoltán) értekezne ébren hallgatóság körében. Talán a legszükszavúbban úgy jellemezhetném, mint olyasvalakit, aki hisz a szabad és demokratikus megoldásokban, bízik a még el nem rongált esélyekben, sokra tartja a kilátásokat, s ha mindez mégsem alakulna biztató módon, akkor elkedvetlenedik, de hamar belátja ennek értelmetlenségét, s gyorsan keres valami újabb bizalmi tőkét, amelynek birtokában tovább hihet...

Sűrűsödnek a sorok, fogy a hely, bele kéne fogni tán az írások ismeretetésébe, s mintegy a kötet javát kimazsolázva átadni a tanulni még készeknek... De nem hiszem, hogy ez lehetne a cél ezúttal. A húsz írás mindegyike megvan jól konstruálva, mint olyan mű, amelyet az ember egy emlékkönyvbe fog leadni, s nem teheti pongyolán, tépetten vagy félkészén. Mind a húsz valahol ott kóborol, ahol Fülöp Miklós is jár olykor szavaival, asszociációival, mintakeresés vagy érvelés közben, előképek vagy kortárs mutatóványok között, cikizve vagy élcesen bírálva, játékosan vagy tétova tallózás közben. Mind az összes dolgozat tartja a rendet, tézis-építést, levezetést, érvelést, konklúziót – mintha tudós közbeszéd gyarapítói volnának ténylegesen is. Erzetem szerint az Andrassy Györggyel közös írás (*Egy szabad és demokratikus társadalom kilátásai Magyarországon*) oly módon harmonizál Andrassy önálló írásával (*A politikai hivatás erkölcsi tartalmáról*), hogy szinte talány, miként írhattak, amikor közösen dolgoztak a kilátások áttekintésén, s annyiban szerencsés a kötet végére emelt Fülöp Miklós-írás, hogy ez már rávilágít, milyen stílárius logika, szcientikus racionalitás, precíz építkezés és érvelés a sajátja, amikor önálló (és kedvenc) témáját gondolja. Van ebben valami távolságtartás, politológus elfogulatlanúság, kerekbe szabott eljárásbiztonság... – a még oly sokat vitatott Szabó Dezsőt venni újragondolás tárgyának talán nem is lehet másként, ha nem publicisztikai hajcihőt akar írni, s ő nem azt akart. Értéktartalmak és szövegösszefüggések, ábrázolási és interpretációs játszmák, nyílt verbalizmus kontra stílbravúr elemzése akkor is körülményes Szabó Dezső esetében, ha a politikai gondolkodót elválasztjuk a regényírótól, a fiatal vidéki pedagógus merészségét lehántjuk a magyarság sorsválasztását sürgető magányos gondolkodó váteszi jóslatairól... – Fülöp Miklós mégis finom érvelési cselek sorát járhatja meg velünk, míg végigvisz az életút nehéz terhein, morális nyűgjein és korszakos világkép-keresési kanyarulatain. S fura mód, a konklúzió éppoly markánsan „a mindenképpen megőrzendő nemzeti azonosság” a *szellemi együttműködés* terén, miként a *szabad és demokratikus jelen* kötetkezdő víziója esetében is. Ez az érzékeny üzenet mintegy keretezi a kötetet, s ha sorra vesszük az írásokból kicsengő közléstartalmakat, valahol mindegyik erre rimel: Béli Gábornál a *szabad ember* jogvédelmének Szent Istvántól a 19. századig nyomon kísért historikumája; Deim Éva és Szabó Zoltán tanulmányában a freudai életművet elemezve Erős és Utopia mint életösztön és halálösztön küzdelmében kialakuló

interpretáció, mely a társadalom törvényeit meghaladó víziók közül az írásra szavaz, hogy a büntudat és a belátás harmonikus mozgásában lelje meg az *emberközi kölcsönhatások* lényegét; Fleisz János vagy Szakál Gyula dolgozataiban a civil kezdeményezések nyomán kialakuló egyleti, polgári és fogyasztási konvenciók hatása a dualizmus-kori és a két világháború közti városi társadalmak *mentális összképére*, álmok, tervek és életmódok összehangolására, utal ugyanerre az identitás-állapotra; Varga Tamásnál a *demokrácia-tan* (mint intézményesített politikai nevelés, szocializáció és politikai kultúra eleme) szintén a résztvevői szerepet, a *konszenzust* kereső és a politikai tudatot a kiegyezések esélyével megoldani képes mintázatot kínálja a „zsákutcás magyar történelemből” való kikerülés megoldásaként; Várady Zoltán rövid írásában szintúgy a *nemzettudat* történeti előképeinek fontosságát aláhúzó, a hódoltságkori *politikai harmóniák* fontosságát kiemelő gesztusa válik alaphanggá; Weiss János pedig a munkaformák és a munkanélküliség eltérő szubkulturális szférákban megnyilatkozó hatásairól értekezik két forrásmű és azok olvasatai kapcsán, interakciók mintázatait és integrációs folyamatok narratíváival kezdve, de alaphangsúlyt vagy egyensúlyt a helyzetfelmérés, a *nevelés és a társadalmi tudatosság* kérdéseire helyezve, amely a rövid távú értékszemlélet térnyerésével szemben a hosszú időszakon át életképesként megmaradó *közösségi-morális hatáseggyüttes* fontosságát emeli ki. További példák is idézhetőek itt, de el kell hagynom a többit...: annyi már ezekből is kitetszik, miképpen kontúrozzák Fülöp Miklós gondolkodás- és értékrendjében a leghangsúlyosabb problémaköröket szinte egybehangzó, rimelő módon. Ahogyan Vonyó József mint konzekvens és felkészült másképp-gondolkodóról számol be „Miki” esetében, akinek táborformáló programossága nemcsak a nemzeti sorskérdések köznapjaiban, a Balaton-parti szemináriumokban nyilatkozott meg, hanem (Orosdy Béla jellemzésében) „Bibóféle demokratiként élte az életét, a szélsőségeket nem tolerálva tartott ki elvei mellett”..., vagy Meleg Csilla konklúziójában: „az embernek veleszületett képessége van a társadalmi rend újjáépítésére. Az ember természetes állapotához tartozik olyan civil társadalomban élni, amelyet temérdek erkölcsi szabály megléte tesz rendezett...” s a nagy szétbomlást, a család, a szerződési feltételek, a ciklikusan széteső és újjászerveződő társadalmi egész jövőjét épp ezért a társadalmi tőkében, a kapcsolatokban meglévő energia többlete lesz képes garantálni...

Mind-mind oly tartalmak ezek, olyanféle gondolatok, s afféle kíváncsalmak, melyek kedvére lennének a vitatkozó, ironikusan vagy szkeptikusan ellent-ellentmondó Fülöp Miklósnak. Minthogy most már lehangolóan nem lehetnek kedvére, ezért is méltánylandó a kötet egészének vállalása, hogy ugyanis nem

rebegő tónusú ódáiban zengedezi el Miklós mibenlétét, hanem épp a gondolati, akaratú és morális harmóniák révén igazolja: „Mi, akik ismertük, szerettük, akiknek megadatott a társasága, ezzel a kötetrel emlékezünk Rá. Abban a reményben, hogy az, amiért élt, maradandó” (vallják az Előszóiban a szerkesztők).

„Emlékkötetté” lenni ötvenévesen – roppant szomorú maradandóság. De Fülöp Miklóshoz méltó. Legalábbis elvitatkozgatna rajta...

(Pécsi Tudományegyetem
Állam- és Jogtudományi Kar, 2006)
A. Gergely András

Helyreigazítás

A BICIKLI tematikájú számunk
50. oldalán szereplő fotó szerzője:
BALLA ANDRÁS

A PANNONHALMI SZEMLE

téli (2007/4.) számának témája:

ideje a nevetésnek

A tartalomból:

- DIMITRI** *Száraz szavak a humorról*
KORNIS MIHÁLY *Mire jó nevetni*
BOJKY JÁNOS *János evangéliumának iróniája*
HUGO RAHNER *Deus ludens a játszó Isten*
PETER L. BERGER *A bösz teológusokról*
BAZSÁNYI SÁNDOR *„Hajjaj... mérnök úr!” - A romantikus iróniáról*
BAGDY EMŐKE *Lélekderünk tükre: a nevetés*
KURDY FEHÉR JÁNOS *20. századi szimultán játékok -
Milorad Kistić: Das Anatomische Theater*
HIRSCH TIBOR *Új nevetés (Jacques Tati filmhumora)*
BRUNO NETTL *Mozart és a nyugati kultúra
etnomuzikológiai tanulmányozása*
VARGA MÁTYÁS *Regula-meditációja*

GEORGES PEREC, NAGYATÁDI HORVÁTH TAMÁS és PHILIP LARKIN versei

A LAP MEGRENDELHETŐ:

A SZERKESZTŐSÉG CÍMÉN: 9090 Pannonhalma, Vár 1. (szemle@osb.hu)

HAMAROSAN ELINDUL ÚJ HONLAPUNK

www.phszemle.hu

KORÁBBI ÍRÁSOK LETÖLTHETŐ (PDF) FORMÁTUMBAN:

Central and Eastern European Online Library, Frankfurt am Main: www.ceeol.com

Számunk szerzői

A. Gergely András 1952-ben született Budapesten. Szociológus, politológus. Az MTA Politikai Tudományok Intézetének munkatársa. Legutóbb megjelent könyve: *A szakralitás arcai. Vallási kisebbségek, kisebbségi vallások* (társszerk., 2007).

Baán Tibor 1946-ban született Rákosligetén. Költő, irodalomtörténész. A győri bencés gimnáziumban érettségizett. Legutóbb megjelent kötete: *Papírmózi. Válogatott és új versek, 1965–2006* (2007).

Böröndi Lajos 1954-ben született Kapuváron. Költő. Mosonmagyaróváron él. Legutóbb megjelent kötete: *Összegyűrt idő. Válogatott és új versek, jegyzetek* (2004).

Deák László 1946-ban született Budapesten. Költő, író, szerkesztő, az Orpheusz Kiadó igazgatója. Legutóbb megjelent könyve: *Emlékkönny* (versek, 2006).

Fekete J. József 1957-ben született a jugoszláviai Omoravicán. Kritikus. Zomborban él, a Zombori Rádió magyar műsorának felelős szerkesztője. Fő kutatási területe a délvidéki magyar irodalom és Szentkuthy Miklós munkássága, kötetei is a két témakörből jelentek meg. Legutóbb megjelent könyve: *Mit ér az irodalom, ha magyar?* (2007).

Forrai Eszter 1938-ban született Budapesten. Költő. 1962 óta Párizsban él. Legutóbb megjelent kötete: *Lépcsők. Válogatott versek 1969–1994* (1995).

Géczi János 1954-ben született Monostorpályiban. Költő, író, az Iskolakultúra című folyóirat főszerkesztője. Veszprémben él. Legutóbb megjelent kötete: *A rózsa és jelképei. A keresztény középkor* (2007).

Gergely Ágnes 1933-ban született Endrődön. Költő, író, műfordító. Legutóbb megjelent kötete: *Útérintő* (összegyűjtött versek, 2006).

Halmai Tamás 1975-ben született Pécsen. Verset, prózát, kritikát, esszét publikál. Önálló kötete: *Amszterdam blue* (versek, prózák, 2005).

Hollan, Alexandre 1933-ban született Budapesten. Festő és grafikusművész. 1956 óta Franciaországban él. Munkáit jegyzetekkel kíséri, azokban elemzi a látás, szemlélődés különböző formalehetőségeit. Ezek az írásai 1997-ben könyvalakban is megjelentek (*Je suis ce que je vois, Le temps qu'il fait*).

Hurst Charles Chamberlain (1870–1947) a növényi genetika új tudományában, a 20. század első felében tevékenykedő jeles kutató, botanikatörténész, szakíró, a Cambridge-i egyetem botanikus kertjének vezető kutatója.

Juhász Attila 1961-ben született Téten. Költő, kritikus. A győri Révai Miklós Gimnázium tanára. Önálló kötetei: *Hidegláz* (versek, 2001); *Zalán-verziók. Z. T. három évtizede* (2004).

Kapecz Zsuzsa 1956-ban született Budapesten. Költő, író. Legutóbb megjelent könyve: *Mutus Liber – Néma Könyv* (regény, 2006).

Kelemen Lajos 1954-ben született Büssün. Író, kritikus. Kaposváron él. Legutóbb megjelent kötete: *Telepések* (versek, 2002).

Kemsei István 1944-ben született Kaposváron. Költő. Budapesten él. Legutóbb megjelent könyve: *Róka a fűzfán* (esszék, 2007).

Kerék Imre 1942-ben született Háromfán. Költő, műfordító. Sopronban él. Legutóbb megjelent kötete: *Virágvölgy* (összegyűjtött versek, 2002).

Komálovics Zoltán 1964-ben született Szombathelyen. Költő, kritikus. Győrött él. A Pannonhalmi Bencés Gimnázium tanára.

Lauer Gábor 1985-ben született Mosonmagyaróváron. 2003-ban érettségizett a Kossuth Lajos Gimnáziumban.

Lengyel András 1950-ben született Békéscsabán. Irodalomtörténész. A szegedi Móra Ferenc Múzeum osztályvezetője. Fő kutatási területe a 20. század magyar irodalom- és művelődéstörténete. Legutóbb megjelent könyve: *A törvény és az üdv metszéspontjában. Tanulmányok Németh Andorról* (2007).

Mogyorósi László 1976-ban született Nyíregyházán. Nagykállóban él. Önálló kötetei: *Ugyanaz a szépség* (versek, 2005); *Ingajarat a valóságba* (2006).

Pék Pál 1939-ben született Nagykanizsán. Költő. Legutóbb megjelent könyve: *Szélcsönd és újra szél* (versek, 2006).

Pintér Sándor 1960-ban született Győrött. Költő. 1988-ban orvosi diplomát szerzett. Azóta a SOTE Központi Könyvtárában dolgozik. Legutóbb megjelent kötete: *Zátonykő* (versek, 2004).

Szlukovényi Katalin 1977-ben született Győrött. Költő. Budapesten él. Az ELTE és az Eötvös Collegium magyar–angol szakos hallgatójaként diplomázott, jelenleg doktorandusz (ELTE Irodalomtudományi Doktori Iskola Modern Angol–Amerikai Irodalom Program). Önálló kötete: *Kísérleti nyúlórr* (versek, 2005).

Vörös István 1964-ben született Budapesten. Író, költő, műfordító. Legutóbb megjelent kötete: *Švejk gyóntatója* (elbeszélések, 2007).

A MŰHELY MEGVÁSÁROLHATÓ AZ ALÁBBI KÖNYVESBOLTOKBAN:

Győr:

Antikvárium (Kazinczy u. 6.),
Koncert Zenemű- és Hanglemezbolt
(Arany J. u. 3.),
Rónay Jácint Könyvesbolt (Széchenyi tér 7.)

Budapest:

Custos Könyvesbolt (Margit krt. 7.),
Írók Könyvesboltja (Andrássy út 45.),
Gondolat Könyvesház (Károlyi Mihály u. 16.)

Debrecen:

Sziget Könyvesbolt (KLTE)

Hódmezővásárhely:

Petőfi Könyvesbolt (Andrássy u. 5.)

Mosonmagyaróvár:

Könyv- és Zeneműbolt (Flesch K. u. 1.)

Nyíregyháza:

Kötet Könyvesbolt (Hősök tere 9.)

Pécs:

Zrínyi Miklós Könyvesbolt (Jókai u. 25.)

Sopron:

Cédrus Art Klub (Fő tér 6.),
Fekete Cédrus Könyvkereskedés
(Bünker Rajnárd köz 2.),
Vörös Cédrus Könyvkereskedés
(Mátyás király u. 34/F.)

Szeged:

Bálint Sándor Könyvesbolt (Aradi vértanúk tere 8.),
Sík Sándor Könyvesbolt (Oskola u. 27.)

**Folyóiratunk megrendelhető
a szerkesztőség címén:**

9002 Győr, Pf. 45.

E-mail:

szerkesztoseg@muhelyfolyoiratgyor.t-online.hu

M Ű H E L Y KULTURÁLIS FOLYÓIRAT

Megjelenik kéthavonta
2008. XXXI. évfolyam, 1. szám

Főszerkesztő:
VILLÁNYI LÁSZLÓ

Szerkesztők:
HORVÁTH JÓZSEF,
MÁRTONFFY MARCELL, SZAKÁL GYULA

Arculat:
KURCSIS LÁSZLÓ

Szerkesztőségi titkár:
SZIKONYA GABRIELLA

T Á M O G A T Ó K :

nka

Nemzeti Kulturális Alap

Nemzeti Kulturális Alap

Győr Megyei Jogú Város Önkormányzata

Győr-Moson-Sopron Megye Önkormányzata

Széchenyi István Egyetem, Győr

Pannon-Víz Zrt. Győr

Index: 25975 HU ISSN 0138–922 X. A szerkesztőség címe: 9022 Győr, Rákóczi u. 1. Levélcím: 9002 Győr, Pf. 45. Tel./fax: (96) 326-845. E-mail: szerkesztoseg@muhelyfolyoiratgyor.t-online.hu. Honlap: www.gymuhely.fv.hu. Kiadja: a Műhely Folyóiratkiadó Közhasznú Társaság. A kiadásért felel: Villányi László ügyvezető. Budapesten és vidéken terjeszti a Magyar Lapterjesztő Rt. és a Könyvtárellátó Kht. Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Rt. Előfizethető a hírlapkézbesítőknél, valamint a Levél- és Hírlapüzletági Igazgatóságnál (Budapest VIII., Csokonai u. 6., levélcím: LHI, 1846 Budapest, Pf. 863.). A befizetéseknel kérjük minden esetben feltüntetni: Műhely c. folyóirat.

Előfizetési díj 2008. évre: 2500,- Ft

Szedés: Szikonya Gabriella • Tördelés: VISIONEXT Vizuális Stúdió, Győr

Nyomás, kötés: PALATIA Nyomda és Kiadó Kft. Győr • Felelős nyomdavezető: Radek József ügyvezető igazgató

MŰHELY

KULTURÁLIS

500,- Ft

FOLYÓIRAT

9770138922000 08001